

**”Alt var så naturlig sånn som det gikk”
Kvinders fortellinger om det gode liv i 1950’erne og 60’ernes Norge**

Ved

Sørine Nydam Andersen

Masterprosjekt i kulturvitenskap, høst 2018
Institutt for arkeologi, historie, kulturvitenskap og religionsvitenskap (AHKR)
Universitet i Bergen

”I was just so natural the way that everything went”

Women’s accounts of the good life in 1950s and 60s Norway

Sørine Nydam Andersen
Masterprosjekt i kulturvitenskap
Efterår 2018
Afleveringsdato: 1.september 2018

Vejleder: Tone Hellesund
Institutt for arkeologi, historie, kulturvitenskap og religionsvitenskap (AHKR)
Universitetet i Bergen

Indholdsfortegnelse

FORORD	vi
KAPITEL 1: INTRODUKTION	1
Et projekt i forandring	2
Husmortidens guldalder	5
Et politisk ideal	7
Kvinder, husmødre og livsfortællinger – et forskningsfelt	9
KAPITEL 2: METODE OG ETIK	12
Livshistoriske interviews som metode	12
Planlægning af feltarbejde	13
Rekruttering af informanter – en uventet udfordring	15
De otte interviews	18
Informanterne	20
Fra tale til tekst	20
Ethiske overvejelser	21
KAPITEL 3: TEORETISKE PERSPEKTIVER	23
Fortællinger <i>fra</i> og <i>om</i> livet	23
Det vanlige	25

Det gode liv	27
Affektteori og <i>The promise of happiness</i>	29
Analysens progression	32
 KAPITEL 4: DRØMMEN OM 'DET GODE LIV':	
OM UDDANNELSE, ÆGTESKAB OG BØRN	33
Uddannelsesdrømme og –muligheder	34
Drømmen om prinsen på den hvide hest?	40
Et eget hjem med mand og børn	47
Opsummering	52
 KAPITEL 5: ”JEG HADDE ALLTID ET LYST SINN”:	
OM NOSTALGI OG SELVFORTÆLLINGER	53
De glade 50'ere	54
Det er ikke hvordan man har det, men hvordan man ta'r det	59
Husmoren – et nostalgisk tilbageblik	62
Opsummering	67
 KAPITEL 6: ”ALT VAR SÅ NATURLIG SÅNN SOM DET GIKK”:	
EN FORTÆLLING OM DEN GODE VANLIGHED	69
”Alt var så naturlig sånn som det gikk”	70
At gøre (fortællingen om) det gode, vanlige liv	76
Opsummering	80

AFSLUTNING	81
LITTERATURLISTE	82
ABSTRACT	91
BILAG 1	92
BILAG 2	94
BILAG 3	95

FORORD

Først og fremmest tak til de otte kvinder, der lukkede mig ind i deres hjem og tog sig tiden til at dele deres personlige tanker og oplevelser. Uden jeres hjælp og velvilje, ville denne opgave aldrig have været mulig at skrive. Dernæst skal der lyde en stor tak til min vejleder, Tone Hellesund. Tak for din store tiltro, engagement og kyndige vejledning i en tid, der til tider har været såvel fagligt som personligt udfordrende. Der skal også lyde en stor tak til mine medstuderende på kulturvitenskap ved Universitet i Bergen. Tak for jeres faglige sparring og sociale samvær. Tak til mine venner for gode og opmuntrende samtaler. Tak til Sigrid Kolbjørnsen for korrekturlæsning på de norske citater. Og tak til Emilie Nydam Andersen for gennemlæsning og nyttige kommentarer. Min familie har som altid ydet en stor støtte og tiltro, som jeg er meget taknemmelig for.

En særlig tak til Andreas Tunset. Tak for din ubetingede omsorg, kærlighed og støtte. Den betyder mere end du aner.

Bergen, 1. september 2018

Sørine Nydam Andersen

Til min bror, Dennis.

KAPITEL 1

INTRODUKTION

Nei, jeg har hatt det godt. Jeg er fornøyd. Så derfor har jeg ikke hatt noe sånn spesielt spennende, som du sikkert skulle ønske å skrive om (ler). Jeg er det store gjennomsnittet.

Således svarer Turid (f.1941), da jeg under avslutningen på vores interview spørger hende om, hvorvidt der er mere, hun ønsker at tilføje til sin livsfortælling. Det er der dog ikke og Turid responderer således på mit spørgsmål med en munter afvisning og kommentar om, at hun jo både er tilfreds og gennemsnitlig, så hvad mere kunne der dog være for mig af interesse?

Turid er én af de otte norske kvinder, jeg interviewede i forbindelse med mit masterprojekt. Gennem interviewene fortalte kvinderne, der i dag er mellem 74 og 93 år, om deres egne liv som de blev levet i 1950'erne og 60'erne. Kvinderne fortalte om et liv, hvor de giftede sig som ganske unge, fik børn og herefter koncentrerede sig om hjem og familie. Nogle af dem var hjemmegående, mens andre arbejdede deltid. I ovenstående citat beskriver Turid sig selv som "det store gjennomsnittet", og det var tydeligt at flere af de andre kvinder delte denne selvforståelse. I løbet af deres fortællinger forholder kvindernes sig løbende til forestillingen om "det vanlige liv". På mange måder var deres liv også helt almindelige, i den forstand, at deres liv mindede om de fleste andre gifte kvinders liv i denne periode, med fokus på ægteskab, børn og hjem. Netop "vanligheden" gjorde dog også, at det af og til blev vanskeligt for kvinderne at formidle til mig, hvad dette liv indebar. Særligt når jeg bad dem om at beskrive, hvad der var *det gode* ved dette liv, blev det vanskeligt for dem at finde ordene. Hvad der var det gode? Hvad var det dog for et spørgsmål? De levede jo et godt og almindeligt liv. Det der var det gode ved deres liv, var jo netop, at det *var* "det gode liv". De havde med andre ord fulgt "opskriften" på "det gode liv" – fået mand, børn og hus. Så hvorfor i alverden spurgte jeg om, hvad der var det gode ved dette liv? Det var jo åbenlyst.

Hvordan introducerer man en opgave, der mest af alt handler om det, der ikke kan italesættes? En opgave, der handler om forståelser, der ligger så dybt og er blevet så naturliggjorte og indforståede, at de forekommer meningsløse at artikulere, og dermed forbliver tavse? Dette har voldt mig en del besvær. Ikke desto mindre, så er det denne type forståelser, denne opgave handler om. Nærmere bestemt vil jeg udforske mine informanternes mere eller mindre tavse forestillinger *om* og forståelser

af ”det gode liv”. Kvinderne i denne opgave blev gift og fik børn under det, der i Norge er blevet betegnet som ”husmorens guldalder” (Kitterød og Rønsen 2013:1267). Perioden var således kendetegnet ved et stærkt kulturelt og politisk ideal, der tilsagde at kvindens vigtigste ansvar lå i omsorgen for hendes hjem og familie. Idealet afspejledes i en række strukturelle vilkår samt værdier, der muliggjorde og tilskønnede at kvinder gik hjemme drog omsorg for deres familie. I denne opgave vil jeg undersøge, hvordan kvinderne *selv*, retrospektivt, fortæller om denne tid. Hvordan fortæller de om tiden, sig selv og deres egne liv? Jeg er herunder særligt interesseret i at undersøge hvilke forståelser og forestillinger om ”det gode liv”, kvinderne formidler gennem deres fortællinger. Hvilke drømme og forventninger havde de til livet da de var unge? Hvorfor var det netop disse drømme de havde? Og hvilke muligheder havde de for at indfri disse dem? Som nævnt ovenfor, så fandt kvinderne det ikke altid lige let at svare på mine spørgsmål. Det var som om, jeg ofte stillede spørgsmål til forståelser og praksisser, der for dem var så ”vanlige” at de ikke forekom meningsgivende for dem at reflektere over. En stor del af min analyse handler således om denne blanding af uforståenhed og indforståethed i materialet, og hvad den kan være udtryk for. Min opgave er således i høj grad formet af det materiale, jeg stod tilbage med efter de otte interviews. Udgangspunktet for mit projekt havde været et lidt andet, end der hvor mit materiale tog mig hen. Næste afsnit handler derfor om den forandring, mit projekt har gennemgået og hvilken betydning det har haft for mit arbejde med materialet.

Et projekt i forandring

Udgangspunktet for mit projekt, var et ønske om at skrive om ”husmorliv”. Nærmere bestemt havde jeg et ønske om at skrive om kvinder, der var husmødre i efterkrigstiden og deres forhold til fænomenet *lykke*. Lykke er tilsyneladende en central del af min egen generations livsforhandlinger. ”Er jeg lykkelig?”, ”Hvordan bliver jeg lykkelig?”, ”Og er lykken noget andet for mig, end for de andre?”, forekommer således som vigtige spørgsmål at kunne stille sig, for at kunne udnytte sit eget fulde potentiale. Både i medier og forskning optræder lykkebegrebet stadig oftere. I 2013 sendte NRK programmet ”Opddrag lykke”, der undersøger, om fire ”vanlige” mennesker kan blive lykkeligere på fire måneder (NRK 2013). Og i flere og flere selvhjælpsbøger kan man finde opskriften på, hvordan du ved hjælp af såkaldt ”positiv psykologi”, kan gøre dig selv og dit eget liv lidt lykkeligere. Også i den akademiske verden er lykkeforskning (Happiness Studies) blevet til et særskilt og voksende forskningsfelt (Ahmed 2008, 2010; Zevnik 2014; Tachibanaki (red.) 2016).

I kølvandet på den stigende interesse for lykke, skrives der dog også mere og mere om de ”ulykkelige unge”. Stress, depression og angst synes således, særligt blandt unge kvinder, at være et stigende problem. En tendens, som flere tilskriver det psykiske pres der opstår i jagten på det ”perfekte”, og derigennem, ”lykkelige liv”.

Med udgangspunkt i min egen generations interesse for lykke, fandt jeg det således interessant at undersøge, hvilket forhold til lykke, en ældre generation af kvinder havde som ”unge voksne”. Min interesse faldt her særligt på efterkrigstidens husmødre, hvis eftermæle er omgivet af megen ambivalens. Husmoren er således både blevet brugt som symbolet på det ”lykkelige” såvel som det ”ulykkelige” kvindeliv. Jeg begyndte således at rekruttere kvinder fra henholdsvis arbejder- og middelklassen, der havde været husmødre i 1950’erne og 60’erne. I mit rekrutteringsforløb brugte jeg konsekvent husmorbegrebet. Jeg undlod bevidst at definere begrebet yderligere i min rekruttering til kvinderne, idet jeg ønskede at tale med kvinder, der identificerede sig med begrebet. Da jeg nåede til interviewene, var der dog flere af kvinderne, der var forbeholdne ved at omtale sig selv som husmødre i perioden. Nogle af informanterne stillede således spørgsmålstejn ved definitionen af såvel som deres egen identifikation med ”husmoren”. For flere af informanterne repræsenterede selve husmorbegrebet også noget historisk. Husmor var noget de var *engang* i en anden type samfund, hvorfor det var vanskeligt for flere at tale ud fra denne subjektposition i dag (Nordberg 2000). Kvindernes tøven fik mig således til at reflektere over, hvorvidt jeg skulle forstå og omtale kvindernes fortællinger som ”husmorfortællinger”. I materialet omtalte kvinderne således nærmere sig selv som ”vanlige kvinder” eller som Turid i det indledende citat formulerer det: ”jeg er det store gennemsnittet”. Diskussionen omkring ”vanlighed” vil jeg komme tilbage til i både teorikapitlet og kapitel 6. Ifølge historikeren Kari Melby blev gifte kvinder dog *defineret* som husmødre i perioden (Melby 2005:260), hvorfor husmorbetegnelsen også kan dække over det, man ville kunne betegne som helt ”vanlige” kvindeliv i perioden. Som konsekvens af de ovenstående refleksioner, har jeg i denne opgave valgt *ikke* at benytte betegnelsen ”husmor” om mine informanter¹, men i stedet betegne dem som ”kvinder” eller ”informanter”. Husmorbegrebet vil dog fortsat stå centralt i opgaven, idet det rummer nogle idealer og værdier, der har været med til at forme mange af efterkrigstidens kvindeliv (Avdem 2001; Danielsen 2002; Hagemann og Roll-Hansen (red.) 2005; Melby 2005).

¹ De steder i teksten, hvor kvinderne selv betegner sig som husmødre, vil jeg dog benytte mig af denne betegnelse.

Brugen af husmorbegrebet var dog ikke det eneste jeg måtte revidere ved mit projekt efter mit møde med informanterne. Også lykkebegrebet måtte jeg stille mig kritisk overfor. Under interviewene forsøgte jeg at få kvinderne til at beskrive og reflektere over, hvilket forhold de havde haft til fænomenet *lykke*. Dette oplæg blev dog mødt med både tavshed og uforståenhed af flere af informanterne. Lykke? Nej, det var ikke noget de havde forholdt sig til. Lykke, det er jo noget ”deroppe” – noget u håndgribeligt, kunstigt og højtragende, som de i hvertfald ikke havde brugt tid og energi på at spekulere over. De havde haft et godt og helt vanligt liv, men lykke var *ikke* noget, der havde noget med dem og deres livsfortælling at gøre. Kvinderne udfordrede med andre ord min brug af lykkebegrebet. Og selvom kvindernes afvisning af begrebet i sig selv fortalte noget om deres forhold til fænomenet, så forekom det problematisk at basere en analyse på et begreb, som informanterne havde afvist. Efter have transskriberet og analyseret mit materiale, blev det således tydeligt for mig, at opgaven ville komme til at få et andet fokus og en anden problemformulering, end den, der var mit udgangspunkt. Husmorbegrebet såvel som lykkebegrebet fremstod altså både problematiske og begrænsende for analysen. I stedet fremstod kvindernes fortællinger mere som fortællinger om og forståelser af det gode, vanlige liv. Med udgangspunkt i den forandring, som mit projekt gennemgik, har jeg valgt at formulere min problemformulering således, at den reflekterer den åbenhed jeg har måtte indtage overfor materialet. Min problemformulering har derfor fået følgende ordlyd:

Hvordan fortæller arbejder- og middelklassekvinder, der blev gift og fik børn i 1950'erne og 60'ernes Bergen (Norge), om denne periode i deres liv? Og hvilke forståelser af det gode liv, formidler kvinderne gennem deres fortællinger?

Selvom dette altså ikke er en opgave om ”husmødre”, så udspillede den del af informanternes liv, som de fortæller om under interviewene, sig i tiden under husmorens guldalder. Jeg har derfor også valgt, at det næste afsnit skal beskrive 1950'erne og 60'ernes norske samfund, med særligt fokus på det stærke husmorideal, der var karakteristisk for perioden og som var med til at danne den ideologiske såvel som den strukturelle ramme om mange ”vanlige” kvindeliv. Ikke mindst for mine informanter.

Husmortidens guldalder

1950'erne og 60'erne er, som ovennævnt, kendt som husmorens guldalder i Norge (Kitterød og Rønsen 2013:1267). Aldrig før og aldrig siden har så mange norske kvinder været registreret som ”husmødre” i de norske folketællinger². I 1950 var 53% af norske kvinder således registreret som husmødre og antallet toppede i 1960 med 55% registrerede (Melby 2005:263). Folketællingernes ”husmorkategori” var dog ikke blot forbeholdt kvinder, der var hjemmegående husmødre. Efter 1920 måtte gifte kvinder således have lønarbejde på samme niveau som deres ægtemand, for at blive registreret under en anden kategori end ”husmor” i folketællingerne (Danielsen mfl. 2015:132). Bag kategorien ”husmor” var der således et mangefold af forskellige tilpasninger og kvindeliv. Nogle var hjemmegående, andre gårdhusmødre og nogle arbejdede deltid. Måden at føre statistik på havde uden tvivl sine praktiske årsager. Mindst lige så vigtige var dog de ideologiske. Normen tilsagde med andre ord, at gifte kvinder skulle være husmødre (Avdem 2001:18).

Selvom efterkirgstiden bliver kaldt husmortidens guldalder, så var husmorbegrebet dog ikke nogen ny opfindelse. Begrebet ”husmoder”, som en betegnelse for gifte kvinder med ansvar for en husholdning, kan således spores helt tilbage til 1866 i de norske folketællinger (SSB 2018 – baseret på egen søgning). *Måden* at være husmor på, ændrede sig dog i takt med moderniseringen af samfundet.

I midten af 1800-tallet levede mange norske familier på gårdbrug. På gårdbruget boede husmoren sammen hendes mand, børn, gamle forældre, ugifte søskende, onkler, tanter og tjenestefolk (Sogner (red.) 2003:13). Gårdene var små produktionsenheder, der både tjente som beboernes hjem og arbejdsplads. Her var der mange hænder til at tage sig af såvel produktionsarbejde som hus- og omsorgsarbejde. Husmoren var med andre ord ikke alene om arbejdet i hjemmet, men indgik som en del af husholdets arbejdskollektiv.

I starten af det 20. århundrede var Norge dog et land i forandring. Udgangspunktet for denne forandring var et land, der på dette tidspunkt var relativt fattigt, ruralt og tyndt befolket. Mellem 1860 og 1910 var Norge således også det land i Europa med næsthøjeste udvandring – kun overgået af Irland (Myhre 2015). I slutningen af 1900-tallet gjorde industrialiseringen og urbaniseringen dog sit indtog. Dette betød folkevandringer fra land til by. I byerne tilbød den voksende industri fast løn

² I de norske folketællinger blev kategorien ”husmor” benyttet for sidste gang i 1970 (Koren 2012:46)

og arbejde til den fattige, rurale befolkning. I 1950 boede der således 300.000 flere mennesker i byer og tætbebyggede områder end i 1935. Og i løbet af 1950'erne kom der 350.000 flere til (Avdem 2001:20). Efter nogle hårde krigsår var landet igen i vækst. Såkaldte "drabantbyer" skød op, velfærdsstaten var under udbygning og fremtiden tegnede lys. Den genvundne fremtidstro førte til, at flere unge par giftede sig. Man turde nu "satse" på noget. Med en stadigt lavere giftealder toppede antallet af ægteskaber således også mellem 1960-1970 (Syltevik 2015). For at illustrere denne udvikling kan det nævnes, at der omkring 1970 kun var 4% af norske kvinder og 5% af norske mænd, der var ugifte da de fyldte 50 år (Noack 2010:27). Og i perioden mellem 1950-1965 var 97% af alle norske børn født inden for ægteskab (Noack 2010:30).

I byernes små lejligheder blev arbejde og hushold for første gang i historien fysisk adskilt (Melby 2005:258). Idet mange af de nye typer lønarbejde, på eksempelvis fabrikkerne, var vanskeligt at kombinere med omsorgen for børn og syge, blev løsningen en funktionsdelt kernefamilie. I mange familier blev manden således eneforsørger og kvinden hjemmegående husmor. Ifølge en af datidens amerikanske sociologer, Talcott Parsons (1956), var denne familiemodell dog også den mest idelle i det moderne industrisamfund. Med industriens krav om mobilitet og den nye økonomis krav om konsumtion, var den kønskomplementære kernefamilie således, ifølge Parsons, den bedste løsning.

Mange af de nye familier i byerne havde et begrænset netværk. Hvor husholdets kvindelige beboere før havde været fælles om hus- og omsorgsarbejde, var mange kvinder nu alene om dette ansvar (Avdem 2001:22). Børnehaver var praktisk talt ikkeeksisterende og blev, som et statsligt initiativ, først rigtigt udbredt i 1970'erne (Korsvold 2016:161). Samtidig steg kravene til kvindernes færdigheder på hjemmefronten. Nye standarder baseret på videnskabelig kundskab stillede nye krav til kvindernes viden om ernæring, rengøring, personlig hygiejne, helse, børneomsorg og -opdragelse (Avdem og Melby 1985). Husarbejdet og moderskabet blev med andre ord formaliseret i en sådan grad, at det krævede kvindernes fulde opmærksomhed. Det var igennem denne formaliserede tilgang til hus- og omsorgsarbejdet, at kvinderne skulle finde og lægge deres stolthed. En af de vigtigste aktører bag denne formalisering var Norges Husmorforbund³. Ved sin stiftelse i 1915, var forbundet en borgerlig kvindeorganisation, hvis formål var, at styrke husmødrenes faglighed såvel som deres samfundsmæssige status og værdisætning. Forbundets stifter, Marie

³ Norges Husmorforbund var fra 1933-1997 navnet på det nuværende Norges Kvinne- og familieforbund (K&F). Forbundet blev dog stiftet tilbage i 1915 under navnet Hjemmenes Vels Landsforbund (Norges Kvinne- og familieforbund u.å.).

Michelet, mente, at husmorgerningen skulle anses som et ”yrke”⁴ på lige fod med alle andre ”yrker” (Melby 1995:108). Yrker krævede dog professionalisering. Èt af de tiltag, der skulle være med til at bidrage til en højnet faglighed blandt husmødrene, var husmorskolerne. Den første husmorskole blev allerede etableret i 1865⁵. Antallet af skoler toppede dog i 1957, med 64 skoler (Klepp 2018). På skolerne blev kvinderne undervist i alt lige fra madlavning, ernæring, rengøring, tøjvask, pletfjerning, tøjreparation, barnepleje og pleje af syge. Skolernes formål ændrede sig dog med tiden. I 1950’erne og 60’erne, som er den periode denne opgave er koncentreret om, ændrede husmorskolerne sig således fra udelukkende at være en forberedelse og styrkelse af kvinders roller som mødre og husmødre, til også at være en start på en karriere med lønnet arbejde (Klepp 2018).

Et politisk ideal

Husmoridealet stod stærkt i Norge. Historikeren Kari Melby har således brugt begrebet ”husmorisering” til at beskrive et vigtigt perspektiv i fremstillingen af perioden 1900-1950 i norsk historie. Begrebet rummer dog mere end det faktum, at kvinder udførte hus- og morsarbejde, samt at kønsarbejdsdelingen var markant og øgende gennem perioden. Husmorisering peger således også på selve *ideologiseringen* af kvinden som husmor. Denne ideologisering var dog ikke mindst af politisk karakter. Flere forskere peger på hvordan husmoren, som politisk ideal, har stået relativt stærkt i Norge - særligt i sammenligning med de andre nordiske lande (Haavet 2006; Hagemann 2007; Roll-Hansen 2007). Op i gennem det 20.århundrede styrkedes alliancen mellem den norske arbejderbevægelse og det norske arbejderparti (Arbeiderpartiet). Alliancen betød, at Norge bevægede sig mere og mere mod en socialdemokratisk stat, hvor prioriteringen af velfærd med udgangspunkt i *lighed* var en central del af nationalpolitikken. Vejen til velfærd gennem blandt andet lighed (Graubard (red.) 1986) og en stor tiltro til (velfærds)staten (Ellingsæter og Pedersen 2016), var fælles for mange af de nordiske lande. Sociologen Gøsta Esping-Andersen har konceptualiseret disse fællestræk som en særlig socialdemokratisk velfærdsstatsmodel, der er karakteristisk for de nordiske lande (1990:26-29). Flere forskere har dog efterfølgende stillet spørgsmål ved, hvorvidt man kan tale om én nordisk model (Christiansen og Markkola 2006:13-14; Hagemann 2007). Én af disse forskere er historiker Gro Hagemann. Hagemann fremhæver således, hvordan Norge fremstår som mere konservativt end de andre nordiske lande, når det gælder familiemønstre og kvinders tilknytning til arbejdsmarkedet. Dette er centralt, idet

⁴ ”Yrke” er synonym med ”fast lønnet arbejde” (Yrke 2018).

⁵ Husmorskolerne eksisterede i Norge mellem 1865-1976 (Klepp 2018).

lighed mellem kønnene fremhæves som et grundlæggende fællesstræk i den såkaldte nordiske model (Hagemann 2007:62). Denne norske unisitet beskriver den svenske historiker, Klas Åmark, således:

[...] Norwegian modernisation process seems to have followed its own path, characterised for example by a strong breadwinner model and few married women working outside their own households. (Åmark 2006:324)

Åmark fremhæver her, hvordan Norge tilsyneladende har gennemgået sin egen form for modernisering, baseret på et kønskomplementært system med et stærkt henholdsvis forsørger- og husmorideal. Modellen baserer sig på en særlig forståelse af lighed, der blev stadsfæstet ved ægteskabsloven i 1927. Loven sikrede blandt andet at ægtefællerne blev økonomisk ligestillet, hvilket indebar en gensidig forsørgerpligt. Husarbejde og lønarbejde blev således (på papiret) ligestillet som gensidige bidrag til ægtefællernes forsørgelse. I praksis var ligestillingen dog baseret på en kønsforskel. Ægteskabslovens lighedsprincip var med andre ord med til at styrke det kønskomplementære mønster (Melby 2005:300). Ovennævnte lov er blot et af mange politiske tiltag, der med støtte fra såvel den borgerlige som den socialdemokratiske kvindebevægelse, var med til at styrke husmornormen i Norge. Eksempelvis var kampen mod kvinders lønarbejde, der også blev betegnet som ”dobbeltarbejde”, udtalt. I 1925 indgik Landsorganisasjonen og Arbeiderpartiet således en aftale om principielt at modarbejde, at både manden og kvinden i familien tog arbejde. Og i 1921 indførtes samskatten⁶, som betød, at kvindens indtægt blev lagt oven i mandens, og at han skulle betale skat af den samlede sum (Sogner (red.) 2003:114). Argumenterne var både at bekæmpe arbejdsløshed, særligt i nedgangstider, samt at beskytte kvindernes ”ret” til at kunne dyrke hjemmet og moderskabet på fuld tid. Og særlig moderskabet var et centralt element.

Historiker Inger Elisabeth Haavet (2006) har argumenteret for, hvordan Norge på flere måder har ført en mere ”maternalistisk” politik, end de andre nordiske lande. Politiske tiltag var rettet mod reproduktion og sikringen af børns vilkår. I første halvdel af det 20. århundrede, var det ikke politisk aktuelt at diskutere muligheden for at far og mod skulle deles om arbejdet med børnene. I praksis var der således to muligheder tilbage: enten skulle man lægge det sådan til rette, at kvinder havde mulighed for at kombinere moderskab og lønarbejde eller skulle man stimulere kvinder til at koncentrere sig om arbejdet i hjemmet. I Sverige valgte man den første mulighed. I Norge valgte man, i lang udtrækning, at satse på den sidste mulighed (Melby 2005:295; Hagemann 2007:65). Et

⁶ Samskatten blev indført i 1921 og afviklet i 1959 (Sogner (red.) 2003:114)

valg, der var med til begrænse norske kvinders muligheder for at kombinere rollen som hustru, mor og lønarbejder langt ind i den sidste halvdel af det 20. århundrede.

Kvinder, husmødre og livsfortællinger – et forskningsfelt

I dette afsnit vil jeg præsentere noget af den nationale og internationale forskning, der har vist sig relevant for dette masterprojekt. Noget har mere fungeret som et bagkatalog, mens andet vil blive aktiveret løbende gennem opgaven. Forskningen er tværfaglig og omhandler både husmødre, husmortiden og kvinders livsfortællinger. Jeg vil således trække på relevant forskning inden for blandt andet kulturvidenskab, historie, samfundsvidenskab, sociologi og kønsstudier.

En vigtig inspiration for denne opgave har været etnologen Hilde Danielsens bog *Husmorhistorier - norske husmødre om menn, barn og arbeid* (2002). I bogen fortæller en række kvinder om deres hverdag med familie, hjem, arbejde, selvrealisering og livsmening. Baseret på 30 kvalitative interviews, præsenterer Danielsen således kvindernes *egne* fortællinger og forståelser af livet som husmor. I bogen suppleres de kvalitative interviews med en række skriftlige kilder, såsom bøger, aviser og ugeblade, der alle var rettet mod husmødre. Idet jeg i denne opgave har valgt at fokusere på kvindernes mundtlige fortællinger, har denne (skriftlige) del af Danielsens materiale været med til at give mig et værdifuldt indblik i nogle af de forventninger, idealer og holdninger som kvinderne blev mødt med gennem de skriftlige medier.

En anden vigtig sparringspartner, har været den finske folklorist Lena Marander-Eklunds bog *Att vara hemma och fru – en studie av kvinnligt liv i 1950-talets Finland* (2014). Bogen omhandler, som titlen også indikerer, finske kvinders fortællinger om livet som husmor i 1950'ernes Finland. Selvom det finske ideal (modsat Norge) ”officielt” var den (ude)arbejdende kvinde, så blev husmortilværelsen alligevel opfattet som ”det normale” (Marander-Eklund 2014:11-13). I bogen fortæller kvinderne således både om de positive og negative sider ved husmortilværelsen. Samtidig viser forfatteren, hvordan kvindernes fortællinger afspejler og kommenterer samfundsudviklingen, samt tidens normer og idealer. Også den finske etnolog Eerika Koskinen-Koivisto, viser hvordan livsfortællinger formes af ændringerne i samfundsnormer og idealer. I hendes bog *Her Own Worth - Negotiations of Subjectivity in the Life Narrative of a Female Labourer* (2014), viser hun således, hvordan en finsk arbejderkvindes fortælling om livet som lønarbejder og husmor i efterkrigstidens Finland, er påvirket af den nutid fortællingen fortælles i. De to ovennævnte finske forskere har ligeledes være en del af forskningsprojektet *Happy Days? – Everyday Life and Nostalgia in the*

Extended 1950s, der har udgjort en vigtig ressource for denne opgaves kapitel 5.

Foruden de studier, der specifikt omhandler kvinders fortællinger om livet i husmorens guldalder, har jeg også fundet inspiration i andre studier af kvinders livsfortællinger. Blandt dem er etnolog Liv Emma Thorsens bog *Det fleksible kønn* (1994), der udgør en kulturhistorisk analyse af tre generationer af trønderske bondekvindes livsløbsfortællinger. Også bogen *Moderne jenter* (2006) af de to kønsforskere Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudberg har været nyttig læsning. Bogen omhandler tre generationer af kvinder, der fortæller om deres opvækst i forskellige, sociale miljøer i det moderne Norge. Psykologen Kirsten Thorsens studie af livshistorier, selvbilleder og modernitet i bogen *Kjønn, livsløp og alderdom* (1998) har også givet vigtige indsigter i, hvilke faktorer, der kan have betydning for måden en livsfortælling fortælles på. Socialantropologen Kirsten Danielsen har ligledes studeres kvinders livsløbsfortællinger. Bogen *De gammeldage piker - eldre kvinner forteller om sitt liv* (1990) udgør således Danielsens studie af, hvordan kvinder fra heholdsvis arbejder- og middelklassen (alle født efter 1914), fortæller om deres liv. En anden forsker, der også har gjort etnografiske studier af almindelige kvinders liv, er antropologen Marianne Gullestad. Bogen *Kitchen-table society* omhandler således et studie af familieliv og venskab blandt unge, arbejderklasse mødre i 1970'ernes Bergen (Gullestad 2001).

Inden for historiefaget, er der også flere forskellige studier af kvinders liv under husmortiden. Historikeren Anna Jorunn Avdem har med bogen *Husmorparadiset – eit tilbakeblikk på husmora i 1950- og 60-åra* (2001) beskæftiget sig med de forskellige sider ved husmorrollen, samt hvordan denne rolle blev rendyrket gennem reklamer, film og litteratur. Historikerne Gro Hagemann og Hege Roll-Hansen har ligeledes gjort en del forskning på feltet. Hagemann har forsket på norsk kvindehistorie - blandt andet med fokus på relationen mellem husarbejde, husmødre og politik (Hagemann 2009a, 2009b). Og Roll-Hansen (2012) har, inden for husmorforskningen, været særligt optaget af, hvordan husarbejde optræder rent statistisk i de norske folketællinger. Sammen har de to historikere også været redaktører for antologien *Twentieth-Century Housewives: Meanings and Implications of Unpaid Work* (Hagemann og Roll-Hansen (red.) 2005), der omhandler forståelser af husarbejde og de som udfører det. En anden historiker, der også har beskæftiget sig med husmødre, er Kari Melby. Melbys Ph.d.-afhandling *Kvinnelighetens strategier - Norges Husmorforbund 1915-1940 og Norges Lærerinneforbund 1912-1940* (1995), omhandler således forskellige forståelser af kvindelighed i det moderne, norske samfund.

Internationalt er der blevet gjort en del kritisk forskning på efterkrigstidens kvinderolle i hjemmet såvel som i samfundet. I 1963 udkommer bogen *The Feminine Mystique* af den amerikanske psykolog og sociolog Betty Friedan. Bogen har været skelsættende inden for feministisk forskning, idet Friedan identificerer og kritiserer det hun kalder for ”problemet uten navn” (originalt: ”the problem that has no name”). ”Problemet uten navn” består ifølge Friedan i, hvordan amerikanske middelklassekvinder enten under eller efter endt uddannelse fravælger karrierevejen til fordel for husmortalværelsen, og at kvinderne som resultat af deres valg oplever en nagende følelse af utilfredshed (Friedan 1967:13-32). *Myten om kvinnen* (1967), som bogen hedder på norsk, er et centralt bidrag til problematiseringen af kvindens rolle i samfundet som værende kønsbestemt.

Inspireret af Friedans forfatterskab udgav den amerikanske historiker Stephanie Coontz i 2011 bogen *A Strange Stirring: The Feminine Mystique and American Women at the Dawn of the 1960s*. I bogen undersøger Coontz den samtid som *The Feminine Mystique* blev udgivet i, samt hvordan denne bog var med til at påvirke en hel generation af kvinder (Coontz 2011). Coontz, der primært forsker i familie og ægteskab, har også skrevet bogen *The Way We Never Were: American Families And The Nostalgia Trap* (1992). Bogen undersøger det 19. og 20. århundredes amerikanske familieliv og affejer en del af de nostalgiske myter, der ofte benyttes til at problematisere moderne familier ud fra (Coontz 1992). *The Way we never were* er, på trods af sin amerikanske kontekst, interessant i måden den problematiserer et samfunds nostalgiske historieforståelse på, samt hvilke konsekvenser dette kan have for samfundets egen samtidsforståelsen. Helt central for forskningsfeltet er også den engelske sociolog Ann Oakley. I 1974 udgav hun således de to bøger *Housewife* (1974a) og *The Sociology of Housework* (1974b). *Housewife* omhandler husmoderens rolle i det moderne, industrialiserede samfund og udfordrer forståelsen af *arbejde* som en maskulin aktivitet, der står i modsætning til kvindens funktion i hjemmet som mor, ægtefælle og husmor. I *The Sociology of Housework* analyserer Oakley, i forlængelse heraf husarbejdet som *arbejde* og ikke som en primær del af kvinders familierolle.

KAPITEL 2

METODE OG ETIK

I dette kapitel vil jeg belyse, hvordan jeg planlagte og udførte mit feltarbejde. Yderligere ønsker jeg at beskrive nogle af de udfordringer jeg har oplevet i processen, samt hvilke refleksioner disse har medført på et metodisk såvel som et etisk plan. Først vil jeg dog præsentere mit valg af metode.

Livshistoriske interviews som metode

I mit projekt har jeg valgt at bruge kvalitative interviews, som metode. Nærmere bestemt har jeg valgt at foretage såkaldte *livshistoriske interviews* (Arvidsson 1998). Livshistorier eller livsfortællinger har længe været et af etnologiens vigtigste kildematerialer (Ehn 1992:200). Jeg har valgt bruge denne type interviews som metode, idet jeg med mit projekt har et ønske om, at få en forståelse af, hvordan kvinderne selv forstår og fortæller om deres liv i 1950'erne og -60'erne. Jeg ønskede med andre ord at give kvinderne mulighed for, at beskrive deres "oplevede virkelighed" (Kaijser og Öhlander (red.) 2011:85). Samtidig er det også en central metodisk såvel som analytisk pointe, at informanterne og herigennem deres oplevelser, er underlagt "diskurser, maktrelasjoner og ideologier eller opfatninger som bestemmer deres egne handlingsvalg" (Kvale og Brinkmann 2015:20). Hvad informanterne snakker om og hvordan de snakker om det, er med andre ord påvirket af omgivelserne. Her spiller *tid* også en vigtig faktor. Idet kvinderne har fortalt om en del af deres liv, der ligger mange år tilbage, kan mine interviews således karakteriseres som *retrospektive interviews* (Repstad 2007:95). Under interviewene, spurgte jeg således ind til følelser, tanker og episoder, der ligger langt tilbage i tid. Måske huskede de nogle ting bedre end andre? Måske ønskede de at fremhæve eller nedtone særlige forhold? (Kaijser og Öhlander (red.) 2011:97). Ifølge sociologen Pål Repstad reflekterer et interview "hva en person føler og mener på ett bestemt tidspunkt og i en bestemt kontekst" (2007:95). Dette betyder eksempelvis, at mine informanters retrospektive beskrivelser af, hvordan de følte og tænkte for over 50 år siden, vil være påvirket af begreber og tænkemåder de har tilegnet sig i tiden efter 1950'erne og -60'erne. Dette er et centralt perspektiv, som jeg vil komme ind på senere.

Inspireret af Kvale og Brinkmann, forstår jeg det kvalitative forskningsinterview som en *samtale* (2015:20). Det vil sige, at såvel jeg selv (intervieweren) som informanten er med til at forme den kundskab, der skabes gennem interviewet. Udgangspunktet for interviewet er dog, at vi har hver

vores rolle og hver vores mål (Kaijser og Öhlander (red.) 2011). Mit ærinde er således at få informanten til at forholde sig til det tema, jeg har valgt, ved at stille spørgsmål og få informanten til at svare så detaljeret som muligt. Informanten kan dog anse interviewsituationen som en lejlighed til at få en særlig fortælling frem, ved at fremhæve noget og nedtone noget andet. Begge parter har med andre ord været med til at forme den fortælling, der er kommet til at udgøre materialet. Til trods for dette, var det dog stadigvæk mig, der skabte den overordnede tematiske ramme, som kvinderne kunne fortælle om dem selv og deres liv ud fra.

Planlægning af feltarbejde

Inden jeg kunne gå i gang med mit feltarbejde, skulle jeg først melde og få godkendt mit projekt hos Norsk Senter for Forskningsdata (NSD). Arbejdet med ansøgningen til NSD betød dog også, at jeg måtte begynde at gøre mig en del tanker om, hvordan mit feltarbejde skulle udføres. *Hvem* skulle jeg interviewe, *hvordan* skulle jeg interviewe dem og *hvad* ønskede jeg at interviewe dem om? Jeg begyndte således at sammensætte en spørgeguide med udgangspunkt i de tematikker, jeg havde planlagt at tale med informanterne om. Temaerne for min spørgeguide strakte sig fra spørgsmål om informanternes baggrund, hverdag, ungdomsdrømme og –forventninger. Jeg ville spørge ind til deres oplevelse af 1950'erne og 60'erne som samfund, deres forhold til "husmoren", samt *hvorvidt* og i såfald *hvordan* de forholdte sig til fænomenet lykke i denne periode af deres liv? Disse, og mange andre spørgsmål, havde jeg konstrueret på baggrund af min oprindelige interesse for "husmødres forhold til fænomenet lykke". Spørgeguiden indeholdt ligeledes en lille introduktion til projektet, som jeg valgte at læse højt for alle mine informanter ved interviewstart (Bilag 3). Som en del af godkendelsesproceduren hos NSD, skulle jeg ligeledes indsende det informationsbrev, jeg var forpligtiget til at give mine informanter. Informationsbrevet blev udformet med udgangspunkt i NSD's egen «mal for informasjonsskriv» (Norsk Senter for Forskningsdata u.å.). I brevet indgik der blandt andet information om projektets formål, hvad det ville indebære at deltage, samt informanternes rettigheder (Bilag 1). Efter godkendelsen af ansøgningen til NSD blev næste skridt at rekruttere informanter.

Inden jeg begyndte at rekruttere informanter, havde jeg dog på forhånd opstillet nogle kriterier for, *hvem* jeg ønskede at interviewe samt *hvor* jeg ønskede at interviewe dem. Det første kriterium handlede om hvem jeg ønskede interviewe. Som nævnt i indledningen omhandlede mit oprindelige projekt husmødre og deres forhold til fænomenet lykke. I min rekruttering søgte jeg således efter kvinder, der havde været husmødre i 1950'erne og 60'ernes Bergen. Kvinderne ønskede jeg skulle

være af arbejder- eller middelklasse, samt bosiddende i Bergen eller omegn. Mit ønske om at tale med kvinder, der havde været bosiddende i byen bundede i en bevidsthed om, at eksempelvis gårdhusmødre havde levet en anden type husmorliv, end kvinderne i byen.

Et andet kriterium omhandlede de fysiske rammer, jeg ønskede at interviewene skulle foregå under. Antropologerne Eva Gulløv og Susanne Højlund skriver om stedets betydning for interviewsituationen ”rummet er en del af genstandsfeltet og influerer således på forskerens relation til sine informanter, roller og metodestrategier” (2003:130-131). Som det også fremgår af mit informationsbrev (Bilag 1), var det mit ønske at interviewe kvinderne i deres hjem. Dette ønske var både af hensyn til kvinderne selv, der for fleres vedkommende ikke var så mobile, men det var også en vigtig del af min metodestrategi. Etnolog Liv Emma Thorsen skriver i den forbindelse om, hvordan hjemmet kan fungere som en god ”huskeboks” for (livsløbs-) interviews (1993:33). Ved at foretage interviewsne i informanternes private hjem, ønskede jeg med andre ord at drage nytte af hjemmets materialitet gennem de minder, der for informanten knytter sig til disse genstande (Wenger 2002:271). Dette kunne eksempelvis være i form af fotografier eller andre genstande, der kunne være med til at minde dem om fortiden. I informationsbrevet havde jeg således også opfordret kvinderne til at finde deres private fotografier frem fra 1950’erne og 60’erne. Dette var både for at opfriske deres hukommelse, men også for at have noget fælles at tale ud fra under interviewet. Yderligere kan billeder, modsat mange andre genstande, også være med til at minde informanterne om hvem de var, da fotografiet blev taget og hvad der har ændret sig siden dengang (Belk 1990:670).

Som før nævnt er interviewet ikke, selvom det ofte tilstræbes, en åben og ligeværdig hverdagssamtale. Der er med andre ord tale om en asymmetrisk magtrelation, hvor det er interviewer, der kontakter informanten, styrer temaet for interviewet, stiller spørgsmål og afslutter samtalen (Kvale og Brinkmann 2015:52). Derfor er et andet argument for at afholde interviewet i informantens hjem, at noget af den ubalance, der let kan opstå mellem informant og interviewer, kan reduceres (Thorsen 1993:33). Det er dog ikke bare i selve interviewsituationen at magtforholdet mellem forsker og informant forhandles. I rekrutteringsprocessen, blev det således tydeligt for mig, at det i sidste ende er informanten, der bestemmer, hvorvidt vedkommende har lyst til at bidrage til projektet eller ej. Derfor udgør denne forhandlingsproces mellem informant og forsker også rammen for næste afsnit.

Rekruttering af informanter – en uventet udfordring

Før jeg påbegyndte rekrutteringen af informanter, havde jeg gjort mig nogle forestillinger om, hvilke metodiske såvel som etiske udfordringer, jeg kunne blive særligt aktuelle for mit feltarbejde. Mange af forestillingerne har vist sig at være både relevante og vigtige. Fælles for dem alle var dog, at de tog udgangspunkt i en situation hvor rekrutteringen af informanter allerede havde fundet sted. Selve rekrutteringsprocessen forestillede jeg mig således ikke skulle være en særlig, metodisk udfordring i sig selv. Under mit rekrutteringsarbejde oplevede jeg dog en vis udfordring med at skaffe informanter til projektet. Modstanden fandt jeg interessant, hvorfor det er denne udfordring, der skal danne ramme om dette afsnit. Inden jeg diskuterer ovenstående udfordring, vil jeg dog først skitsere, hvordan jeg kom i kontakt med de kvinder, der blev mine informanter.

Informanterne fik jeg kontakt til gennem flere forskellige platforme. Jeg valgte dog at begynde min søgen i mit eget netværk på studiet kulturvidenskab, ved Universitetet i Bergen. Undervisere og studerende med kendskab til mit projekt, var således særligt hjælpsomme med at rekruttere informanter gennem deres egne, private netværk. Det var også denne strategi, der viste sig mest succesfuld. Syv af mine otte informanter er jeg således kommet i kontakt med via mit netværk på studiet. Én af de otte informanter kom jeg dog i kontakt med via et facebookopslag, jeg skrev i facebookgruppen *Uib – Børs – Kjøp/salg bøger, billetter og annet*, der er en gruppe for studenter ved universitetet i Bergen. Opslaget gav flere henvendelser, hvoraf én resulterede i en informant. Som et andet forsøg på at skaffe informanter, valgte jeg også at hænge løbesedler op i lokale supermarkeder og omsorgsboliger (Bilag 2). Løbesedlen havde jeg forsøgt at formulere så uformelt så muligt, med henblik på at flest mulige mennesker kunne forstå mit ærinde. Desværre resulterede denne metode ikke i nogen henvendelser. I mødet med de første informanter forsøgte jeg ligeledes, at få kvinderne til at sprede ordet om mit projekt i deres egne netværk, for dermed at hverve nye potentielle informanter. Metoden, der også kendt som *sneboldsmetoden* (Thorsen 1993:29), viste sig dog at være meget lidt succesfuld. Mange af informanterne fortalte således, at de kvinder de kendte, som passede til mine kriterier, enten var gået bort eller ikke var i form til at kunne gennemføre et interview.

Gennem mit netværk og facebookopslag fik jeg altså i alt otte informanter. De sidste tre fik jeg dog først kontakt med i foråret 2018. I vinteren 2017/2018 var jeg således kun oppe på fem informanter, hvilken jeg fandt var i underkanten. Derfor overvejede jeg kort at genbesøge disse fem informanter,

for at udfolde gamle eller nye tematikker. Dette valgte jeg dog ikke at gøre, for ikke at lægge unødigt pres på informanterne. I stedet bestemte jeg mig for at fokusere på rekruttering af nye informanter og valgte derfor, at tage kontakt til et af Bergens seniorcentre. Centeret fungerer som et samlingssted og aktivitetscenter for lokale ældre. Inden jeg besøgte stedet, tog jeg kontakt til centerets daglige leder, for at informere om mit projekt og bede om tilladelse til at komme på besøg. Jeg fik tilladelsen og blev tipset om at jeg kunne aflægge centerets strikkeklub et besøg, idet klubben udelukkende har ældre, kvindelige medlemmer. Jeg mødte således op på centeret, og præsenterede mig selv og mit projekt for strikkeklubben. Desværre viste det sig, at de af kvinderne i klubben, der var interesseret i projektet, ikke opfyldte mine kriterier. Yderligere havde de kvinder i gruppen, der passede med mine kriterier, enten for dårlig hørelse til at gennemføre et interview eller manglende lyst til at deltage. Selvom jeg forsøgte at overbevise de modvillige kvinder om, at interviewet var uformelt og at de selv bestemte, hvor meget de ville dele, var kvinderne fortsat uinteresserede. Grunden til kvindernes modvillighed mener jeg, kan have flere årsager. I det følgende vil jeg derfor forsøge at beskrive nogle af de faktorer, jeg mener kan have haft betydning for den modstand jeg oplevede.

I artiklen ”Interview med gamle mennesker” beskriver etnolog Anne Leonora Blaakilde nogle de udfordringer hun oplevede ved at skaffe informanter til sit projekt om ”gamle kvinder og omsorgstradering indenfor familien” (1990:68). Blaakilde beskriver således, hvordan hun havde store problemer med at finde interviewvillige bedstemødre og oldemødre. Nogle af de faktorer, hun fremhæver som værende afgørende for hendes udfordringer var blandt andet *aldersforskel*, *fremmedhed* og *temaets almindelighed* (Blaakilde 1990). Disse faktorer vurderer jeg også kan have haft betydning for min rekrutteringsproces.

Med et minimum på 47 år i aldersforskel mellem mig og mine informanter, kan *alder* således også have haft betydning for den modvillighed jeg oplevede. Socialantropolog G. Clare Wenger (2002) peger i den forbindelse på, hvordan en signifikant aldersforskel mellem interviewer og informant kan vanskeliggøre muligheden for interview. Hun understreger yderligere, at yngre interviewere ofte har vanskeligere ved at få arrangeret interviews med ældre mennesker end mere midaldrende (kvindelige) interviewere (Wenger 2002:264). Som før nævnt viste rekrutteringen af informanter i mit eget netværk sig at være den største succes. En af fordelene ved denne metode oplevede jeg blandt andet ved, at informanterne fik kendskab til projektet gennem en person, de allerede var bekendt med. Flere af kvinderne påpegede til og med i selve interviewsituationen, at

det havde været afgørende for deres deltagelse i projektet, at de var blevet kontaktet af en bekendt. Den *fremmedhed* som jeg og mit projekt repræsenterede, kan således være med til at forklare de afvisninger jeg oplevede, når jeg selv søgte direkte kontakt til potentielle informanter. Flere af informanterne nævnte ligeledes, at de efter at have sagt ja til at deltage i projektet, havde været nervøse og næsten havde fortrudt deres beslutning om at deltage. Kvinderne begrundede blandt andet dette med, at de ikke mente, at de havde noget at bidrage med og at deres historie sikkert var for *almindelig*. Denne problematik tages ligeledes op af sociologerne Gubrium og Holstein, der skriver:

Although the democratization of opinion potentially turns interviewers toward any and all individuals for their accounts, not all individuals believe that their opinions are worthy of communication. (Gubrium og Holstein 2002:25)

Som citatet indikerer, kan vi, der forsker på hverdagslivet, ofte glemme at ikke alle deler vores forståelse af hverdagslivet som værende interessant og undersøgelsesværdigt. At dette måske er særlig present hos de, hvis liv og gøremål ikke har været omgivet af en særlig status eller samfundsinteresse, kan være en mulighed. ”Fortæl mig om dit liv” kan således opleves som en uvant og intimiderende opgave hos en generation, der ikke på samme måde som yngre generationer, er vant til at dele personlig information om sig selv, som det eksempelvis er tilfældet på Facebook. Men udgangspunkt i mine informanters alder, fremhæver Wenger (2002) yderligere en anden faktor, der kan have betydning for kvindernes (u)lyst til at blive interviewet. Hun peger således på denne aldersgruppes potentielle angst for utilstrækkelighed:

Sometimes, a request to answer questions is anxiety provoking (perhaps particularly if the interviewer has identified him- or herself as being from a university) because questions are associated with tests, and many older persons have had only a very basic education. (Wenger 2002:265)

I og med at jeg er fra universitetet, præsenterede jeg mig også som universitetsstuderende for kvinderne i seniorcenterets strikkeklub. Som Wenger påpeger, kan dette dog have været med til at skabe en uhensigtsmæssig distance til kvinderne, der for manges vedkommende har enten en kort eller ingen formel uddannelse. I situationer som denne fremhæver Wenger vigtigheden af, at forskeren forsøger at berolige og afformalisere situationen ved at understrege, at interviewet ikke er en test med rigtige og forkerte svar. Jeg forsøgte således også at berolige kvinderne ved at forsikre dem om deres evner som informanter. Flere af kvinderne var dog overbeviste om, at de ikke ville

være gode ”interviewobjekter”, som de selv formulerede det. Selvom jeg altså forsøgte at overbevise kvinderne om det modsatte, var det dog også vigtigt for mig ikke at presse dem og respektere deres afvisning. Som bekendt har husmortiden af sin samtid såvel som eftertid, været underlagt megen debat. Ikke mindst som resultat af feministiske bevægelser, der har stillet sig kritiske overfor kvindens rolle i familien såvel som i samfundet. Mine informanternes liv og gøremål har således været omgivet af en debat, der kan have præget deres egen selvforståelse. Angsten for ikke at være passende for interview, kan med andre ord også handle om køn. Denne sammenkobling mellem angsten for ikke at kunne bidrage og informanternes køn, tages ligeledes op i kulturhistorikeren Siv Ringdals doktorafhandling *Kroppens transformasjoner - blant unge Agder-kvinner i New York, 1945-1965* fra 2015. I afhandlingen peger Ringdal således på, hvordan hun under sin rekruttering af kvindelige informanter til projektet oplevede, at flere af kvinderne oprigtigt ikke mente, at de havde noget at bidrage med (Ringdal 2015:33). Ringdal peger her på flere forklaringer. Én af dem mener hun dog kan være kønsbestemt, idet hun i et tidligere projekt med samme informantgruppe interviewede kvinderne sammen med deres ægtefæller.

Her bemærkede hun, at mændene ofte tog mere plads i interviewmaterialet end kvinderne. Ringdal kommer ikke nærmere ind på, *hvorfor* kvinderne var så tilbageholdende, men hun observerer altså at forskellen kan være kønsbestemt.

En anden faktor, der også kan have afskrækket potentielle informanter, er det manglende sprogfællesskab. Det faktum at jeg er dansk og ikke taler flydende norsk, kan således også have været en hindring for mig i at nærme mig informanterne (Hastrup 2003). Endeligt kan nogle mennesker, af forskellige årsager, have mindre lyst end andre til at erindre sig fortiden.

De otte interviews

På trods af de ovennævnte udfordringer, fik jeg som før nævnt gennemført otte interviews. Når jeg fik kendskab til en potentiel informant, var proceduren derfra og til interviewet ofte den samme. Hvis jeg var kommet i kontakt med informanten via en kontaktperson, tog jeg først kontakt til denne, for at få lidt information om informanten. Dernæst sørgede jeg for at informanten modtog mit informationsbrev (Bilag 1), så hun fik mulighed for at læse lidt mere om projektet og endeligt beslutte, hvorvidt hun havde lyst til at deltage eller ej. Også her var kontaktpersonen vigtig, idet denne ofte var behjælpelig med at udprinte og overrække informanten informationsbrevet. Det var også kontaktpersonen, der med informanternes samtykke, gav mig kontaktinformation på informanterne. Denne kontaktinformation gjorde det muligt for mig at kontakte alle informanter

telefonisk, og aftale tid og sted for interviewet. Disse telefonsamtaler opfattede jeg som vigtige for såvel informanterne som for mig selv, idet de var med til at etablere en direkte kontakt, inden selve interviewet.

Et interview er som før nævnt formet af flere faktorer. Nogle af dem er knyttet til selve interviewsituationen – andre til tiden inden interviewet. Jeg har således haft en forestilling om hvem mine informanter er og hvad jeg vil spørge dem om. Mine informanter har ligeledes haft en forestilling om hvem jeg er og hvilke spørgsmål jeg vil stille dem. Interviewet er dog også formet af hvor det finder sted. Som før nævnt havde jeg således et ønske om at foretage mine interviews i informanternes hjem. Dette var samtlige af kvinderne heldigvis indstillet på, hvorfor alle mine interviews er foregået i informanternes respektive hjem. Jeg fik således mulighed for at møde kvinderne i deres vante omgivelser, samt danne mig et indtryk af deres hjem. Jeg blev taget godt imod hos alle mine informanter, om end flere udtrykte nervøsitet over for det forestående interview. Ofte blev jeg budt på kaffe og kage, og det var tydeligt at kvinderne havde forberedt sig på mit besøg. Imens kvinderne forberedte serveringen, brugte jeg tiden på at studere hjemmet. Når informanterne var klar til interviewet tog jeg min notesbog, spørgeguide og lydoptager frem. Jeg indledte dernæst interviewet med igen at informere om projektets tematikker og formål, hvorefter selve interviewet gik i gang.

De fleste af kvinderne havde jeg en god dialog med. Jeg fik således flere gode interviews, med detaljerede beskrivelser. I nogle af interviewene oplevede jeg dog dialogen som mindre god. Nogle af kvinderne svarede således meget kortfattet på mine spørgsmål, og det var vanskeligt for mig at få dem til at uddybe. Dette kan have flere årsager. Én af grundene kan selvfølgelig være, at kan være vanskeligt for informanter at huske så langt tilbage i tid. En anden årsag kan være, at jeg ikke nåede frem med mine spørgsmål. Da jeg udformede min spørgeguide var jeg således selv lidt i tvivl om, i hvilken retning jeg ønskede at tage projektet. Ydermere ønskede jeg også lade projektet forme af, hvad end der måtte være fremtrædende i mit interviewmateriale. Dette betød dog også, at nogle af mine spørgsmål var præget af en vis åbenhed, som kan have gjort nogle informanter forvirrede. En helt anden mulighed, som jeg også var inde på i introduktionen, kan også være at nogle af de teamer jeg ønskede at tale med kvinderne om, var vanskelige for kvinderne at gribe om og italesætte.

Informanterne

Otte kvinder valgte at deltage i projektet. Alle på nær én kommer fra Vestlandet – heraf de fleste fra det, der idag udgør Bergen kommune. Kvinderne er født mellem 1925 og 1944, og var således mellem 73 og 92 år gamle på tidspunktet for interviewene. Det vide alderspænd gør, at kvinderne repræsenterer to generationer. Jeg har dog ikke udført nogen systematisk analyse med tanke på generation. Syv af kvinderne er enker og bor alene. Én af informanterne bor dog fortsat sammen med sin mand, samt øvrig familie. Flere af kvinderne bor i omsorgsboliger, mens andre fortsat bor for sig selv. Nogle bor tilmed i det samme hus eller lejlighed, som i 1950'erne og 60'erne. Samtlige af mine informanter har været gift. Giftealderen for kvinderne ligger mellem 19 og 27 år. Seks af kvinderne blev dog gift før de fyldte 24 år. Én af informanterne blev skilt fra sin mand. Informanterne kommer enten fra arbejder- eller middelklassehjem – én er dog opvokset på et mindre landbrug. Flere har fædre, der var selvstændige næringsdrivende, andre var lønarbejdere. De fleste af kvindernes mødre var hjemmegående, omend flere supplerede med bijobs. Én af informanternes mor, havde dog eget firma. Alle informanterne har minimum syv års skolegang. Herfra tog nogle middels- og realskole, og én gymnasium (artium). To af kvinderne har gået på en husmorskole – én efter opfordring fra sin mor og én efter opfordring fra sin ægtemand. Flere af kvinderne har en 1-årig handelsskole og nogle nogle måneders sekretærskole. Tre af kvinderne har uddannelser på over et år, men ingen over tre år.

Alle informanterne blev som før nævnt gift og fik mellem to og fire børn. Alle kvinderne var hjemmegåendede de første år efter det første barn blev født. Herefter forblev nogle hjemmgående - tre af disse i mere end 15 år. De fleste begyndte dog efter nogle år med deltidsarbejde. Én af informanterne arbejdede dog fuldtid og havde i den forbindelse en ung pige boende, til at hjælpe med børnepasning og husarbejde.

Fra tale til tekst

Som før nævnt valgte jeg at lydoptage alle mine interviews. Dette gjorde jeg med henblik på senere at kunne transskribere mine interviews. Selvom transskriberingsarbejdet viste sig at være en tidskrævende proces, idet alle interviewene varede mellem 2 og 3 timer, valgte jeg alligevel *selv* at foretage transskriberingen. Dette valgte jeg at gøre, med udgangspunkt i etnologen Barbro Kleins argument om, at transskribering ikke blot er en ordret overførsel af tale til tekst, men i stedet udgør en vigtig del af analysearbejdet med interviewmaterialet (Klein 1990:41).

Såvel transskriberingsarbejdet som de færdige transskriptioner har således fungeret som vigtige redskaber i mit analytiske arbejde.

Når man transskriberer gør man mange til- og fravalg som forsker (Kvale og Brinkmann 2015:204). Hvad jeg som forsker vælger at fremhæve og nedtone i transskriptionen afhænger dog af, hvad min analytiske interesse består i (Kaijser og Öhlander (red.) 2011:107). Som jeg har nævnt i et tidligere afsnit, er jeg i dette projekt både interesseret i *hvad* mine informanter fortæller om, samt *hvordan* de gør det. I transskriptionerne har jeg således valgt at tage de fleste halve sætninger, gentagelser og latter med, idet dette kan have betydning for, hvordan informanterne former deres fortælling. Dette valg har dog også haft den konsekvens, at transskriptionerne er blevet mindre læsevenlige. Selvom jeg har haft et ønske om at transskribere min informanters udsagn så troværdigt som muligt, har dette desværre ikke altid kunnet lade sig gøre. Når tale bliver til tekst vil der med andre ord altid være nuancer, der går tabt. Én af de nuancer er informanternes dialekt. Som dansker har jeg således valgt at transskribere på bokmål. Mine egne spørgsmål er transskriberet på dansk.

Etiske overvejelser

Jeg har i tidligere afsnit gjort rede for nogle af de metodiske overvejelser, jeg har gjort mig under projektet. Disse overvejelser har dog været tæt sammenknyttet med nogle af de etiske overvejelser, man som forsker må gøre sig, når man arbejder med kvalitative interviews. For at sikre kvaliteten af mit arbejde, har jeg således i alle faser af projektet måtte afveje de etiske hensyn til såvel informanten som til projektet (Alver og Øyen 1997). I det følgende vil jeg fremhæve nogle af de etiske overvejelser, der har været særligt centrale for mit projekt.

Som en almindelig procedure i kulturvidenskabelige opgaver, har jeg valgt at anonymisere mine informanter. For det første er det ikke den individuelle historie, der udgør min analytiske interesse og for det andet kan der fremkomme sensitiv information, som vil være problematisk at kunne koble til en bestemt person. Både informanterne og andre personer i materialet, er således blevet tildelt fiktive navne. Informanternes navne er blevet givet med udgangspunkt i de mest populære navne for deres fødeår. I tilfælde af særligt identificerende eller sensitive citater har jeg valgt ikke at navngive informanten bag citatet, men i stedet skrive ”én af kvinderne/informanter beskriver her hvordan...”. Jeg har også valgt at anonymisere arbejdspladser, samt by- og stednavne, med undtagelse af Bergen by. Et andet etisk dilemma knytter sig hvordan jeg bruger informanternes citater. Selvom jeg udviser følsomhed i transskriberingen af informanternes udsagn, betyder det

ikke at de er enige i min tolkning og brug af dem i analysen. Antropolog Tine Gammeltoft skriver i den forbindelse om den ”dobbelte etiske fordring”, der er forbundet med studiet af andre mennesker, at: “vi skylder den anden både en loyal repræsentation af hendes erfaringer og en >>illoyal<< overskridelse af dem” (2003:290). Som forsker skal jeg således både kunne udvise en nærhed og forståelse overfor mine informanternes udsagn, samtidig med at jeg på professionel vis gennem min analyse må skabe en distance til dem.

KAPITEL 3

TEORETISKE PERSPEKTIVER

I dette afsnit vil jeg redegøre for de teoretiske perspektiver, jeg har valgt at benytte mig af i analysen. Jeg har valgt at kombinere en række forskellige teoretiske og analytiske perspektiver. Dette har jeg gjort for at opnå den bedst mulige *forståelse* af kvindernes fortællinger om egne liv i 1950'erne og 60'erne. De teoretiske og analytiske perspektiver har jeg udvalgt på baggrund af de temaer, jeg har fundet mest interessante eller fremtrædende i materialet.

Som kulturviter arbejder jeg hermeneutisk. Det vil sige, at jeg har forståelsen som mål for mit arbejde (Lægneid og Skorgen (red.) 2001). Hermeneutikken har således både været med til at forme mit metodiske såvel som mit teoretiske arbejde. For at forstå, må man dog *fortolke*. For at opnå en forståelse af kvindernes fortællinger, må jeg derfor fortolke dem. Det jeg fortolker, er dog kvindernes egne fortolkninger af deres egen situation. Mit analysearbejde er dermed baseret på en såkaldt *dobbelt heremeneutik* (Giddens 1976), altså min fortolkning af mine informanternes fortolkninger. Nilssen (2014) har beskrevet, hvordan man som forsker inden for human- og samfundsvidenskab skal søge forholde sig til denne dobbelthed:

Selv om vi bestreber oss på å fremheve forskningsdeltakerens perspektiver og få tak i deres livsverden, betyr ikke det at vi bare skal gjengi og beskrive det forskningsdeltakeren sier og gjør. Som forskere skal vi gå bak fortellingen. Vi skal få frem begrunnelser, holdninger, og refleksjoner som ligger til grunn for det som blir sagt og gjort (eller skrevet). Forskerens systematikk, analyse og tolkning bidrar til å gjøre det ubevisste bevisst, både for forskningsdeltakerne selv og for andre. (Nilssen 2014:72-73)

I analysen af kvindernes fortællinger, kan jeg således hverken se bort fra mine informanternes forståelser eller selv blive stående i disse forståelser (Gilje 2017:148-149). Jeg må i stedet tage kvindernes fortællinger og som Nilssen formulerer det ”tillegge fortellingen mening, å tolke den” (2014:73).

Fortællinger fra og om livet

Som før nævnt har jeg valgt at kombinere flere forskellige teoretiske og analytiske perspektiver. Et af de perspektiver, der kommer til at være gennemgående for min analyse er forståelsen af

kvindernes fortællinger som netop *fortællinger*. Mit ærinde er således ikke at bruge de otte interviews som kilder til ”faktuel”, historisk viden om perioden, hvilket også ville være problematisk (Ehn 1992:209-10). I stedet er jeg mere interesseret i, hvordan kvinderne fortæller om og fortolker denne periode i deres liv. Der er dog mange faktorer, der har betydning for, hvordan fortællinger formes. Èn af de faktorer, der er med til at forme fortællinger om fortiden, er den nutidige situation, de bliver fortalt i (Danielsen 1990,2013;Ehn 1992). Det vil sige, at ændringer i samfundsnormer og betingelser, såvel som kvindernes egne livssituationer, har betydning for, hvordan de i dag fortolker og fortæller om fortiden. Retrospektive livsfortællinger kan således også være nostalgiske fortællinger. *Nostalg*, forstået som: ”a positively toned evocation of a lived past in the contexts of some negative feeling toward the present or impending circumstance” (Davis 1979:18), kan med andre ord også være med til at forme kvindernes fortællinger. Livsfortællinger er både et erindringsbillede og en selvrefleksion, hvilket skaber en sammenvævning af såvel fortid som nutid i fortællingen (Danielsen 2013:266). Fortællingerne er dog ikke blot et udtryk for, hvordan informanterne forstår sig selv, men også et udtryk for, hvordan de ønsker at andre skal se dem (Mullen 1992:7), og herunder også refleksioner af de individer, kvinderne ønsker at være. I den forbindelse kan man også stille spørgsmålene: hvordan ønsker kvinderne selv at huske egne liv? Og hvilken selvfortælling ønsker de at dele med mig? En anden faktor, der har betydning for fortællingernes udformning er *hvem*, der fortæller dem. Herunder er fortællerens køn, klasse og alder alle vigtige faktorer (Danielsen 1990, 2013; Arvidsson 1998; Thorsen 1998; Koskinen-Koivisto 2016).

En anden faktor for, der har betydning for, hvordan fortællingerne udformes, er de kulturelle normer for, hvordan et liv og herunder en livsfortælling, skal se ud. Etnologen Alf Arvidsson har i den forbindelse argumenteret for, at ”även om den personliga upplevelsen är unik, så är formerna för att formulera en berättelse underkastade kollektiva normer” (Arvidsson 1998:7). Disse normer er blandt andet med til at forme det, som etnologen Jonas Frykman betegner som kulturbundne *life-scripts* (1992:261). Life-scripts udgør, ifølge Frykman, fortællerens idéer om, hvordan en livshistorie skal se ud. Idéerne er således med til at strukturere og tematisere vores fortællinger. I bogen *Identitet på liv og død*, adresserer etnolog Tone Hellesund således, hvordan samfundets fortællinger om homoseksualitet er med til at forme og begrænse, hvordan homofile selv kan opleve og dermed fortælle om det at leve som homofil (Hellesund 2008). Vores fortællinger om egne liv er med andre ord præget af, hvilke kulturelle fortællinger, der er tilgængelige for os. Når vi fortæller

om vores liv, vurderer vi ofte vores eget liv op i mod de kulturbundne idéer vi har om, hvordan et liv bør leves. Arvidsson fremhæver i den forbindelse begrebet *life review* (1998:21) som særligt brugbart til at belyse denne ”vurdering af eget liv”. Life review kan således være med til at kaste lys over fortællerens life-script, idet personens vurderinger af eget liv er baseret på vedkommendes kulturbundne idé om, hvordan en livshistorie skal udspille sig. Arvidsson fremhæver i den forbindelse, hvordan life reviews kan være med til at understrege, hvordan life-scripts ikke bare er et resultat af fortællerens ”egen” idé om hvordan et liv skal se ud, men også er et resultat af kollektive normer. Han skriver:

Uttrycket *life review* betecknar denna tendens hos intervjuberättelsen att fokusera på de händelser och samband som vid berättartillfället ter sig som betydelsefulla för livsloppet i dess helhet (se Mullen 1992:16). I et sådant perspektiv där ställningstaganden under livet skal diskuteras får life-scripts et förklaringsvärde bortom det individuella ansvaret: ”man tänkte så på den tiden”, ”så gjorde man bara inte”. (Arvidsson 1998:21)

Kulturelle normer for, hvordan et liv bør leves har med andre ord stor betydning for, hvordan fortælleren fortæller om og forholder sig til sit eget liv. I den forbindelse, er det interessant at inddrage et perspektiv, hvor det netop er *normen* – i form af ”normaliteten”, der er af forskningsmæssig interesse. Betydningen af det normale, almindelige eller vanlige er således fokus for næste teoretiske perspektiv.

Det vanlige

Som nævnt i introduktionen til denne opgave har kvinderne i dette studie levet såkaldte ”vanlige liv”. Sociologen Mary Patrice Erdmans har i den forbindelse pointeret, hvordan ”ordinary lives”, ofte er underudforsket, fordi kategorien ”normal” sjældent tiltrækker sig forskeres interesse (Erdmans 2004:3). Inden for den fagtradition jeg kommer fra⁷ står studiet af ”vanlige⁸” folks forestillinger, meningsverden og hverdagsliv, dog centralt (Ehn 1996; Löfgren 2015; Koskinen-Koivisto 2016). Alligevel viser en søgning på ordene ”almindelig”, ”vanlig” og ”normal” i

⁷ Jeg henviser her til min baggrund i europæisk etnologi ved Københavns Universitet, hvorfra jeg har en bachelor, samt mit nuværende masterstudie; kulturvitenskap, ved Universitetet i Bergen.

⁸ På dansk benyttes synonymerne ”almindelig” eller ”normal” ofte til at beskrive noget, der ”ikke adskiller sig fra gennemsnittet” (Almindelig 2018). På engelsk benyttes ordet ”ordinary”. På norsk er det mere brugt med ordet ”vanlig” til at beskrive noget ”som ofte forekommer” (Vanlig 2018). I denne opgave kommer jeg primært til at benyttet mig begrebet ”vanlig” idet er det, der bruges mest i Norge.

søgetjenesten Oria⁹, at der bag disse ord først og fremmest findes store mængder af forskning på fortællinger fra og om livet *uden* for normen (fortællinger om sygdom, funktionsnedsættelse, homofili etcetera) og færre analyser rettet mod fortællingerne om det vanlige, konventionelle liv. Selvom filosofen Gail Weiss med rette argumenterer for, at “what counts as ‘ordinary’ can differ radically from one person to another” (2008:1), så vil jeg dog alligevel argumentere for, at nogle liv og livsløb, kan karakteriseres som mere vanlige end andre. Informanternes livsløb er således vanlige i den forstand, at de har været typiske for deres tid, køn og klasse. Kvinderne har med andre ord levet såkaldte ”A4-liv” i heteroseksuelle kernefamilier (Hellesund 2011). Men hvilken betydning har denne ”vanlighed” haft for kvindernes fortællinger? For måden de har indrettet livet på og måden de nu ser tilbage på dette liv?

Der findes mange forskellige forståelser og kategoriseringer af ”det vanlige” eller ”the ordinary”. Dette gælder både inden for forskellige teoretiske traditioner, populærkultur og på det individuelle plan. I én fortolkning, repræsenteret ved sociolog og sprogforsker Harvey Sacks (1984), forstås ”the ordinary” som noget performativt. ”Ordinary” er således ikke noget man *er*, men noget man *gør*. Dette er et perspektiv jeg vil udfolde kapitel seks. I en anden fortolkning repræsenterer ”the ordinary” moralsk dyd. I bogen *A Politics of the Ordinary* skriver den politiske filosof Thomas Dumm således om, hvordan ”ordinary life” ofte tillægges symbolsk såvel som moralsk betydning:

Ordinary life, the life-world, the everyday, the quotidian, the low, the common, the private, the personal – everybody knows what the ordinary is. The ordinary is what everybody knows. The ordinary gives us a sense of comfort; it allows us to make certain predictions about what will happen; it provides the context for the text we provide. The ordinary allows us to assume a certain constancy of life. It is reliable. We can count on it. The sun sets, the sun rises, another day of life begins. No matter what else happens, we live our lives in the manner of ordinary people. And so we celebrate the ordinary as the practical form that peaceable living takes when catastrophe takes hold of us or when our circumstances are diminished, when life is bad. (Dumm 1999:1)

Ifølge Dumm bliver ”ordinary life” således forbundet med noget trygt og ubesværet. Vanlighedens forudsigelighed danner med andre ord rammen om et fredfuldt liv. Man kan stole på vanligheden og støtte sig til vanligheden, når livet bliver udfordrende. På den måde tilbyder vanligheden en form for befrielse, hvor visse aspekter af livet bliver rensset for tvivl. I bogen fortsætter Dumm med at

⁹ Søgetjeneste Oria.no er en fælles portal til det samlede materiale, der findes ved norske fag- og forskningsbiblioteker, suppleret med en mængde elektronisk materiale for åbne kilder.

beskrive, hvordan "ordinary life" ofte sentimentaliseres og gøres til synonym med sund fornuft. I den forstand bliver det vanlige liv således også ofte sidestillet med "the good life" (Dumm 1999:2-3; Hellesund 2008:67-70; Hellesund 2011). Selvom Dumm skriver ud fra en nordamerikansk kontekst, er hans perspektiver dog også relevante for en norsk kontekst. Også i Norge er det vanlige liv således sentimentaliseret såvel som kultiveret. I kombination med norske idealer om lighed, ydmyghed og ikke at stikke for meget frem, er vanlighed en vigtig norsk værdi (Hellesund 2011:52). Flere forskere har i den forbindelse fremhævet, hvordan informanter i norske studier ofte, uafhængigt af klasse, fremhæver sig selv som "helt vanlige folk" – og det med et positivt fortegn (Gullestad 2001:73; Skarpenes 2007:550). Det synes med andre ord *godt* at være vanlig i Norge (Hellesund mfl. 2018 upubliceret).

Det gode liv

Som nævnt i problemformuleringen, er jeg i dette projekt interesseret i, hvilke forståelser af "det gode liv" kvinderne udtrykker gennem deres fortællinger. *Det gode liv* er blevet et kernebegreb inden for dansk etnologi. Begrebet optræder således flere steder i forskellige, etnologiske analyser.

I et eksempel har etnologen Signe Mellemsgaard (1998) brugt begrebet i en analyse af forholdet mellem sundhedsoplysning og naturideal. I analysen bruger hun således begrebet til blandt andet at beskrive den kulturelle association mellem "det naturlige" og "det gode liv". Hun skriver: "som altid fremtræder "det naturlige" ikke som noget værdifrit; det er en kulturel størrelse, ladet med billeder af det gode liv" (Mellemsgaard 1998:145). I et andet eksempel har etnologen Lene Otto (1998) brugt det gode liv, i en diskursiv analyse af sundhedsbegrebet. Hun skriver: "I den følgende sammenligning af en sundhedsdiskurs, ses det brede sundhedsbegreb, hvor sundhed er synonym med det gode liv *ikke* som et alternativ til den medicinske diskurs, men som en del af denne" (Otto 1998: 46-47). Mest kendt for brugen af begrebet er dog etnologen Thomas Højrup, hvor begrebet står centralt i hans livsformsanalyser. I *Det glemte folk* (1983) bruger Højrup således begrebet som en måde at indramme *forskellige* livsformers¹⁰ *forskellige* forståelser af, hvad det gode liv består i.

¹⁰ Livsformer er et begreb, der blev introduceret af Thomas Højrup i *Det glemte folk* (1983). Selv har Højrup udledt tre dominerende livsformer: den selvstændige livsform, lønarbejderlivsformen og den karrierebundne livsform. I 1987 udviklede etnologen Lone Rahbek Christensen i *Hver vore veje* yderligere to livsformer (for kvinder): husmorlivsformen og baglandslivsformen. For beskrivelser af hvad der kendetegner de forskellige livsformer, se Andersen 2017.

Han skriver:

Enhver livsform har endvidere som en indre eksistensbetingelse sin egen ideologi. Denne holder nemlig menneskene på plads i livsformen ved at give dem et bestemt billede af verden, ved at foreskrive hvad der er selvfølgeligt og rigtigt og ved at fremstille idealet for det gode liv(sforløb). Den foreskriver ganske enkelt menneskenes opfattelse af deres egne handlemuligheder ved at forme deres tankebaner og bevidsthed. (Højrup 1983:20-21)

Som det fremgår af de tre ovenstående eksempler på brugen af det gode liv i etnologiske analyser, så bruges begrebet ofte uden en egentlig begrebsafklaring; altså en definition af begrebet eller en henvisning til dets herkomst. Så hvad menes der egentlig med "det gode liv"? Denne problematik tage ligeledes op af etnologen Tine Damsholt. I sin tiltrædelsesforelæsning "Det gode liv i etnologien" (2015) problematiserer Damsholt således den indforståethed, hvormed begrebet ofte bruges i etnologien. Hun skriver:

Det gode liv er et kernebegreb i etnologien, men egentlig bemærkelsesværdigt underteoretiseret – det tages for det meste for givet, hvad det betyder i vores sammenhæng. Det fungerer som et næsten etnologisk kodeord, noget vi indforstået siger til hinanden: det er det gode liv' siger vi og nikker vidende. Man kunne hævde at begrebet er blevet 'black boxed' (Latour 1999) eller stabiliseret, så vi har glemt hvordan og af hvad det egentlig er bygget sammen. (Damsholt 2015:37-38)

I forelæsningen foretager Damsholt som konsekvens af hendes ovenstående observation en genealogisk analyse af begrebet, hvor hun følger dets vej ind i den danske etnologi. Kort fortalt følger Damsholt først begrebet i sin *normative* og almindeligvis brugte betydning; altså 'det gode liv' som 'det rigtige liv'. Dernæst følger hun den inspiration som den normative betydning af begrebet, har haft for den *analytiske* udgave af "det gode liv" i etnologien. Særligt for Thomas Højrup, har begrebets iboende normativitet haft stor betydning for hans udvikling af livsformsanalysen. Måden Højrup har *brugt* begrebet på i sin analyse, har således også haft stor betydning for mange etnologers forståelse af begrebet. Det gode liv er således blevet et begreb, som mange etnologer anvender, når de vil understrege, at her anvender man en "kulturel specifik version af, hvordan man på én gang lever og synes livet bør leves [...]." (Damsholt 2015:44). Damsholt advarer dog om de konsekvenser for analysen, en sådan forståelse af begrebet kan have. Analyseres det gode liv frem som et specifikt og uproblematisk rationale, der skal være styrende for samtlige hverdagspraksisser, kan det således være med til at skabe entydige analyser. Hverdagslivets

forhandlinger, ambivalens og forskelligartede logikker (Löfgren 2014) kan med andre ord gå tabt i analyserne, skriver Damsholt (2015:50).

Damsholts kritik er vigtig og ikke mindst berettiget. Ikke desto mindre, så finder jeg begrebet anvendeligt til den del af min analyse, hvor jeg netop ønsker at tydeliggøre de *særlige* forståelser af, hvordan livet skal leves, som jeg mødte i kvindernes fortællinger. Det er med andre ord mit ærinde, at *fremhæve* og *synliggøre* disse naturliggjorte forståelser. Jeg er således også inspireret af Højrup's *forståelse* af begrebet, men har ikke som ærinde at foretage en højrupsk livsformanalyse. Som nævnt i indledningen til dette kapitel, har jeg valgt at kombinere forskellige teoretiske perspektiver i min analyse. Dette har jeg blandt andet valgt at gøre, fordi jeg netop ønsker at fremhæve den kompleksitet, jeg mødte i materialet. Det gode liv skal således *ikke* fungere som et enerådende perspektiv, for hele analysen, men som en del af flere.

Affektteori og *The promise of happiness*

Den sidste teoretiske inspiration jeg har valgt at inddrage, er affektteorien som den præsenteres i kulturteoretikeren Sara Ahmeds bog *The Promise of Happiness* (2010). I bogen undersøger Ahmed, med udgangspunkt i affektteorien, hvordan vores (for)forståelser af, hvilke immaterielle som materielle objekter, der vil bringe os lykke og et godt liv, er med til at styre os i retning af disse objekter, samt forme vores oplevelse af dem. Inden jeg foretager en mere nuanceret redegørelse for Ahmeds argument, vil jeg dog først kort skitsere det teoretiske landskab, som hendes forskning placerer sig i.

I 1995 blev artiklerne "Shame in the Cybernetic Fold" (Sedgwick og Frank 1995) og "The Autonomy of Affect" (Massumi 1995) udgivet. Udgivelserne bliver ofte regnet som begyndelsen på det, som er blevet kaldt 'den affektive vending' (Christiansen mfl. 2013:3) - nu også kendt som affektteori¹¹. Den affektive vending kom som en reaktion på den såkaldte 'sproglige vending', der havde været dominerende inden for human- og socialvidenskaberne siden starten af 1980'erne¹² (Knudsen og Stage 2016:57). Reaktionen bestod som udgangspunkt i en kritik af den sproglige vending's manglende evne til at 'gribe' den ikke-sproglige sanseerfaring – altså følelse og/eller

¹¹ For bedre overblik over feltet, se eksempelvis Gregg og Seigworth (red.) (2010).

¹² Inden for kulturvidenskaben kom der på dette tidspunkt nogle af de samme indvendinger. Disse indvendinger kom dog til udtryk gennem den såkaldte 'materielle vending' og 'den fænomenologiske vending' (Hellesund mfl. 2018 upubliceret).

affekt¹³. Denne kritik var dog særligt central for det, der kan betegnes som affektteoriens første af to faser. Første fase svarer således også til én af affektteoriens to teoretiske grundpositioner. I første fase forstås affekt således primært som en ikke-sproglig sanseerfaring, hvor stigende eller faldende energi og intensitet erfares kropsligt. I anden fase, hvortil Sara Ahmed blandt andre regnes¹⁴, vægtlægger man i højere grad en medtænkning af diskursive og kontekstuelle forståelsesrammer, som et forsøg på at nuancere første fases forståelse af affekt som udpræget ikke-sproglig og før-kognitiv. I anden fase er der således en større interesse også for kritiske og makrokulturelle forklaringer på opblomstringen af særlige affektive mekanismer og logikker (Knudsen og Stage 2016:56-60).

The Promise of Happiness skal, som Ahmed også selv pointerer det i indledningen, placeres i et feministisk forskningsfelt med interesse for følelser og effekt (2010:13). Af andre bidragsydere inden for dette felt nævner Ahmed blandt andre Lauren Berlant (2000), Eve Sedgwick (2003) og Ann Cvetkovich (2003). Fælles for disse bidragsydere er dog, at deres forskning ofte tager udgangspunkt i “dårlige følelser” såsom skam, had etcetera. *The Promise of Happiness* er således Ahmeds forsøg på at tage udgangspunkt i en “god følelse”, underforstået lykke (originalt: happiness). Bogen bygger på en af Ahmeds tidligere bøger, *The Cultural Politics of Emotion* (2004). I denne bog undersøger Ahmed, hvordan følelser er med til at *forme* ”overfladerne” af individuelle og kollektive kroppe. Ahmed er med andre ord ikke så meget interesseret i hvad følelser *er*, som hvad de *gør*. Det samme er tilfældet for hendes kritiske undersøgelse af lykke i *The Promise of Happiness*. Ahmeds kritiske tilgang består således ikke i at definere et alternativt eller mere autentisk lykkebegreb (Andersen 2013:84). Hun formulerer i stedet sit ærinde således: “The question that guides the book is not so much “what is happiness?” but rather “what does happiness do?”” (Ahmed 2010:2). Ahmed er med andre ord interesseret i at undersøge det magtelement hun

¹³ En af de centrale diskussioner inden for affektteori er, hvorvidt man bør bruge begrebet følelse (*emotions*) eller affekt (*affect*) om det man studerer, og om det overhovedet giver mening at skelne mellem de to begreber. Dette er ikke en diskussion, som denne opgaves rammer tillader yderligere udfoldelse. I stedet vil jeg blot fremhæve, hvordan Ahmed, hvis tilgang til affektteori danner udgangspunktet for denne opgave, forholder sig til denne diskussion. Ifølge Ahmed forekommer det ikke meningsgivende på forhånd at skelne mellem følelser og affekt, idet vores oplevelser aldrig dannes på en tom baggrund. Vores oplevelser indgår med andre ord i vores hidtil oplevede kategoriseringer af følelser (Ahmed 2004).

¹⁴ Af andre teoretikere inden for anden fase af affektteori, kan blandt andre nævnes Margaret Wetherell (2013) og Lisa Blackman (2012).

identificerer i lykkebegrebet. Med udgangspunkt i spørgsmålet om hvad lykke *gør*, er hun således interesseret i at undersøge, hvordan lykke er associeret med særlige livsvalg fremfor andre, samt idéen om, at lykken bliver det som følger med netop disse livsvalg.

De livsvalg, der bredt er associeret med lykke, begrebsliggør Ahmed som såkaldte *happy objects* (2010:21). Happy objects kan være såvel materielle som immaterielle. Et happy object kan således både være ”huset”, ”ægteskabet” eller ”husmortilværelsen”. Fælles for dem er dog, at de alle er associeret med idéen om, at jo nærmere du kommer dem, jo større er muligheden for at opnå ”det gode liv”. Disse objekter er med andre ord omgivet af et løfte om lykke – heraf bogens titel. Ud fra deres løfte om lykke orienterer individer og grupper sig således efter disse happy objects og væk fra andre. Lykke er med andre ord et spørgsmål om associationer - associationer med ”det gode”. En vigtig pointe for Ahmed er således, at happy objects ikke i sig selv *er* gode. I stedet *fremstår* de som gode i kraft af deres association med lykke. Associationen med lykke *gør* altså noget med objekter. Ahmed skriver ”if happiness creates its objects, then such objects are passed around, accumulating positive affective value as social goods” (Ahmed 2010:21). Objekterne vi orienterer os imod er således ikke neutrale, men er, ifølge Ahmed, på forhånd indhyllet i positive associationer (2010:34). Når vi orienterer os mod et objekt har vi således allerede på forhånd rettet ”gode følelser” mod objektet. Det, også selvom vi ikke har nogen personlig erfaring med objektet. Lykke *gør* altså noget med vores forventninger til, hvordan de objekter vi orienterer os imod vil påvirke os og vores liv, hvilket er med til at påvirke hvordan de påvirker os. Eller som Ahmed selv formulerer det: ”If we arrive at objects with an expectation of how we will be affected by them, this affects how they affect us, even in the moment they fail to live up to our expectations.” (2010:29). Denne sidste del af Ahmeds citat, er med til at understrege, hvor betydningsfuld vores sammenkoblinger mellem lykke og udvalgte objekter er. Selvom vi altså kan opleve, at et happy object ikke lever op til de positive associationer vi på forhånd havde sammenkoblet det med, kan vi stadig associere objektet med noget *godt*. Eller formuleret på en anden måde: selvom en person er blevet skilt, kan vedkommende efterfølgende fortsat godt associere ”ægteskab” med noget lykkeligt, idet ægteskabet som kulturelt fænomen har en stærk sammenkobling med lykke (Ahmed 2010:6-7, 45). Eller som Ahmed selv opsummerer det: ”happiness is looked for where it is expected to be found, even when happiness is reported missing” (2010:7). I min analyse af, hvilke forestillinger om *det gode liv* kvinderne udtrykker i deres fortællinger, vil det således være interessant at se på hvilke objekter, materielle som immaterielle, de associerer med det gode liv. For som Ahmed også skriver: ”Objects not only embody good feeling; they come to embody good life” (2010:33).

Analysens progression

I kapitel 4 vil jeg gå I dybden med at beskrive mine informanternes fortællinger om deres liv som de levede det I 1950'erne og 1960'erne. Jeg fokuserer her på de ideer om det gode liv, som kvinderne husker at de havde, da de var unge.

I kapitel 5 analyserer jeg kvindernes retrospektive fortællinger om deres liv med særligt fokus på den nostalgi, som disse fortællinger rummer.

Afslutningsvis vil jeg I kapitel 6 undersøge den selvfølgelighed og indforståethed der synes at præge mange af kvindernes forståelser af det gode liv.

KAPITEL 4

DRØMMEN OM 'DET GODE LIV': OM UDDANNELSE, ÆGTESKAB OG BØRN

Sørine: Hvis du spoler tilbage til da du var ung - inden du blev gift. Kan du så huske, hvilket liv det var, du drømte om?

Ragnhild: Ja... ehm... jeg drømte jo om en god fremtid med en god jobb, først og fremst. Jeg ønskede meg veldig en rød kajakk og en rød sportsbil. Ja (ler). Jeg kom aldri til det punktet der.

Sørine: Nej (ler).

Ragnhild: Men ehm... du kan si at... det var vel... du hadde litt drømmer om materielle ting, du ikke kunne få tak i under krigen. Og... sånn at... det var én ting. Og så drømte du veldig om at du skulle gifte deg og få barn og sånn. Det var jo veldig viktig i de fleste kvinners liv.

Sørine: Mmh. Hvorfor tror du at det var viktig?

Ragnhild: Å være gift?

Sørine: Ja, at være gift og få barn?

Ragnhild: Ja, det følte jeg var meningen med livet.

Ovenstående dialog er et uddrag fra mit interview med informanten Ragnhild (f.1931). Jeg har valgt at indlede opgavens første kapitel med dette uddrag, fordi det på mange måder er mere eller mindre repræsentativt for de fremtidsdrømme, mange af informanterne beskriver, de havde som unge. Fremtidsdrømmene fortæller noget om, hvad kvinderne som unge associerede med et godt og ønskværdigt liv. I dialogen med Ragnhild fremhæver hun således ønsket om et godt arbejde, der måske kunne give hende råd til en rød kajak og en rød sportsvogn. Og Ragnhild fik da også et godt job – de to røde transportmidler måtte hun dog undvære. Vigtigst af alt var dog drømmen om ægteskab og børn, der ifølge Ragnhild var selve ”meningen med livet”. En drøm, der ifølge hende selv, også blev delt af de fleste andre kvinder.

Ragnhilds antagelse er interessant. En gennemlæsning af de syv andre interviews, viser også, at Ragnhild ikke er alene om denne antagelse. Selvom ønskerne og ikke mindst mulighederne for uddannelse og et godt job var varierende hos informanterne, så var fremtidsdrømmen om mand og

børn noget de alle delte. Og for samtlige af kvinderne gik denne drøm da også i opfyldelse. Selvom informanterne har levet individuelle liv med individuelle erfaringer, så har deres livsfortællinger med andre ord nogle tydelige fællestræk. Dette gælder både i relation til deres ungdomsdrømme, men også måde deres liv reelt udviklede sig på. Men hvorfor? Hvorfor delte mange af kvinderne de samme ungdomsdrømme? Og hvilke løfter om det gode liv lå der i disse drømme?

Med udgangspunkt i disse spørgsmål, vil jeg i dette kapitel dykke ned i, hvilke forestillinger om 'det gode liv' kvinderne havde som unge, samt hvordan disse forestillinger var med til at forme deres livsløb. Kapitlet er inddelt i tre afsnit, der hver i sær omhandler kvindernes perspektiver på henholdsvis uddannelse, ægteskab, samt hjem og familie. Spørgsmålene der styrer dette kapitel kan delvist besvares med sociologisk og historisk litteratur om perioden. Min teoretiske inspiration kommer imidlertid fra Sara Ahmed (2010) og hendes perspektiver på, hvordan kulturbestemte idéer om, hvad der kan bringe os tættere på "det gode liv", er med til at dirigere os i særlige retninger i livet.

Om uddannelsesdrømme og -muligheder

I efterkrigstidens Norge skete der en markant social og geografisk udjævning af skolegang og videreuddannelse (Blom 2005:343). Den kvantitative udjævning gjaldt også køn. Uddannelse blandt kvinder blev med andre ord mere normalt. Dog var de længerevarende uddannelser fortsat domineret af mænd. Den kønslige fordeling på uddannelserne var med andre ord markant, med kvinderne inden for omsorgssektoren og mændene inden for de praktiske og tekniske fag. Hjemkundskabsundervisningen var således også kun obligatorisk for piger indtil 1959 (Blom 2005:343-44). Kvinderne jeg interviewede har, som tidligere nævnt, forskellige uddannelsesbaggrunde. De fleste er uddannet inden for kontor og handel. Én fik dog aldrig en uddannelse. Men hvilke tanker havde kvinderne selv om uddannelse som unge? Og hvilke faktorer havde betydning for deres drømme, muligheder og "valg"? I mine samtaler med kvinderne blev det tydeligt for mig, at det særligt var faktorer som forældreautoriteter, økonomi, vurderingen af egne evner samt graden af interesse for uddannelse, kvinderne oplevede som afgørende faktorer i forbindelse med deres uddannelsesvalg. Nogle nævner dog også den ambivalente bevidsthed om, at værdien af deres uddannelse og arbejde ville falde betragteligt, så snart de blev gift og fik børn - så hvorfor gå den lange vej? Det er særligt i situationer som disse, at kvinderne fremhæver ægteskabet, og den økonomiske trykthed som dette kan give, som en mere tillokkende vej at gå, end at satse på en uddannelse man potentielt ikke vil komme til at bruge.

Med manglende muligheder for børnepasning, var muligheder for at kombinere arbejde- og familieliv også vanskeligt for mange kvinder.

Under mine interviews, fremhæver flere informanter den betydning deres forældres autoritet havde for deres uddannelsesvalg. Én af disse kvinder er Anne (f.1944). Ligesom flere af de andre informanter valgte hun som ung, at gå kontorvejen. Anne erindrer dog mest af alt dette valg som et resultat af et moderligt råd, hun genkalder sig havde følgende ordlyd:

”Ta en handelsskole, du. Og så jobber du på kontor til du gifter deg”. Og det var liksom det vi gjorde. Vi gikk litt på skole inntil vi giftet oss, og når vi giftet oss, så - i alle fall når vi fikk barn, så var det ikke snakk om å være i arbeid.

Annes mor havde med andre ord fremtidsplanerne for sin datter på plads. Anne giftede sig således som 19-årig og kunne forlade kontorjobbet til fordel for en tilværelse som hjemmegående husmor. Under interviewet blev jeg nysgerrig på, hvorvidt Anne selv havde haft andre planer for fremtiden, end den hendes mor præsenterede hende for. Til dette spørgsmål svarer hun:

Jeg vet ikke om jeg hadde noen planer og fremtidsdrømmer. Jeg var veldig uselvstendig. Min mor valgte, så jeg fikk ikke velge. Min mor hadde så god smak, så hun valgte. Jeg ble sånn, at jeg helst ville at andre skulle velge for meg, sant: “Kan ikke dere velge? Kan ikke...?”. Og jeg tok jo den utdannelsen som min mor sa jeg skulle gjøre (ler). Så altså nei. Kanskje korttenkt. Det var opp igjen det: finne seg kjæreste, gifte seg og få barn. Altså... og sånn ble det jo.

Som det fremgår af citatet har Anne vanskeligt ved at genkalde sig, at hun selv skulle have haft nogle selvstændige eller alternative fremtidsplaner, til dem hendes mor havde. Det er muligt, at de har eksisteret. Disse tanker lægger dog langt tilbage i tid og kan have været svære for hende at fremkalde. Eller måske, som Anne også selv antyder, adopterede hun på ukritisk vis sin mors forståelse af, hvordan det gode liv burde leves. Moderens planer blev med andre ord Annes planer.

Ahmed fremhæver i den forbindelse, hvordan *opfordringer*, som den Annes mor giver sin datter, både kan være med til at indgyde mod, men også kan fungere som subtile styringsredskaber. Hun skriver: ”being encouraged can be a way of being directed toward somebody else’s wants. The generosity of encouragement can hide the force of being directed somewhere” (Ahmed 2010:47-48). Gode råd og opfordringer, kan med andre ord fungere som usynlige vejvisere. Opfordringen om at ”ta en handelsskole, du. Og så jobber du på kontor til du gifter deg” er således en refleksion af, hvad Annes mor mener vil være det gode liv for hendes datter. En forståelse, som Anne

”vender” sig efter og følger, og som resultat heraf også blev en del af Annes egen forståelse af, hvordan hendes liv burde forme sig.

Eksemplet med Anne tilbyder også et andet interessant perspektiv. Den fremtidsplan, som Annes mor præsenterer for sin datter, repræsenterer således en tidstypisk norm for mange unge kvinders uddannelsesforløb i 1950'erne og 60'erne. Danielsen skriver om, hvordan uddannelse for nogle kvinder på dette tidspunkt var ”mindre viktig som eit framtidig yrkesval enn som meiningsfull tidtrøyte før ekteskapet” (2002:36). Særligt i arbejderklassen var kvinders uddannelse stærkt nedprioriteret. Uddannelse kostede og hvis midlerne var små, var det mere meningsgivende for forældrene at opfordre den unge pige til at direkte ud i arbejde og tjene penge til sig selv og familien. Når først hun blev gift (og hermed underforstået husmor), ville kvinden alligevel ikke ville få brug for sin uddannelse, lød argumentet. På den måde blev uddannelse præsenteret som en ingrediens, der ”godt kunne undlades” i opskriften på det liv, som mange af kvinderne drømte om – nemlig et liv med mand og børn. Én af dem, der mærkede konsekvenserne af arbejderklassens manglende midler, såvel som skepsissen overfor værdien af kvinders uddannelse, var Ruth (f.1927):

Sørine: Du startede med at jobbe, da du var færdig med skolen. Havde du nogle overvejelser i forhold til at tage videre uddannelse?

Ruth: Nei, overhodet ikke. Men det var jo et økonomisk spørgsmål også.

Sørine: Så det var ikke aktuelt, nej.

Ruth: Jeg måtte bare komme igjen og begynne å tjene penger. Jeg hadde ingen jeg kunne støtte meg til.

Sørine: Nej, for det kostede jo penge og tid.

Ruth: Ja. Og man kunne jo ikke låne penger, sånn som man kan gjøre nå. Som jeg sier, det er jo kjempebra sånn som det har blitt. Ikke vet jeg om jeg hadde kommet til å gjort det engang, men det (ler). Det er nå likevel mulig. Så jeg måtte bare ganske enkelt begynne å jobbe. Og jeg var jo gammel nok til at... Du vet... ja faktisk. Disse venninnene mine, ingen av dem for eksempel, har gått videre. Enda i hvert fall to av dem hadde hatt gode muligheter hvis de hadde villet. Men det var liksom... det var ikke så alminnelig.

Ruth beskriver her, hvordan hendes ”fravalg” af uddannelse særligt bundende i manglende, økonomisk støtte. I den forbindelse fremhæver hun, ligesom flere af de andre informanter, det positive i den demokratisering af tilgangen til uddannelse, som Statens Lånekasse har været med til

at give. Statens Lånekasse blev dog først oprettet i 1947¹⁵ (Rotevatn 1997), hvilket i Ruths tilfælde var for sent. Én af de andre informanter fremhæver i den forbindelse, hvordan hun og flere af hendes andre veninder oplevede, at være misundelige på de få kvinder i omgangskredsen, der fik lov til at gå på gymnasiet. Men som informanten selv pointerer: ”mange av oss hadde ikke foreldre som hadde råd til å la oss gå på noe”. Økonomien spillede med andre ord en stor rolle for mange af kvindernes mulighed for uddannelse. Det var dog ofte også pigerne i en søskendeflok, der måtte undvære, mens familien investerede i drengenes uddannelse. I ovenstående dialog med Ruth fremhæver hun dog også, hvordan økonomi ikke var den eneste faktor af betydning i hendes ”fravalg” af uddannelse. I tråd med Danielsens argument, henviser hun således også til en norm, hvor kvinders uddannelse ikke var af videre betydning (2002:36). Selv for de som ”hadde hatt gode muligheter hvis de hadde villet”. Kvinders uddannelse var altså et økonomisk, men også en ideologisk spørgsmål. Normen der tilsagde, at kvinders fremtid lå i husmortilværelsen og ikke i uddannelsessystemet, var med andre ord en ideologi, der var dominerende i alle samfundslag. Denne norm begrænsede sig dog ikke bare til Norge, men var udbredt i hele den vestlige del af verden. Den normative nedvurdering af værdien i kvinders uddannelse i 1950’erne og 60’ernes vestlige samfund, er således grundigt dokumenteret (Friedan 1967 [1963]:14; Okaley 1974a:84; Danielsen 2002:36; Blom 2005:345; Marander-Eklund 2014:74-77).

I fortællingerne om uddannelsesdrømme og -muligheder, fortæller flere af informanterne i tråd med Anne om, hvordan deres forældre opfordrede dem til at træffe særlige uddannelsesvalg. Nogle valgte at se bort fra disse opfordringer, mens andre ikke oplevede dette som en mulighed. Én af informanterne fortæller således om, hvordan hun som ung havde et stort ønske om at blive interiørarkitekt. Dette ønske var hendes mor dog meget afvisende overfor, da moderen havde en plan om at få datteren ind i sin egen forretning. De potentielle konsekvenser af ikke at følge moderens råd, beskriver informanten således:

[...] der fikk jeg rett og slett beskjed av min mor at “da må du klare deg selv”. Det var ordene hun brukte. Og det synes jeg... det var ganske hardt, det. For jeg hadde jo ikke noe valg. Det hørtes ut som, på måten som hun sa det på, at da får du klare deg selv. Akkurat som at da fikk jeg ikke bo hjemme lenger eller noe sånt. Slik virket det på meg da hun sa det. Det er jo ikke sikkert at hun har ment det så galt, men hun skulle ha meg [inn i forretningen] (ler). Koste hva det koste ville. Så det var ikke noen bønn.

¹⁵ Selvom Lånekassen officielt blev oprettet i 1947, blev en egentlig statslig stipendordning først en realitet i 1956 ved Statens Stipendordning fra 1956 (Rotevatn 1997:33-35).

Med udsigt til at skulle stå på egne ben i en tid, hvor bolig manglen var stor, lønnen lav og uddannelsesstøtten ikkeeksisterende gav informanten efter for moderens ultimatum. For denne kvinde blev ”valget” af uddannelse således ikke spørgsmål om lyst, men overlevelse.

Ingen af de otte kvinder har en såkaldt lang videregående uddannelse, hvor længden på uddannelse er på mere end tre år¹⁶. Dette betyder dog ikke, at drømmen ikke var der for nogle. Turid (f.1941) beskriver således, hvordan hun som barn blev meget fascineret af dyrenes indvolde, når de slagtede hjemme i barndomshjemmet. En lille drøm begyndte således at spire i hendes hoved:

Tenk å kunne bli lege. Tenk å kunne bli patolog eller noe sånt. Men jeg tenkte at det var så langt borte i... [...] Jeg turte ikke gå på gymnaset, for at jeg skulle kanskje... ikke sikkert at du klarte det, sant. For jeg er ikke skoledårlig, men jeg er ikke sånn topp heller. Jevnt skolebra. Men det skal mye til for å komme inn på noe sånt. I hvert fall den gangen. Sånn, så det... det ga jeg opp.

Drømmen om medicinstudiet blev således hurtigt slået ud af hovedet, idet Turid frygtede for ikke at kunne klare det faglige. Angsten for at fejle erstattede således ønsket om at prøve. Under interviewet understreger hun yderligere med sit kropssprog, at selv tanken om at hun skulle tage en sådan uddannelse var helt utænkeligt. Det forekom hende ret og slet urealistisk. Ligesom flere af de andre informanter tog Turid i stedet (på sine forældres opfordring) et mere trygt uddannelsesvalg inden for handel og kontor. På trods af, at Turid er én af de yngre informanter og derfor først påbegyndte sin uddannelse i slutningen af 1950'erne, var idéen om kvinder med lange uddannelser, som før nævnt fortsat fremmed for mange (Blom 2005:345). Ikke mindst for Turid selv.

Også Bjørg (f.1929) havde en drøm om en uddannelse inden for omsorg- og helsevæsenet. Men selvom hun gav det et forsøg, måtte også hun opgive denne drøm:

Egentlig så hadde jeg sett for meg en utdanning som barnepleier. Og eventuelt da inn på sykehus og videre sånn. Og jeg søkte, men jeg kom ikke inn. Det var så mange som søkte akkurat den utdanningen.

Det var således langt fra alle, der fik deres uddannelsesdrøm opfyldt. For Bjørg var det særligt hendes interesse for børn, der gjorde idéen om ”at uddanne sig” interessant. Noget der, set i lyset af

¹⁶ Definitionen på en ”lang videregående uddannelse” er baseret på definitionen inden for det danske uddannelsessystem, hvor uddannelsen er på over 3 år (Videregående uddannelser 2017).

uddannelsens popularitet, tilsyneladende også var tilfældet for mange andre kvinder. Kunne det ikke blive denne uddannelse, så var Bjørgs interesse for videre studier dog ikke stor:

Bjørg: Jeg havde ikke store ambisjoner i noen som helst retning, altså. Jeg hadde ikke det. Merkelig nok.

Sørine: Hvad mener du med det?

Bjørg: Nei, at jeg skulle begynne å studere og bli en del av akademien. Det så ikke jeg for meg i det hele tatt. Det var ikke noe som.. nei, det interesserte meg ikke noe. Gjorde ikke det altså.

Sørine: Nei, det var bønn du synes var spændende? Altså med den barneplejerskeuddannelse?

Bjørg: Ja.

Bjørgs interesse for uddannelse var således ikke generel, men rettet mod den ene uddannelse hun drømte om. Da hun ikke kom ind som barneplejerske, valgte hun derfor at tage en kort sekretæruddannelse. Da jeg spørger hende om, hvorfor det netop var denne uddannelse hun valgte i stedet, svarer hun dog: ”nei, det vet jeg ikke. Det bare kom altså, det bare kom [...]. Det lå liksom i tiden med husmorskole og sekretærskole og dette her”. Da Bjørg ikke kom ind på den ønskede uddannelse, blev uddannelse således ikke et spørgsmål om personlig interesse, men et spørgsmål om at finde en enkel løsning. Ifølge Bjørg var husmorskole og sekretærskole tidstypiske og et vanligt valg for mange kvinder, hvorfor hun fandt disse muligheder oplagte. Bjørg er ét eksempel. Som det fremgår af dette afsnit, var der dog flere af kvinderne, der i udgangspunkt havde en drøm om en særlig eller længerevarende uddannelse. Mange af dem måtte dog, af forskellige årsager, hurtigt opgive denne drøm og erstatte den med noget andet. Flere af kvinderne fremhæver dog i den forbindelse, at dette ikke er noget de sidenhen har gået rundt og ”sutret” over. De har haft det godt, understreger flere. Antropolog Kirsten Danielsen pointerer i den forbindelse, at retrospektive fortællinger er *bearbejdede* fortællinger. I eftertiden er et problem ikke et problem, når der er fundet en tilfredsstillende løsning. Det, en livsfortælling beretter om, er med andre ord løsninger og ikke dilemmaer. Samtidig fremhæver Danielsen, hvordan senere generationer ofte vil komme til at tolke manglen på uddannelse som noget, kvinderne *må* have oplevet som et problem. Noget det ikke nødvendigvis blev tolket som, er kvinderne selv. Nedtoner de dette ”problem”, eksempelvis ved at understrege at de har haft det godt, kan senere generationer på etnocentrisk vis, komme til at tolke det som en slags fortrængning (Danielsen 1990:164-65).

Selvom mange af kvinderne havde ønske om uddannelse, fremhævede flere dog, at det, der udgjorde hovedingredienserne i drømmen om det gode liv, var muligheden for at skabe deres egen familie. Æn af informanterne beskriver således, hvordan netop denne drøm var den eneste fremtidsdrøm, hun kan erindre, at have haft som ung:

Jeg tror ikke at jeg havde noen [fremtidsdrømmer] annet spesielt enn at vi skulle gifte oss og få familie. Og jeg skulle fortsette å jobbe til jeg fikk barn. Og så var det meningen å være hjemme.

Selvom flere af kvinderne fortæller om forskellige uddannelsesdrømme de havde som unge, så måtte de fleste af disse kvinder enten opgive eller omforme disse drømme. Samtidig fremstod uddannelse som en mere utilgængelig og mindre ”sikker” vej til det liv, som mange af kvinderne i sidste ende drømte om. Uddannelse var med andre ord ikke omgivet af de samme trygge løfter om det gode liv, som ægteskab og familie.

Drømmen om prinsen på den hvide hest?

Som det fremgår af ovenstående afsnit, var informanternes uddannelsesdrømme og –muligheder forskellige. De fleste delte dog et fælles ønske og forventning til fremtiden: nemlig at blive gift og få børn. Ifølge Ahmed er ”ægteskabet” et af de mest veletablerede happy objects (2010:6-7). Associationen mellem ægteskabet og løftet om det gode liv, er med andre ord bredt vedtaget. Inden de selv gifter sig, er der således heller ingen af kvinderne, der, tilsyneladende, stiller spørgsmål ved, at det netop er inden for denne arena (læs: ægteskabet), at det gode liv kunne tage sin begyndelse. Seks ud af otte informanter blev således også forlovet og gift inden de fyldte 24 år. Denne tendens var dog helt i overensstemmelse med resten af de norske kvinder. To ud af tre kvinder, der giftede sig i slutningen af 50’erne, var således under 25 år. Ægteskabet var dog ikke blot forbeholdt de unge, det var for de mange. I 1920 var 45% af norske, voksne kvinder gift. I 1960 var dette tal dog helt oppe på 62% (Avdem 2001:16). Ægteskabsinstitutionen gik med andre ord sin sejrsgang i husmorens guldalder. Flere forskere peger på, hvordan denne stigning, der gjorde sig gældende i det meste af Europa, blandt andet kan forklares som en reaktion på den økonomiske fremgang efter anden verdenskrig og en optimistisk tro på fremtiden (Avdem 2001:16; Marander-Eklund 2014:47). Man havde med andre ord muligheden for ”satse” på noget. Og når man satsede, så var det for evigt. Værdien i ægteskabets varighed understreges da også af en informant, der stolt fortæller om, hvordan hun om ægtemanden nåede at være gift i 64 år. Kvinderne så altså med glæde

frem til ægteskabet. Men hvem giftede de sig med? Og hvilke grunde havde kvinderne til at gifte sig?

Kvindernes fortællinger om de mænd, der blev deres ægtemænd, er meget varierende. En informant beskriver sin mand som "et fantastisk menneske". De fleste andre informanter var dog mere tilbageholdende i deres beskrivelser. De fortællinger der er om ægtemanden, omhandler således mest dennes arbejde eller deres fælles aktiviteter som par, såsom havearbejde eller hytteturer. Samtlige af kvindernes ægtemænd har en længere uddannelse end deres hustru, og flere var ingeniører. Mange af kvinderne fortæller således med stolthed om det arbejde, deres mand udførte og mindre om den relation de havde sammen. Nogle beskriver dog ægtemanden som "snill" og "hjælpesom", mens andre nærmere karakteriserer ham som lidt "kjedelig" og "asosial". Selvom jeg i mine spørgsmål om hvordan parret mødtes og hvad det var der gjorde, at det netop blev de to, ikke benyttede mig af ord som 'kærlighed' eller 'romantik', fandt jeg det alligevel påfaldende, hvor lidt kvinderne selv bragte disse temaer på banen. De fraværende beskrivelser af romantisk kærlighed, er dog helt i overensstemmelse med, hvad andre forskere, der har interviewet kvinder fra samme generation, også har noteret sig (Danielsen 2002:78-79;Nielsen og Rudberg 2006:289;Marander-Eklund 2014:84). Selvom kvinderne var tydelige omkring drømmen om ægteskab, var drømmene om den kommende ægtemand med andre ord mere utydelige. Det var således også vanskeligt at få kvinderne til at sætte ord på, hvorfor de valgte at gifte sig med lige netop ham, som de gjorde.

Mændene der blev "satset" på, havde kvinderne ofte enten mødt til fest eller gennem skolen. Else (f.1936) fortæller således om, hvordan hun allerede lærte sin ægtemand at kende, mens han stadigvæk var "en dum gutt (ler)". Også Ragnhild (f.1931) og Turid (f.1941) fortæller om, hvordan de hver i sær kendte til den mand, der sidenhen blev deres ægtemand, fra barnsben af. Mange af forholdene udviklede sig med andre ord lidt efter lidt. Turid fortæller om, hvordan hun og hendes mand egentlig havde kendt til hinanden fra de helt unge teenageår. Det var dog først senere, at de begyndte at fatte interesse for hinanden:

Han som ble min mann, han hadde jeg møtt på realskolen. Men han var tre år eldre og han hadde sykkel. Han brydde seg ikke et grann om meg. Han var jo med de eldste damene... jentene og sånn... og syklet. Og de fikk sitte bakpå sykkelen og så videre. Men på slutten, da jeg var 16... over 16 år, så fikk vi litt øye til hverandre, kanskje.

Turids sidste sætning "så fikk vi litt øye til hverandre, kanskje" er typisk for mange af

informanternes måde at beskrive startfasen i deres parforhold på. Beskrivelserne er ofte relativt forsigtige og underspillede. Der er med andre ord sjældent malende beskrivelser af ”stormende forelskelser” i materialet. I stedet fremstår beskrivelserne mere præget af et ideal, hvor det gode forhold er baseret på, at man langsomt nærmer sig hinanden. Da jeg spørger Else (f.1936), hvordan hun og ægtemandens forhold startede, svarer hun således også: “Nei det husker jeg ikke. Det bare skiedde gradvis, må det ha gjort [...] og så plutselig var det oss”.

Som interviewer kunne jeg ikke lade være med at studse lidt over disse, relativt udetaljerede beskrivelser af starten på informanternes parforhold. Måske er beskrivelserne et udtryk for, at kvinderne finder netop dette tema for privat til at udpensle yderligere? Eller måske er jeg som interviewer, blevet konfronteret med mine egen ”moderne kærlighedsdiskurs” (Nielsen og Rudberg 2006:289)? Noget kunne i hvert fald tyde på, at udgangspunktet for at indgå ægteskab, ikke nødvendigvis fordrer den udgave af det romantiske ideal, der indebærer en altomsiggribende forelskelse. Én af informanter fortæller i den forbindelse om, hvordan hun i udgangspunktet ikke var forelsket i sin kommende mand. I stedet oplevede hun med tiden en voksende glæde ved deres samvær:

Med Koldbjørn og meg, så tenkte jeg... ja ja, jeg likte ham jo godt. Vi gikk jo veldig godt sammen. Vi har alltid hatt det kjekt sammen [...]. Men vi... jeg var nå gjerne ikke hundre prosent med én gang, holdt jeg på å si. Måtte jo bruke litt tid og sånn. Og fordi at... det var ikke stormforelskelse, at du liksom ville bli så forelsket at du nesten ville kripe inn i en gutt, sant. Det hadde ikke vi. Ikke jeg i hvert fall. Men du blir mer og mer glad i denne mannen og ser at... du, så fint vi har det sammen, sant.

For denne informant var den store forelskelse således ikke en forudsætning for indgåelsen af et meningsgivende ægteskab. Dette understreges yderligere senere i interviewet, hvor samme informant uddyber: ”jeg har ikke det i meg det der, hvor det hele tiden er store forelskelser og alle sånne ting. Jeg er veldig mye praktisk og... nyttetenkning”. For denne kvinde handler parforholdet således mere om at finde en partner, man kompatibel og trives med, end at det nødvendigvis skal være ”kærlighed ved første blik”.

At et godt og ikke mindst varigt ægteskab ikke nødvendigvis er betinget af ”kærlighed ved første blik” er, ifølge sociologen Eva Illouz (1998), en udbredt forståelse. I et studie af 50 amerikanske mænd og kvinders kærlighedsforestillinger, vurderer de adspurgte således enstemmigt den klassiske, romantiske (Hollywood)fortælling om ”kærlighed ved første blik” til at være både urealistisk, useriøs og uholdbar. Er målet en varig kærlighedsrelation forekommer denne (Hollywood)model således, ifølge de adspurgte, uhensigtsmæssig. De adspurgte fremhæver i stedet

fortællingen om, hvordan to parter langsomt lærer hinanden at kende for på sigt at udvikle et romantisk parforhold. Denne model forekommer, ifølge de adspurgte, ikke bare mere realistisk, men også mere langtidsholdbar. Og netop det langtidsholdbare fremstår som centralt for mine informanter. Den romantiske kærlighed synes således mere som et ønske tosomhed, der indbefatter et ideal om et monogamt og livslangt ægteskab (Nordin 2007), end den stormfulde forelskelse. Den stormfulde forelskelse var ikke bare urealistisk, den var også uholdbar. Og når realiteten var et ønske om et holdbart ægteskab, der for mange af kvinderne kunne danne rammen om en økonomisk og social tryghed, så forekom stormforelskelserne mindre vigtige. Ifølge Anne (f.1944) var der således heller ingen grund til at basere drømmen om sit fremtidige kærlighedsliv og ægteskab på den romantiske (Hollywood)fortælling: “vi ventet i hvert fall ikke at det skulle komme en prins på hvid hest og... det gjorde vi ikke. Vi var såpass realistiske at det... det gjorde vi ikke. Nei, urealistiske drømmer hadde vi ikke, nei”. Anne afviser således de ”urealistiske drømme” om ”en prins på hvid hest”. Hvad realistisk helt konkret indebærer, kommer Anne ikke ind på. Men citatet indikerer, at *kravene* til den kommende ægtemand i ikke måtte stå i vejen for at *få* en ægtemand. Skulle man giftes – og det inden man blev alt for ”gammel”, måtte man med andre ord være realistisk. Denne forståelse understøttes også hos en af de andre informanter, der blev gift som 21-årig. Da jeg spørger hendes om, hvorfor hun valgte at gifte sig så tidligt, svarer hun således: ”du kunne ikke bli gammeljomfru vet du (ler)”.

Det er dog ikke alle informanterne, der fulgte den ”realistiske” kærlighedsfortælling. Her adskiller særligt Bjørg (f.1929) sig fra de andre informanter. For Bjørg og den mand, der blev hendes ægtemand, slog det således klik ved første blik. Bjørg er således også den kvinde, der beskriver sin ægtemand som ”helt fantastisk”. De to mødtes, da de begge arbejdede i udlandet. Bjørg klarer dog ikke at sætte ord på, hvad det var ved denne mand, der gjorde ham interessant. Da jeg spørger hendes om dette, blafre hun således afværgende med armene foran sig og svarer: ”Nei, det vet jeg ikke. Det kan du ikke forklare. Så det var nå det”. Bjørg og manden besluttede sig da også hurtigt for, at det skulle være de to. Da jeg spørger, hvor lang tid der gik fra deres første møde til de giftede svarer hun: ”Ja det... nei, nå får du sjokk (ler). For vi var vel sammen et par måneder, tenker jeg. Ja. Så familiene – både i Bergen og [navnet på den anden by], de fikk sjokk”. Bjørgs formodning om, at hendes hurtige beslutning ville virke chokerende på mig, viser implicit til, at hun er bekendt med den ovennævnte norm for, med hvilken hastighed et forhold bør udvikle sig. For Bjørg var der dog ingen grund til at vente. Hun havde fundet sin prins. Eksemplet med Bjørg viser således, at to typer kærlighedspraksisser og to typer kærlighedsidealiser eksisterer side og side i

materialet.

Fra kvinderne fandt den mand de ønskede at tilbringe deres liv med og til de indgik ægteskab, var der ofte ”kun” tale om et par år. Muligheden for samboerskab inden ægteskab var da også udelukket. Norge var således også det eneste land i den vestlige del af Europa, hvor samboerskab uden for ægteskab var ulovligt (Syltevik 2010:447). På grund af den såkaldte konkubinataragraf, der var gældende fra 1842 til 1972, var det forbudt at være sammenboende uden at være gift. Ved overtrædelse af paragraffen kunne man straffes med enten bøde eller fængsel (Sogner (red.) 2003:12-13). Under interviewene spurgte jeg flere af informanterne om, hvorvidt de kendte til denne paragraf. Nogle få gjorde, men det fleste beskrev mere denne afstandstagen fra samboerskab inden ægteskab, som en udtalt norm. Turid (f.1941) understreger således også det *selvfølgelige* i denne norm, da hun flyttede med sin kommende mand til hans studiested: ”jeg havde jo fire kjempår i [den byen]. Og da kom forelskelsen også. For da havde vi... nei, da er du sammen hele tiden. Med hver sin hybel selvfølgelig og alt sånn. Det var ikke noe”. At bryde med denne norm ville, ifølge flere af informanterne, nærmere få sociale end retslige konsekvenser. Disse konsekvenser kunne dog være alvorlige nok i sig selv. Anne (f.1944) beskriver således, hvordan hun tror at det omgivne samfund ville respondere, hvis hun brød med denne norm: “hvis du bodde sammen med en gutt uten å være gift, ja, jeg ville bli... tenker på at de ville ha sett på meg som litt løsaktig. Ja. Nei da, det tror jeg”. Annes udsagn er med til at illustrere, hvilken stigmatisering de unge kvinder kunne komme til at opleve, hvis de ikke fulgte normen. Udsagnet er også med til at understrege ægteskabets patent på det seksuelle. Sex før ægteskabet var med andre ord skambelagt og hørte med én af informanternes ord ”ingen steder hjemme”. Adgangen til prævention var begrænset - særligt for kvinder. Én af informanterne beskriver således, hvordan hun først måtte vise lægen sin forlovelsesring, inden hun kunne få udleveret et pessar. P-pillen kom først på det norske marked i slutningen af 60’erne (Sogner (red.) 2003:45). Frygten for uønsket graviditet var således udbredt blandt de unge kvinder (Nielsen og Rudberg 2006:188-190). Ægteskabet udgjorde således den eneste legitime arena, hvor de kvinderne kunne udfolde deres seksualitet. På trods af ægteskabets patent på seksualiteten, fremstod dette dog ikke som den primære årsag til at kvinderne giftede sig. I stedet fremhævede flere de muligheder for selvstændighed og udvikling, som ægteskabets faciliterede. For mange af kvinderne fremstod ægteskabet således også som en form for *frigørelse* (Danielsen 2002:36). Denne frigørelse bestod primært i vej væk fra deres forældres autoritet og muligheden for at kunne styre sit eget hushold. Anne (f.1944) fremhæver således hvordan

ægteskabet også var en mulighet for at komme hjemmefra ”og så var det jo også det... rett og slett: mulighet til å bli voksne. Komme seg vekk fra foreldre og få sitt eget. Og å styre litt mer sitt eget liv var det også”. Mange af informanterne beskriver i den forbindelse en barn- og ungdom, der var regulert af forældrenes regler. For nogle af informanter var disse regler religiøst betinget. Hvad der var synd og ikke synd, havde således stor betydning for nogle af kvindernes handlingsrum. At blive gift, var således en mulighet for, at blive voksen og kunne skabe sine egne regler. For én af informanterne, var ægteskabet dog mest et spørsmål om praktik. Kari (f.1931) beskriver således, hvordan hendes bryllup mest af alt var et resultat af økonomisk overvejelse:

Ja. Nei han som jeg ble gift med hadde jeg nå vært sammen med i 3 år. Og så skulle han innkalles til militæret. Det er sånn repetisjonsøvelse, het det. Og... så fant vi ut at vi skulle gifte oss før han reiste dit, for da fikk han ekstra betaling for kone. Så vi var litt sånn økonomisk ufine (ler).

Den økonomiske vinding ved ægteskabet var da også reel nok. De fleste kvinder fik lavere løn end mænd, og da flere af informanternes ægtemænd tjente bedre end informanterne selv – eksempelvis som ingeniører, lå der således også en mulighet for kvinderne i en sikring af økonomien.

Som før nævnt fremstår ideen om ægtemand og ægteskab som en meget selvfølgelig del af kvindernes fremtidsplaner. Jeg fandt det derfor også interessant, at spørge lidt mere ind til deres tanker om det ”at blive gift”. For flere af kvinderne var dette dog ikke et helt enkelt at sætte ord på. Da jeg spørger Else om hun kan huske, hvilke tanker hun gjorde sig om det ”at blive gift” svarer hun: ”nei. Det var bare helt naturligt at vi skulle... det var naturligt”. For Else fremstod det ”at blive gift” således ikke som en aktiv beslutning, hun havde brug for, at sætte videre spørsmålstegn ved. Denne indstilling til ægteskabet møder også jeg flere steder i materialet. Anne var 19 år da hun giftede sig. Myndighedsalderen var dog på daværende tidspunkt 21 år¹⁷, hvorfor hun måtte få sin fars underskrift. Anne var indstillet på ægteskabet, men på bryllupsdagen blev hun alligevel overrasket over sine egne tanker:

Da jeg skulle gifte meg, den torsdagen, så hadde jeg jo ordnet. Mine og de bodde jo ikke i Bergen, så de var jo invitert akkurat som gjester. Så 19 år gammel, så laget jeg alt sammen i stand selv. Så gikk jeg ned til frisøren. Jeg husker jeg hadde en sånn lyseblå V-genser på. Så gikk jeg ned til frisøren sånn og så sa hun ”ja, hvordan skal du ha håret?”. ”Ja, jeg skal gifte meg i dag”, sa jeg. Så sa hun ”har du ikke med sløret? Så

¹⁷ Myndighedsalderen i Norge var 21 år indtil 1969. Herefter blev den ændret til 20 år og i 1979 blev den ændret til 18 år, hvilket har været gældende siden (Myndighetsalder 2017).

vi får se...". Men da hadde jeg litt angst akkurat da. "Hva gjør du i dag", sa jeg. "Gifter deg?". "Eh... det er nå, er livet over?". Eller liksom. Jeg hadde en sånn "er livet over?". Liksom sånn... jeg hadde en. Det hadde jeg ikke trodd om meg selv. Men jeg hadde en liten...

Således beskriver Anne den angst hun oplevede ved tanken om, at hun nu, som 19-årig, skulle giftes. Eksemplet med Anne er interessant, idet hun i citatet beskriver, hvordan hun ikke hadde *forventet* at blive ramt af denne angst. Mens hun sidder hos frisøren oplever Anne således en ambivalens, hvor forventningen til ægteskabet som "livets begyndelse" pludselig fremstår som "livets afslutning". Ahmed argumenterer for, hvordan bryllupsdagen ofte bliver omtalt som "the happiest day of your life" (Ahmed 2010:29,41). Ifølge Ahmed gør denne forventning om lykke dog også, at følelser såsom tvivl eller angst bliver "upassende". Bruden må således korrigere sine følelser og vende sig selv mod det løfte om lykke, som ægteskabet er associeret med (Ahmed 2010:41). I interviewet med Anne beskriver hun i tråd med Ahmeds argument, hvordan "lykken var å bli gift og få barn". Det er således interessant, hvordan hun alligevel oplever at få nogle ambivalente følelser, der ikke passer ind i denne forståelse af "det gode liv" som ægteskabet skulle være starten på. Anne må dog have valgt at nedtone og tilpasse disse følelser, for hun gennemfører bryllupsdagen, bliver gift og får børn.

En anden informant, der oplever lignende tanker på sin bryllupsdag, er Ragnhild (f.1931). Ragnhild og hendes mand havde kendt hinanden siden de var børn, og for hende er det at gifte sig og få børn "selve meningen med livet". Alligevel oplever den dengang 21-årige brud, hvordan angsten sætter sig i hendes krop, da hun skal til at gå op af kirkegulvet: "jeg var veldig redd husker jeg [...]. Når jeg stod der og skulle gå inn, da ristet blomstene mine veldig (ler). "Hva... gjør jeg nå?". "Jeg er bare 21 år". Men vi hadde jo vært sammen alltid". Ligesom Anne oplever Ragnhild også en pludselig angst for indgåelsen af ægteskabet. Ragnhild beroliger dog sig selv ved at minde sig selv om, at hun jo havde kendt sin kommende ægtemand hele livet. Selvom de to kvinder oplever angst i forbindelse med deres bryllupsdag, er der dog inden ingen af de to, der for alvor synes at sætte grundlæggende spørgsmålstejn ved ægteskabet. Ægteskabet var naturligt, og en smule angst på bryllupsdagen kunne således ikke så tvivl om det løfte om lykke, som kvinderne forbandt med ægteskabet.

Et eget hjem med mand og børn

Du vet, du blir glad av å ha barn i huset. Det er veldig skjønt og greit.

Således beskriver Ragnhild (f.1931) med glæde den periode, hun hadde små barn i huset. Inden der kunne komme barn i huset, måtte det nygifte par dog først finne seg et hjem. Mange av kvinnene måtte dog væbne seg med stor tålmodighet, inden drømmen og et eget hjem kunne indfries. Krigen hadde haft mange menneskelige såvel som materielle konsekvenser for Norge. Boligmangelen var eksempelvis stor. Det var således vanskelig for de mange, unge, nygifte par at finne seg bolig (Hagemann 2010:292). For en stor del av informanterne fikk det den betydning, at de sammen med deres ægtefælle ofte måtte tilbringe deres første år av ægteskapet hos deres (sviger)forældre. Her boede de sammen med forældrene og i nogle tilfælde også søskende. De fleste av informanterne beskriver denne tid som trang, men også med en stor taknemmelighet rettet mod (sviger)forældrens rummelighet. Solveig (f.1925) beskriver således, hvordan hendes forældre var villige til at flytte ut av deres eget soveværelse, til fordel for det nygifte par:

Men så var det jo etter krigen, så det var jo veldig vanskelig å få hus. Så vi måtte jo da bo en stund i huset til mine foreldre, da. De var så snille, de. De flyttet ned på et rom i kjelleren. Og så fikk vi det store soveværelset som de hadde oppe da. Sånn var det.

Det var dog ikke alle, der trivedes like godt under denne forordning. Én av informanterne beskriver således, hvordan hun ikke trivedes så godt hos sine svigerforældre, der efter hendes mening var lidt ”tunge mennesker”. Etter noget tid gav hun sin mann et valg: “da sa jeg til ham at “nå flytter jeg hjem. Hjem igjen til mine foreldre. Så kan du bli her hvis du vil”, sa jeg, ”men jeg vil hjem igjen (ler)”. Mange av informanterne ble dog boende hos deres (sviger)forældre i flere år. Nogle brukte tiden på at lede etter leilighet, mens andre kjøpte en grund og begynte at bygge hus. Én av informanterne beskriver i den forbindelse, hvordan det var, endelig å få sin egen (nybyggede) leilighet, etter at have boet tæt op af familien i flere år: ”så du skjønner det, når vi flyttet derfra, så kan du skjønne at vi kom inn i et himmerike når vi kom hit (ler)”. At få sit eget, beskrives i dette citat næsten som en paradisiske opplevelse. Mange av kvinnene opplevde således også at kunne flytte ind i nybyggede huse eller leiligheter, med moderne fasiliteter såsom eget toilet, vaskemaskine og enkle overflader, der var lette at rengøre. De unge familier fikk med andre ord tilgang til et middelklasseliv, deres egen foreldregeneration kun kunne have drømt om. Flere av kvinnene

udtrykte således også en stor glæde ved at kunne flytte ind i disse nye boliger, hvor det gode liv kunne begynde. Selvom den første tid i det nye hjem ofte beskrives som spartansk, skildres den af mange af kvinderne også som en central overgang. På grund af boligmanglen udgjorde et ”eget hjem” således både en drøm og en statusmarkør for de unge kvinder, der nu kunne blive fruer i egne hjem (Marander-Eklund 2014:92-94). Det nye hjem med den nye familie blev således symbolet på det gode liv, der nu kunne tage sin begyndelse. Ifølge den franske filosof Simone de Beauvoir udgør *huset* således også den symbolske ramme, for løftet om familielykken. Hun skriver:

The ideal of happiness has always taken material form in the house . . . Within its walls the family is established as a discrete cell or a unit group and maintains its identity as generations come and go; the past, preserved in the form of furniture and ancestral portraits, gives promise of a secure future. (Beauvoir 1997 [1949]:467)

Ifølge Beauvoir, udgør huset således den materielle ramme for idealet for det gode liv. Et ideal, hvor *familien* udgør kernen. Ved hjælp af huset har familien mulighed for at dyrke sig selv som enhed. Genstande der har tilhørt familien i generationer, er med til at sikre håbet om familiens fremtidige fortsættelse. Beauvoirs argument er interessant. Ikke blot fordi jeg under mine besøg hos informanterne ofte oplevede, at kvinderne selv fremhævede værdien af familiefotografier såvel som andet arvegods. Informanten Anne (f.1944) fremhæver således, hvordan et af hendes børnebørn valgte at tage imod et spisebord, der har tilhørt Annes egne forældre:

Hun ville ha det. ”Tusen takk” sa jeg, ”det var koselig”. For det hadde nemlig vært mine foreldres og som jeg har vokst opp med. Der hvor jeg har feiret alle bursdager, alle juler, satt og gjorde lekser og alt mulig. Og det ville hun ha. Og mannen også. Så det er veldig koselig.

Den familiehistorie, der knytter sig til bordet, gør det således ”veldig koselig” for Anne, at se bordet gå videre til nye generationer. Ahmed beskriver i den forbindelse, hvordan eksempelvis et spisebord, også kan forstås som et happy object. Hun skriver:

The table is itself a happy object, insofar as it secures the very form of the family over time. The table is what we could call a kinship object (Ahmed 2006:81), which gives form to the family as a social gathering, as the tangible thing over which the family gathers. The table is happy when it secures this point. (Ahmed 2010:46)

Med udgangspunkt i ovenstående, kan Annes spisebord således forstås som et happy object. Bordet bliver ”godt”, idet det både rummer familiens fortid og fremtid. Spisebordet udgør med andre ord et

fysisk såvel som symbolsk samlingspunkt for familiens videreførelse. Annes anekdote om spisebordet er også med til at understrege en anden vigtig pointe; nemlig at familien *i sig selv*, også udgør et happy object. Ifølge Ahmed er familien således bredt associeret med noget *godt*:

The family, for example, is a happy object, one that binds and is binding. We hear the term “happy families” and we register the connection of these words in the familiarity of their affective. Happy families: a card game, a title of a children’s book, a government discourse; a promise, a hope, a dream, an aspiration. (Ahmed 2010:45)

Drømmen om og associationen til familie som noget godt og ønskværdigt, fremgår også tydeligt i kvindernes beskrivelser af deres første møde med moderskabet. Selvom flere af kvinderne fik deres første barn imens de fortsat boede hos deres (sviger)forældre, så var glæden over ”det at blive mor” ikke mindre udtalt. For Ruth (f.1927) huskes overgangen til moderskabet som en glædens tid: ”ja, nei, jeg synes det var helt fantastisk”. Også for Turid (f.1941) huskes overgangen som god: ”det var bare glæde. Ja.”. For begge kvinder var moderskabet således forbundet med glæde. Ragnhild (f.1931), der også blev citeret i indledningen til dette kapitel, pointerer således også, hvordan drømmen om børn ikke bare var hendes egen, men også blev delt af mange andre kvinder: ”du drømte veldig om at du skulle gifte deg og få barn og sånn. Det var jo veldig viktig i de fleste kvinners liv”. Også Ruth (f.1927) fremhæver drømmen om børn som almen blandt gifte par: “du vet, det er jo det man ønsker seg når man er gift, ikke sant”.

Ruths brug af ”man” er interessant, idet det er med til at indikere, at ønsket om børn blev forstået som et alment ønske for alle nygifte par. Det at blive mor, bliver med andre ord associeret med et personligt såvel som et alment ønske blandt mine informanter. Denne forståelse findes dog ikke blot mellem disse kvinder. I bogen *Å si nei til meningen med livet?* (2008) argumenterer kulturviter Tove Fjell således for, hvordan ”det at få børn” i høj grad forstås som det ”normale” og ”naturlige” valg i Norge. Konsekvensen heraf er, at fravalget af børn ofte kategoriseres som anormalt og unaturligt - særligt for kvinder (Fjell 2008). Informanternes ønske om børn er med andre ord med til underbygge forståelsen af moderskabet som noget ”godt”. De gode associationer med børn og moderskab er, med udgangspunkt i Ahmed, hermed også med til at forme selve *oplevelsen* af at blive mor, til noget ”godt”. Eller som Ahmed formulerer det: ”To be affected ”in a good way” thus involves an orientation toward something as being good” (Ahmed 2010:24). For flere af kvinderne var det ”at blive mor” således på forhånd defineret som ”godt” – også inden de selv blev mødre.

Moderskabets ”gode” associationer var dog begrænset til dets udfoldelse inden for de ægteskabelige rammer. Flere af kvinderne beskriver således, hvordan frygten for enten af blive

gravid uden for ægteskab eller fraskilt alenemor var present. Som ugift eller fraskilt kvinde var moderskabet med andre ord ikke ønskværdigt. Else (f.1936) beskriver i den forbindelse, hvordan graviditet uden for ægteskabet ikke var velanset: ”var det noen som ble nødt til å gifte seg, så var det jo nærmest en skam dengang”. Moderskab uden for ægteskab var med andre ord forbundet med social stigmatisering. Anne (f.1944) beskriver således også, hvordan denne frygt var med til at regulere hendes egen adfærd: ”jeg kunne jo... jeg så noen ble gravide og satt igjen alene med et barn, sant. Og kavet alene [...]. Du føyet deg mer enn de ville ha gjort i dag. For du var redd for å bli forlatt og bli skilt”. Børn var med andre ord ønsket, så længe de blev undfanget inden for rammerne af det livslange ægteskab.

For Bjørg (f.1929) havde ønsket om børn altid været stort. Derfor var glæden også stor, da den første kom:

Åh det var fantastisk. Og jeg hadde jo gledet meg skikkelig. Åh, ja, nei. Det var jo helt... det var bare veldig stort. Det var det. Og da hadde jeg jo fått... for å si det brutalt, da hadde jeg fått ”rast” fra meg. Som min far sa ”har du nå fått rast fra deg?”. Ja da, jeg hadde fått rast ifra meg. Så da var jeg moden nok til å slå meg ned som mor og husmor og alt det der.

Bjørg beskriver således, hvordan det at blive mor både var forbundet med glæde, men også forberedelse. Forberedelsen bestod således i at blive færdig med det ungdomsliv, der lå forud for livet som hustru og mor. Særligt moderskabet krævede de unge kvinders fulde fokus. Moderskabet skulle således være omgivet af ro og fokus på netop *moderskabet*. Op i gennem 1900-tallet blev der mere og mere fokus på børn og barndommens betydning. Barndommen blev med andre ord tillagt større betydning for den personlige udvikling (Danielsen 2002:81). Dette stillede dog også nogle helt særlige krav til børnenes mødre, der blev anset for børnenes primære omsorgstager. Krav om at børnene skulle ”aktiviserast og stimulerast, vere ”rene og pene”, lydige og veloppdragne” (Avdem 2001:49), skabte ekstra meget arbejde og ansvar for mødrene. Familien, og herunder særligt børnene, krævede således mere opmærksomhed fra mødrenes side end før.

Sammenkoblingen mellem det gode kvindeliv og moderskabet var dog ikke blot udtalt blandt informanterne selv. Også informanternes familie, ventede sig at se ”frugten” af det ægteskabelige samliv. Denne forventning satte kvinderne dog ikke altid lige meget pris på. Her beskriver Ruth (f.1927) blandt andet, hvordan hendes svigermor efter nogle års venten næsten havde opgivet håbet om børnebørn:

Ruth: [...] du kan jo liksom si at vi hadde så lite å starte med at vi liksom vent... gjorde alt vi

kunne for å vente en stund. Ja, så da vi kom til min svigermor og sa at nå ventet vi barn, så trodde hun ikke på det (ler).

Sørine: hun hadde givet op eller hvad? Hun tænkte at det bliver aldrig?

Ruth: ja, hun hadde kunne tyde, at dette her, det blir det visst ikke noe av. Men så kom det både en jente og en gutt (ler).

Sørine: så det kunne ikke blive bedre næsten.

Ruth: nei, men det er jo veldig rart når det var folk som liksom blander seg i det. Det fikk jeg i hvert fall opplevd.

Ruths' utsagn er interessant på flere måder. Ruth gir her således endnu et eksempel på, hvordan moderskapet ikke blot skulle være *inden* for ægteskapet, for at være ønskværdigt, der skulle også være et økonomisk overskud. Flere informanter beskriver således ligesom Ruth, hvordan de og deres ægtemann forsøgte at vente med at få barn, indtil de hadde et bedre økonomisk utgangspunkt. For Ruth og ægtemannen gikk dette tause valg dog ikke ubemærket hen for svigermor. Og til Ruths store fortrydelse, opplevde hun således, hvordan denne overlagte venten, ikke bare var parrets eget anliggende. Til tross for dette, var moderskapet i sig selv dog ikke noe, Ruth stilte (grundlæggende) spørsmålsteget ved. Da jeg spørger hende, hvordan hun opplevde det at bli mor, svarer hun således også: ”jammen det var jo alt i verden det. Det var det. For det var jo ønsket”.

Det var dog ikke alle informanterne, for hvem drømmen om moderskapet stod like lysende. Nogle få av kvindene beskriver således mere ”det at bli mor” som en *selvfølgelig og forventelig* begivenhet, der gikk forud for selve drømmen om moderskapet. Da jeg spørger én av kvindene om, hvorvidt barn var noe hun drømte om inden hun fikk dem, svarer hun således: ”nei jeg var ikke... jeg hadde i grunn ikke begynt å drømme og tenke på det egentlig”. Også Anne (f.1944) beskriver, hvordan barn mere utgjorde en naturlig og forventelig utvikling i livet, end et egentlig ønske i sig selv: ”men å få barn... det var ikke et direkte ønske, men det hørte med til livet (ler)”. Til dette utsagn tilføjer Anne yderligere: ”[...] jeg lekte ikke med dukker engang (ler). Lekte ikke med dukker. Men det var jo sånn livet, som jeg sa, man skulle... man skulle jo få kjæreste, bli forelsket og gifte seg. Og da fikk man barn. Så enkelt var det”. For Anne var barn således en naturlig og forventelig begivenhet, der hørte med til oppskriften på det gode liv. I deres association med de to happy objects; ægteskapet og familien, blir barn således assosiert med drømmen om det gode

liv. Eller som Ahmed formulerer det: "if something is close to a happy object, then it can become happy by association" (2010:25). Annes udsagn er med til at indikere, at der forelå en særlig opskrift på, hvordan det gode kvindeliv skulle leves, og at denne opskrift blev godtaget som den *rigtige* opskrift, af mange af kvinderne. En af informanterne understreger således også, at: "lykken var å bli gift og få barn, og ha et hus. Det var lykken. Så... du forventet deg ikke noe mer". Mens informanten udtaler disse ord, er der ingen tvivl at spore og hendes toneleje er fast. Da jeg senere i interviewet spørger hende om, hvad det gode ved børn og ægteskab bestod i, bliver hun dog tavs. Efter en pause svarer hun: "jeg burde si latskap (ler). Kanskje jeg ikke ville ha sagt det den gangen eller filosofert over det, men egentlig. Og mange av oss hadde ikke foreldre som hadde råd til å la oss gå på noe". Gennem sit svarer antyder kvinden her, at drømmen om ægteskab og børn måske ikke så meget handlede om, at det netop var disse to ting *hun* gik og drømte om, men at de var alment associeret med løftet om det gode liv. Så hvorfor skulle det ikke også være det gode liv for hende? Opskriften var enkel og tilgængelig, og nu hvor hendes uddannelsesmuligheder var begrænsede, virkede det indlysende at følge den vej, hvor løftet om det gode liv var givet.

Opsummering

I dette kapitel har jeg vist, hvordan livsvalg og livsforventninger ikke bare er individuelle, men også kollektive. Med udgangspunkt i min interesse for, hvilke forestillinger om og forventninger til det gode liv kvinderne havde haft som unge, var det naturligt for mig at spørge ind til uddannelse. Gennem kvindernes svar blev jeg dog konfronteret med, at valg af uddannelse som en selvfølgelig del af forestillingen om det gode liv, mere er karakteristisk for min egen generation, end for deres. For kvinderne i dette projekt var uddannelse således et mindre vigtigt element i forestillingen om det gode liv, end ægteskab og børn. Med inspiration fra Ahmeds teori om happy objects identificerede jeg således, at særligt ægteskab og børn udgjorde tydelige happy objects for mine informanter. I det sidste citat i afsnittet ovenfor, lurer én af informanterne således også på, om der lå lidt "latskap" bag de livsvalg hun tog. Citatet er med til at illustrere, hvordan kollektive, kulturelle forestillinger om hvad som *godt* bliver så naturliggjorte, at de er med til at præge individuelle handlingsmønstre og livsvalg i en sådan grad, at refleksioner over dette forekommer unødvendigt.

KAPITEL 5

”JEG HADDE ALLTID ET LYST SINN”: OM NOSTALGI OG SELVFORTÆLLINGER

Som det fremgik af min problemformulering, har jeg været særligt interesseret i, *hvordan* kvinderne fortæller om deres fortid. Måden de fortæller om sig selv og perioden på finder jeg med andre ord interessant. Et af de træk i fortællingerne, der blev tydeligt for mig i arbejdet med materialet, var den *nostalgi* der prægede kvindernes fortællinger. Kvinderne ”benytter” sig således af nostalgiske greb i deres fortællinger om 1950’erne og 60’erne som kollektiv og samfund, såvel som deres fortællinger om dem selv og egne liv. Den nostalgiske fortid er således både delt og personlig, kollektiv og individuel (Hytönen 2013).

Flere forskere inden for kulturstudier har kritiseret brugen af nostalgi i kulturvidenskabelige analyser, som en forsimplet forklaringsmodel (Stewart 1988; Tannock 1995). Ifølge folkloristen Seppo Knuuttila, er nostalgi således blevet til et vagt koncept, der stort set bruges som reference til enhver form for følelsesmæssig kobling til fortiden (Knuuttila refereret i Koskinen-Koivisto og Snellman 2016:2). I denne opgave forstås nostalgi dog som en *særlig* følelsesmæssig kobling til fortiden. Med udgangspunkt i sociologen Fred Davis’ definition af nostalgi, forstås nostalgi i denne opgave således som: ”a positively toned evocation of a lived past in the contexts of some negative feeling toward the present or impending circumstance” (Davis 1979:18). Nostalgi udgør med andre ord en ”positiv fortolkningsramme” af fortiden, baseret på negative følelser rettet mod nutiden eller nutidige omstændigheder. På den måde indeholder nostalgien en følelsesmæssig ambivalens, idet den forskønner noget fortidigt ved at kritisere noget nutidigt (Hamilton 2007:73). Denne ambivalente fortolkningsramme præger således også store dele af kvindernes fortællinger om fortiden. Nostalgien optræder dog på forskellige måde i materialet. I nogle tilfælde optræder den i form af at *udviske* al fortidens modgang, for i stedet at idyllisere og romantisere svundne tider. I andre tilfælde fungerer den mere som en måde at *fremhæve* fortidens modgang – dog med fokus på, hvordan man på succesfuld vis håndterede denne modgang.

I dette kapitel vil jeg beskæftige mig med, nostalgien optræder på forskellige måder i kvindernes fortællinger. Yderligere vil jeg drøfte, hvad nostalgien kan være et udtryk for, samt hvilke selvførelser den kan være med til at skabe? I kapitlets første afsnit vil jeg således se på, hvordan nostalgien optræder i kvindernes fortællinger om 1950’erne og 60’ernes samfund. I kapitlets andet

afsnit vil jeg beskæftige mig med, hvordan nostalgien optræder i kvindernes fortællinger om dem selv og deres egne liv. Og i sidste afsnit vil jeg, beskæftige mig med, hvordan de af kvinderne, der har en stærk husmoridentitet, ”aktiverer” nostalgien i deres fortællinger om husmoren.

De glade 50’ere

1950’erne er ofte blevet præsenteret, som et ”lykkeligt” årti. Et årti, hvor livet var enkelt, familier stabile og økonomien i vækst (Coontz 1992; Koskinen-Koivisto og Snellman 2016). Også i Norge er tiden efter anden verdenskrig, blevet beskrevet som en tid præget af fremtidstro og vækst. Velfærdssamfundet var under opbygning, industrien ekspanderede, økonomien var i vækst og det politiske landskab stabilt. I Norge omtales 1950’erne således også ofte som ”de glade femtiårene” (Avdem 2001:15). Dette er det såkaldte *master narrative* om tiden – altså den officielle fortolkning af og fortælling om efterkrigstidens samfund (Marander-Eklund 2016:52). Set i lyset af krigen, var 1950’erne og 60’erne også væsentligt mere ”glade” end de krigsramte 1940’ere, samt de økonomiske nedgangstider i 1920’erne og 1930’erne. Spørgsmålet er dog, hvorvidt dette gjorde efterkrigstiden til en så positiv, enkel og problemfri tid, som den ofte fremstilles? Bolignøden var som før nævnt stor, madforsyningerne var i bund og mange måtte leve for få midler. Ikke desto mindre, så er *fortællingerne* om efterkrigstiden ofte præget af megen nostalgi. Under interviewene bad jeg således samtlige kvinder om at beskrive denne tidsperiode. Denne forespørgsel kom der mange interessante og ikke mindst meget ensartede fortællinger ud af. Kvindernes beskrivelser følger med andre ord, mere eller mindre, samme nostalgiske ”opskrift”. En opskrift, der på mange måder læner sig op af den ovenstående master narrative, om efterkrigstidens Norge.

Informanten Bjørg (f.1929) husker 1950’erne og 60’erne som en ”veldig god tid”. Derfor kommer hun også med følgende karakteristik, da jeg beder hende om at beskrive perioden:

Det var en veldig god tid. Fordi da var vi ferdig med krigen. Alle var veldig positive og alle så lyst på tilværelsen. Og alle hadde noe å jobbe for. Og vi skulle få landet opp igjen. Så... og det var en veldig veldig god tid. Altså noen slet selvfølgelig på grunn av at det var boligmangel og... det var ikke så mye mat og sånn. Men alle var veldig positive. Så jeg synes at den tiden der - det var også den tiden jeg fikk barn, at det var den absolutt beste tiden vi har hatt. Absolutt. Og det var ro i samfunnet. Det var ikke up’s and down’s sånn som det er nå - og alt det vi hører om og som du leser om i avisen. Det var ikke sånn dengang. Og all narkoen og alt det der, som nå er blant... både barn og unge dessverre. Vi visste ikke hva det var engang. Hadde aldri hørt om

det. Så vi var forskånet fra den slags altså. Så det var en veldig veldig bra tid. Det var det absolutt.

Björg beskriver her, hvordan hun oplevede efterkrigstiden som ”god” og ”rolig”. Tiden står, som før nævnt, i kontrast til krigens ubehageligheder, hvilket kan have været med til at nedtone og udviske de udfordringer, der *også* var en del af efterkrigstiden, såsom mad- og boligmangel. Björg kontrasterer dog også efterkrigstiden til nutidens samfund, som hun oplever som mere præget af ”up’s and down’s”. På denne måde fremstår 1950’erne og -60’erne for Björg, som den tid, hvor den ”rigtige” del af livet blev levet. Flere forskere peger på, hvordan nostalgiske beskrivelser af fortiden, skal forstås som en rekonstruktion af (fortællerens) nutidige behov (Davis 1979; Lowenthal 1985; Tannock 1995; Johannison 2001; Cashman 2006). Bjørgs nostalgiske beskrivelser af efterkrigstiden, som et samfund, hvor alle havde et formål og var en del af det fælles opbygningsprojekt, kan således være udtryk for et nutidigt savn: følelsen af at være en del af et projekt og et fællesskab (Koskinen-Kovisto 2016:15).

En af de ting, der er særligt interessant ved Bjørgs beskrivelse, er den måde, hvorpå hun fremhæver den fælles, positive indstilling, der prægede efterkrigstiden. Ifølge hendes udsagn, var denne positivitet således delt af *alle* borgere i samfundet - høj som lav. Potentielle udfordringer og problemer nedtones således til fordel for den grundlæggende positive indstilling, der ifølge Björg, var kendetegnende for perioden. De faktiske vilkår nedtones altså, til fordel for den *indstilling* ”man” havde til disse vilkår. Dette er en central pointe, som jeg vil vende tilbage til senere.

For Björg selv er denne periode også koblet til en positiv, personlig oplevelse; nemlig det at blive mor. Denne, og måske også andre oplevelser, kan også være med til, at kaste et idylliseret og nostalgisk lys på hendes beskrivelser af det øvrige samfund. På samme tid, kan den store fortælling om de glade 50’ere, dog også være med til at kaste et nostalgisk lys over hendes eget liv i denne periode. Bjørgs fortælling om fortiden, bør dog også ses i lyset af den kontekst hun udfolder fortællingen i. Etnologen Eerika Koskinen-Koivisto fremhæver i den forbindelse, hvordan nostalgi ofte præger dialoger mellem to generationer, såsom det interview jeg havde med Björg og de andre informanter (2016:41). Ældre mennesker vil således ofte, i dialog med yngre mennesker, fremhæve fortidens fortrin som en kontrast til nutidens problematikker. Selvom de nostalgiske beskrivelser af fortiden ofte kan fremstå unuancerede, kan de dog ifølge Koskinen-Koivisto, også indeholde værdifuld information om informanternes værdier. Hun skriver:

Melancholic longing may seem purposeless and naive. Nevertheless, nostalgic representations, reminiscences tied to places, and metaphoric expressions can include different perspectives, not only emotional but also critical, pointing towards the values the narrator wishes to cherish. (Koskinen-Koivisto 2016:154)

Bjørgs udsagn kan således også tolkes som et udtryk for værdsætning af det fællesskab og den positive mentalitet, hun oplevede var karakteristisk for efterkrigstidens samfund. Hun udtrykker som før nævnt også en kritik af den ustabilitet, hun mener, er karakteristisk for nutidens samfund. Her fremhæver hun særligt udbredelsen af narkotika og den utryghed, hun mener, dette har været med til at skabe. Selvom narkotikaen allerede fra midten af 1960'erne blev defineret og diskuteret som en "samfundsproblem" i Norge (Schiøtz 2017:16), repræsenterer narkotikaen dog for Bjørg et samtidsproblem. Som før nævnt kan denne kritik af nutiden, dog også læses som et udtryk for Bjørgs værdisætning af ro og tryghed.

Det er dog ikke bare Bjørg, der beskriver efterkrigstiden som en god periode. Også Ragnhild (f.1931) husker tiden med glæde:

Det var en veldig god periode i Norge. Fordi vi var veldig glade, for krigen var over [...]. Så... men det var en veldig god periode. Der var nesten ingen kriminalitet i Norge. Det var altså så godt å være her. Og vi var jo liksom så glade alle sammen. Så hadde vi lært oss nøysomhet, fordi at... du vet, det var ikke noe vi fikk tak i under krigen, på samme måten som før. Så der klarte vi oss. Den generasjonen som jeg tilhører nå, opp mot hundre... så er det sånn at vi klarer gjerne mye mer enn de som kommer i dag. Fordi de har ikke vært utsatt... de bare... nå begynner de med slåsskamper inne i Oslo. Så voldsomt, med unge barn, som slår på hverandre til de ligger der. Sånne ting var der ikke noen ting av. Ikke var det narkotika. Ingenting sånt. Vi visste ikke hva det var. Så... det var liksom... alle gikk løs på sine oppgaver med skoler og utdannelser og de som ikke passet til skoler, de ble håndverkere og sånt.

Også for Ragnhild står efterkrigstiden i skærende kontrast til såvel krigen som nutiden. Hun fremhæver således ligeledes den kollektive, positive mentalitet hun oplevede som karakteristisk for efterkrigstidens samfund. Alle havde en plads og et formål. I citatet fremhæver hun "nøysomhet" og "evnen til at klare sig" som vigtige værdier. Værdier, hun mener, at yngre generationer ikke besidder i samme grad som hendes egen. Disse værdier blev skabt gennem krigens udfordringer. Krigens hårde vilkår bliver således nedtonet til fordel for de værdier, Ragnhild og hendes generation lærte sig gennem de fem krigsåre. Modgangen tolkes med andre ord som præmissen for medgangen. Denne logik, beskrives ligeledes i etnolog Kirsi-Maria Hytönens studie af finske kvinders brug af nostalgi i deres fortællinger om lønarbejde i 1940'erne. Flere af disse kvinder beskriver således, hvordan ungdommens hårde fysiske lønarbejde har været afgørende for deres

gode fysiske og psykiske helse som ældre (Hytönen 2013:94). Gennem sin fortælling er Ragnhild således ikke blot med til at tegne et positivt og nostalgisk billede af perioden. Fortællingen er også med til at underbygge en positiv, personlig identitet (Koskinen-Kovisto 2016:17). Gennem sin fortælling fremhæver Ragnhild således nogle (gode) værdier, hun mener er karakteristiske for hende selv og hendes generation, såsom nøjsomhed, positivitet og flid.

En anden informant, hvis beskrivelser af perioden minder om de to ovenstående, er Ruth (f.1927). Da jeg spørger Ruth om, hvordan hun husker 1950'erne og 60'erne som periode, svarer hun hermed således:

Ruth: Nei... jeg synes jo i grunden ikke at det var noe sånn voldsomt. Altså, du kan si det sånn som at jeg synes jo det er mye verre nå enn før. For liksom etter krigen... når vi var kommet dit. Så var det liksom en veldig rolig, fin periode. Og alt så bra ut og vi bare så frem til å kunne komme så langt at vi kunne få noe for oss selv [...].

Sørine: Så det var... du husker det som en periode med vækst?

Ruth: Ja, med fred og ro (ler). For å si det sånn. Og du vet, når du akkurat... når du gjerne er i den alderen, så tenker man ikke så veldig mye gjennom det med... sånn det politiske og alt sånt. Det er mer nå, for nå er det så skremmende at du prøver å la være å tenke på det. Ja.

Ligesom Bjørg og Ragnhild kontrasterer også Ruth efterkrigstiden med såvel krigen som nutiden, som hun oplever som ”mye verre”. De tre kvinders beskrivelser af efterkrigstidens samfund, følger således den officielle fortælling (master narrative) om et roligt og harmonisk samfund. En fortælling, der kontrasterer sig til fortællingen om nutidens postmoderne samfund, som et samfund præget af opløsning og usikkerhed (Beck 1992; Giddens 1995). Ruth kobler dog også den officielle fortælling om efterkrigstiden, til hendes egen personlige oplevelse af fremgang og fremtidstro. På den måde er hendes personlige erfaring også med til at forme hendes mere officielle fortælling om perioden. Ruth nævner dog også noget andet interessant, som var karakteristisk for de af informanterne, der fandt det vanskeligt at beskrive efterkrigstidens samfund. Flere af kvinderne rystede således på hovedet, da jeg bad dem om at beskrive, hvordan de huskede dette samfund; ”jeg var opptatt av familie”, lød svaret ofte. Anne (f.1944) beskriver i den forbindelse, hvordan hun for år tilbage modtog en bog om 1960'erne. Ifølge Anne tilbød læsningen af denne bog megen ny viden:

Det er litt morsomt, fordi jeg fikk en sånn samtidsbok fra den tiden jeg akkurat... da jeg hadd fått barna og noen år fremover. Og så sa jeg til hun venninnen min: "Ja her var det mye nytt". Vi levde i en boble. Dette foregikk altså på den tiden, mens ungene var små. Og vi fulgte ikke med. Altså vi konsentrerte oss om unger, matlaging – det var bare helt rundt deg, altså. Og egentlig tenkte jeg ikke over det før vi fikk den der boken om hva som hadde skjedd rundt i verden og... inntil jeg begynte da senere, da var ungene større, i husmorlag og begynte med diskusjonsklubber og litt sånn, men. Så nei, fulgte ikke med. Det var familie som var det nærmeste. Ja, ja da.

For Anne var 1960'erne således en tid, hvor interessen for familien, overskyggede interessen for det omgivne samfund. Hun betegner selv denne periode som en "boble", hvor det kun var det, der foregik inden for boblen, der optog hende. For Anne var interessen for det omgivne samfund således noget, der kom med tiden.

Turid (f.1941) har altid interessert sig for det omgivne samfund. Hun beskriver dog også, hvordan interessen ikke altid har været lige stor. I den forbindelse peger hun på, hvordan dette måske kan skyldes det daværende samfunds manglende forventning til kvindernes samfundsengagement:

Å følge med i tiden, det liker jeg fremdeles. Og kanskje mer nå enn da jeg var nygift, holdt jeg på å si. Da hadde vi jo liksom mer enn nok med det... og da skulle ikke du følge med da. For de forlangte ingenting. Der var ingen som spurte kvinnene, sant.

Ifølge Turid var der således heller ingen forventning om, at kvinder dengang skulle være samfundsengagerede. Spørsmålet er, om denne manglende forventning fra det omgivne samfund også kan have været med til at påvirke kvindernes forventninger til sig selv? Hvis forventningen var, at du skulle være optaget af hus, mand og børn, så forekom dette måske også mere nærliggende at engagere sig i?

For de fleste af kvinderne huskes 1950'erne og 60'ernes samfund som "godt" og "roligt", hvilket, som før nævnt, også er en afspejling af den officielle fortælling om perioden. I fortællingerne om det kollektive samfund optræder nostalgien således som en romantisering af fortiden. Kvinderne fremhæver særligt den kollektive, positive indstilling de oplever som karakteristisk for efterkrigstidens samfund. Denne positive indstilling er ligeledes central for kvindernes fortællinger om dem selv og egne liv.

Det er ikke hvordan man har det, men hvordan man tar' det

I ovenstående afsnit fortæller kvinderne blandt andet om den positive indstilling, de oplevede var kendetegnende for det norske efterkrigstidssamfund. Denne indstilling bliver dog ikke blot fremhævet som en kollektiv værdi, men også som en individuel kvalitet. I disse fortællinger bruges nostalgien dog ikke til at nedtone fortidens udfordringer, men til at fremhæve dem. Ved at tydeliggøre fortidens hårde vilkår, fremhæver flere af kvinderne således samtidig den positive indstilling, de mener at besidde og som har hjulpet dem gennem disse udfordringer. De nostalgiske beskrivelser bliver således også en del af kvindernes selvfortællinger. Flere af kvinderne beskriver i den forbindelse, hvordan "deres lyse sind" har været dem til stor hjælp. En af disse kvinder er Turid (f.1941). I sin fortælling, beretter Turid blandt andet om, hvordan hun i længere perioder måtte have sin svigermor boende. Svigermoderen var dog, ifølge Turid, ikke altid lige enkel at bo sammen med. Da jeg spørger Turid, hvordan det var at dele hus med denne kvinde, svarer hun:

Det var ikke så enkelt [...]. Det er helt utrolig. Det er helt utrolig. Men jeg tror... jeg tror, jeg er sterk fysisk - har vært. Og jeg har også vært sterk psykisk. Og så visste jeg at ble det vanskelig, så holdt min mann ikke med sin mor [...]. Det var liksom han - det var bare han og hans barn. Mens jeg var jo... jeg skulle være slaven, holdt jeg på å si.

Turid beskriver her, hvordan hendes fysiske og psykiske styrke hjalp hende gennem den vanskelige tid med svigermoderen. Hun fremhæver således, hvordan hendes egen indstilling var med til at udbedre den modstand hun mødte. Turid fandt således styrke i sig selv og støtte i sin mand, når svigermoderen favoriserede sin søn og styrede rundt med Turid. Styrken i at *tåle* gjorde således også, at Turid undgik at konfrontere svigermoderen: "jeg tåler ganske mye. Derfor er det lettere å tåle enn å hevde seg", uddyber hun. For Turid var det således mere meningsgivende "å tåle", end at "hevde seg". Hun beskriver i den forbindelse sig selv som "heldig", idet denne indstilling var med til at gøre forholdet til svigermoderen lidt lettere at håndtere: "[jeg] hadde alltid et lyst sinn. Alltid godt humør. Og ble ikke fornærmet... så det var jo lett å leve sammen med meg tror jeg. Så jeg var litt heldig der". Det er her interessant, hvordan det er Turid, der føler sig "heldig". Nogle (feminister) ville måske argumentere for, at det nærmere var Turids svigermor, der var "heldig", idet hun havde en så medgørlig svigerdatter. Danielsen (2002) pointerer dog, hvordan mange af disse kvinder, lige fra de var små af, var oplært i at sætte deres egne interesser til side til fordel for andre menneskers bedste. Ordsproget "den største glede ein kan ha, er å gjere andre glad", lå med andre ord dybt i disse kvinder (Danielsen 2002:47).

Turid er dog ikke den eneste, der fremhæver fordelene ved at have en positiv indstilling, når livet udfordrer. Også Bjørg (f.1929) understreger værdien i at kunne se lyst på tingene:

Ja, jeg har tatt ting på sparket. Tok det som det kom. Det gjorde det lettere å svømme over ting. Ikke gå så mye i dybden av ting [...]. Og så har jeg alltid hatt et godt humør bestandig. Og... lett for å le. Å le bort ting. Og det tror jeg hjelper veldig mye altså. At man ikke er tungsindig og tar ting innover seg. Altså... mange som tar bagateller, hvor jeg sier ”pytt pytt”. Det bare forsurer livet ved å gå og tenke på det der. Har lett for å ta ting. Men det har noe med hvordan man er satt sammen, ikke sant.

Bjørg beskriver således, hvordan også hun altid har haft ”godt humør”. Den positive indstilling fremhæves her som en nyttig egenskab, der gør livet enklere at leve. Som det fremgår af ovenstående, blev kvinderne dog også opdraget til at indtage en positiv indstilling. Flere af dem kommenterer således også på, hvordan de oplever, at nutidens ungdom reagerer negativt på ting, de selv som unge, accepterede som grundlæggende vilkår. I disse kommentarer beskriver kvinderne eksempelvis det hårde arbejde so børnepasning, husarbejde og omsorgen for ældre familiemedlemmer blandt andet udgjorde. Igen pointerer kvinderne dog værdien i af acceptere omstændighederne og ikke ”klage” over de hårde vilkår. Anne (f.1944) fremhæver i den forbindelse den generationsforskel i indstillingen til hårdt arbejde, hun oplever:

[Vi] fikk barn, stelte huset så godt vi kunne. Og ja... vi var fornøyd. For å si det sånn, så har jeg mange ganger vært forbauset over hva de unge egentlig kan sutre over. Altså når du visste at når du fikk barn, så var det mye arbeid [...]. Tv hadde vi ikke. Min mann kjøpte en radio. Jeg hadde ikke vaskemaskin. Jeg hadde sånn stor panne med... men gulvene var lettstelte, altså med parkettgulv og rene flater, så det var lett å holde. Men en stor panne på komfyren, som jeg kokte alle tøybleiene i og kokte alt sengetøyet og håndklærene. Og så var det en plastikkvask på kjøkkenet, så jeg kunne ta oppi og skylle (ler). Og klessnorer ute. Men det var ingen grunn til å klage. Sånn var det for alle. Og vi var fornøyd. Altså vi gikk ikke rundt og sutret over at vi manglet noe. Og så var jeg nå litt ekstra heldig, at vi flyttet inn i et nybyggerstrøk, hvor alle fruene var hjemmeværende. Og alle hadde småbarn. Så vi hadde felles skjebne. Sånn at vi kunne være sammen og forme dagene med ungene. Gå trilletur med barna. Ja og de lekte så... jeg må si det at de... altså vi var fornøyd [...]. Ja så sånn var det. Men, altså jeg sier om igjen, vi var fornøyde. Altså det var strevsomt å ha barn. Det var klesvask, det var bleier, der var ungeskrik, det var natt... altså sånn er det jo å ha barn. Vi brøt ikke sammen og klaget og måtte ha hjelp.

Jeg har valgt at tage dette, relativt lange, citat med af flere årsager. For det første demonstrerer det den førnævnte måde nostalgien optræder i kvindernes fortællinger om egne liv. I citatet skifter Anne således mellem at beskrive de hårde vilkår hun som mor og husmor levede under, til at

fremhæve, hvordan hun og de andre kvinder, var fornøjede under disse vilkår. De klagede i hvert fald ikke, til forskel for nutidens unge. De accepterede tingenes tilstand, for der var ”ingen grunn til å klage” - ”du visste at når du fikk barn så var det mye arbeid”. Ligesom Turid, udtrykker Anne således også, indirekte, værdien i ”at tåle” fremfor ”at klage” og ”bryte sammen”. At sige fra overfor disse vilkår, ville med andre ord have været opfattet som et svaghedstegn. Citatet er dog også med til at understrege kvindernes fortællinger som de retrospektive fortællinger, de er. Tiden kan således være med til at udviske noget af den utilfredshed, som Anne og de andre kvinder, på trods af forventningen om det hårde arbejde, måske alligevel oplevede. Hamilton (2007) argumenterer i den forbindelse for, at de følelser, der bliver beskrevet i retrospektive fortællinger ikke kan refereres til som ”unmediated reflections of past ’true feelings’ (feelings that were likely at the time already complex and possibly contradictory or mixed), but to retrospectively constructed representations of the past” (2007:66). Måske var kvinderne med andre ord ikke altid lige tilfredse? Sammen med nostalgien former retrospektiviteten dog en nostalgisk fortælling om hårde, men gode tider (Marander-Eklund 2016:51). En fortælling, der bliver yderligere forstærket af kontrasteringen til nutidens unge, der ifølge Anne klager og bryder sammen.

Anne er dog ikke den eneste, der fremhæver forskellen mellems hendes egen og yngre generationers tilgang til hårdt arbejde. Else (f.1936) fortæller således om, hvordan hun i en periode havde ansvaret for at hjælpe sine svækkede forældre og svigerforældre, samtidig med at hun havde sin egen familie at sørge for. Indtil 1966, hvor loven om folketrygd blev indført i Norge, var det familiens primære ansvar, at sørge for plejen af syge og ældre familiemedlemmer (Sogner (red.) 2003:210). Dette arbejde faldt dog som oftest på kvinden, der i forvejen var familiens primære omsorgsperson. Else beskriver selv denne tid som ”tung”. Hun tilføjer dog: ”men vi klaget ikke. Det skulle være sånn”. Ifølge Else var det således ikke et spørgsmål om, hvorvidt arbejdet var tungt, for det var det. Hun peger dog på, at *forventningen* om at ”det skulle være sånn”, var present. Det kunne ikke være anerledes. Indstillingen til arbejdet var med andre ord afgørende. Ligesom Anne, peger også Else på, hvordan denne indstilling var unik for hendes generation:

Og det har jeg tenkt på, det tror jeg ikke at noen rundt 30 år ville ha gjort i dag. Men det var aldri noen som hjalp oss. Vi spurte jo ikke om hjelp heller, altså. For det var meningen at vi skulle klare det. Vi klaget jo ikke noe videre heller.

Ligesom Anne og Turid fremhæver også Else normen i ”at tåle” og ”ikke klage”. Selve idéen om at klage var dog også fjern, da forholdene jo var som de skulle være. Det var meningen at de skulle klare det – så hvad var der at klage over? Else uddyber:

Else: Det var en veninne av meg som gjorde meg oppmerksom på det, når jeg sa at jeg skulle prate om noen ting i dag, så sa hun ”du må fortelle hvor tøft du hadde det”. Men jeg synes ikke det var så tøft (ler). Men etterpå, når jeg tenker på det, så skjønner jeg ikke hvordan jeg klarte det.

Sørine: Nej nej.

Else: Men men, jeg var jo for så vidt ung [...]. Men stress - ordet stress, hadde vi aldri hørt om. Og det tror jeg var en fordel. For nå stresser de voldsomt [...]. Glem det ordet og stryk det fra... det er klart vi streset, men vi visste ikke hva stress var (ler) [...]. Ja travelt hadde vi det jo, men det var jo naturlig det, når vi fikk hus og barn. Og gamle foreldre og det var jo meningen at vi skulle hjelpe foreldrene våre. Vi skulle jo ikke ha hjemmehjelp til dem. Vi skulle hjelpe dem. Det hørte med det.

I første halvdel af ovenstående dialog, beskriver Else, hvordan hun af en veninde, blev opfordret til at fortælle mig om, hvor ”tøft” hun havde det, og det gør Else. Samtidig understreger hun dog, at hun på daværende tidspunkt ikke selv synes at ”det var så tøft (ler)”. Retrospektivt forstår hun dog ikke selv, hvordan hun klarede det. Igen er nostalgien på samme tid med til at nedtone og fremhæve fortidens hårde arbejde. Else peger selv på, hvordan den positive arbejdsmentalitet havde stor betydning for, hvordan hun opfattede arbejdet. Hun supplerer dette ræsonnement med en kritik af nutidens brug af ordet ”stress”. Ifølge Else bør man således afstå fra at bruge ordet stress, idet det er med til at kaste et unødigt negativt lys over den *naturlige* travlhed ”man” må forvente at opleve, når der skal tages hånd om hus, børn og, samt for denne generation af kvinder, gamle forældre.

Husmoren – et nostalgisk tilbageblik

Som det fremgår af de to foregående afsnit, er nostalgien både en del af kvindernes fortællinger om efterkrigstidens samfund såvel som fortællingerne om deres egne liv i perioden. Gennem nostalgien udtrykker kvinderne en værdisætning af den ro, fremtidstro og arbejdsmoral de, i modsætning til nutidens samfund, finder karakteristisk for perioden. Denne nostalgiske tilgang til fortiden, er dog også at finde i flere af kvindernes perspektiver på ”husmoren” og husmorrollen. Under interviewene spurgte jeg således ind til, hvad kvinderne forstår ved en husmor, samt hvilken rolle husmoren havde i efterkrigstidens samfund? Disse spørgsmål blev modtaget forskelligt blandt kvinderne. Siden husmortidens guldalder, har det officielle syn på husmoren ændret sig markant. Kvindernes

forhold til og fortællinger om husmoren, vil således heller ikke være upåvirket af den offentlige diskursændring der, særligt siden 1970'erne, har været omkring kvinders tilværelse som husmødre. Forskellen i kvindernes svar, lå dog særligt i deres *personlige* forhold til husmoren.

For nogle var "husmoren" en del af den kvinde de måske var *engang*. For disse informanter er husmoren således en del af en tid og et selv, der hører fortiden til og som nu er uddød. Eller som én af informanterne formulerer det: "husmoren er en dinosaur". For denne del af informanterne resulterede de ovenstående spørgsmål således mere i en generel og distanceret karakteristik af husmoren, som et historisk fænomen. For andre åbnede spørgsmålene dog op for mere personlige og aktuelle problemstillinger. Dette var særligt de kvinder, der gennem interviewet havde omtalt sig selv som husmødre i perioden, og dermed havde udvist en tydelig husmoridentitet. For disse kvinder, er fortællingen om husmoren således ikke blot en fortælling om en historisk figur, men også en stor del af fortællingen om dem selv. Det er også disse kvinder, hvor nostalgien i fortællingerne om husmoren er mest udtalt.

Björg (f.1929) fungerede som hjemmegående husmor fra midten af 1950'erne til slutningen af 1970'erne. Under interviewet beder jeg Björg om at beskrive, hvilken rolle husmoren havde i samfundet. Til dette spørgsmål svarer hun:

Björg: Åh, hun var alfa omega. Åh ja, det var hun altså. Absolutt.

Sørine: Så hun var vigtig?

Björg: Veldig vigtig, altså. Helt fra min barndom og helt til nyere tid, for å si det sånn. Så altså, det sto og falt egentlig med hvordan husmoren var. Det må jeg jo si. Og atmosfæren i hjemmet og alt, det sto på husmoren. Det gjorde det.

I citatet understreger Björg husmorens centrale rolle - hun var "alfa omega". Björg nævner ikke direkte noget om samfundet, men fremhæver i stedet den "atmosfære", som husmoren var med til at skabe i hjemmet. På den anden side blev *hjemmet* dog også, i efterkrigstiden, set som kernen i samfundet, hvorfra husmoren gennem sit arbejde kunne gøre en indsats for familien, nationen og velfærdssamfundet (Danielsen 2002:52). For Björg var husmoren vogteren af hjemmet og familiens ve og vel. Hun adresserer således også de konsekvenser hun mener, husmorens fravær har fået for nutidens familier:

Björg: [...] Nå har de jo veldig liten tid og de snakker om denne tidsklemmen og alt dette der. Altså, ingen har tid til noen ting og det å gjøre det litt hyggelig og atmosfæren i hjemmet. Nå har jeg inntrykk av at alt er så masete og at alt skal foregå, vet du... og alle går til hver sin kant.

Sørine: Så det påvirker hjemmets atmosfære?

Björg: Den er borte. Den er borte. I hvert fall sånn som jeg ser det, ja. For nå er det noe helt annet. Og det at alle skal gjøre noe utenom arbeidet også. Så når de kommer hjem er det vel noen som kanskje skal spise middag sammen, mens andre da spiser når de kommer hjem. Og det blir liksom ikke det faste. Og så skal mannen ut på et eller annet, og så skal barna kjøres forskjellige steder og så konen, hun skal på noe annet og så videre... så... det er jo ikke noe altså.

Sørine: Nej, der er ikke noget samlingspunkt?

Björg: Der er ikke noe samlingspunkt altså. Og så forsøker de da selvfølgelig søndagen, å få til noe der. Men jeg syns at liksom... nei, det er ikke den hyggen og det som var før [...]. Det var hjem. Det var det altså. Absolutt. Ordentlig atmosfære og det var... det var holdepunkter.

I citatet bruker Björg nostalgien til at fremhæve husmorens viktige rolle i hjemmet og familien, ved at kritisere nutidens individualiserede familieliv. Hendes tilstedeværelse var med til at samle familien, skape ro og hygge. Resultatet af husmorens ”fravær” er således en familie, hvor alle er optaget af deres eget og ingen påtager sig ansvaret for familiens samvær. Som tidligere husmor, kan Bjørgs nostalgiske beskrivelse af husmorens rolle og kritik af nutidens familieliv, indeholde flere perspektiver. Nostalgi er et komplekst fænomenet, der ifølge sociologen Stuart Tannock “responds to a diversity of personal needs and even political desires” (1995:454). Husmorrollen er, som før nævnt, en del af Bjørgs egen identitet og livshistorie. Ved at påskønne husmoren, anerkender Björg således også en stor del af hendes eget liv og virke. Et virke, der med kvinders stigende deltagelse på arbejdsmarkedet, nu stort set er forsvundet. Tannock skriver i den forbindelse, at ”the nostalgic subject turns to the past to find/construct sources of identity, agency, or community, that are felt to be lacking, blocked, subverted, or threatened in the present” (1995:454). Bjørgs påskønnelse af husmoren, kan således også være et udtryk for et personligt behov for at omfavne en identitet og virke, der er uddøende i nutidens samfund. Konsekvensen af kvindernes stigende deltagelse på arbejdsmarkedet betød således også en ændring i det officielle syn på husmoren. I takt med at velfærdsstaten overtog flere og flere af husmødrenes tidligere arbejdsområder, såsom børnepasning og omsorg for ældre familiemedlemmer, blev husmoren “overflødig”. Denne udvikling beskrives også indirekte af Ragnhild (f.1931), da hun giver sin definition af en husmor:

En husmor har en veldig kolossal rolle i hele hjemmets konsistens kan du si. For hvis ikke det er en som tar vare på ting og tang og mennesker, først og fremst, i det hjemmet. Hvis alle er like slitne og trøtte, så er det... Det var ikke snakk om at vi skulle gå ut i et slags arbeid. Det var mer enn nok arbeid hjemme – dengang. Men nå leverer de dem inn på en barnehage istedenfor. Og det var vi jo litt skeptisk til dengang, for vi... etterhvert som barnehagene kom, så snakket de litt eldre om at: “er det så bra at alle skal inn og lære det samme fra de er ett eller to år?”. Så... det var det litt sånn skepsis, kan du si. Men det har jo kommet seg med årene. Nå er det så naturlig. Men jeg må jo si at de gangene vi har levert barnebarn inn på en barnehage og så reist igjen, og de har stått og grått så forferdelig. Og vet du, de har vært så små. Og vi måtte på jobb og min datter var på sykehus med sin mann og så videre sånn. Og det har jeg aldri glemt, at hun stod og ristet i porten og var så fortvilet. Så... men så sa de det at hun ga seg så fort og sånn og sånn. Men det satt nok i lite granne, ja.”

Ligesom Bjørg, har også Ragnhild uttrykt en tydelig husmoridentitet gjennom interviewet. Ragnhild var således hjemmegående husmor i mere en 20 år med ansvaret for hus, mand og barn. I citatet beskriver hun således også husmorens rolle som viktig for det hun betegner som ”hjemmets konsistens”. Som en måte at understrege husmorens betydning, fremhever hun blandt annet de konsekvenser hendes fravær har for (børne)børnene, der nu bliver sendt i børnehaven. Før var det husmoren, underforstået Ragnhild, der tog sig af børnene i hjemmet. Nu er det børnehaven. Og selvom Ragnhild beskriver dette som en *naturlig* udvikling, så kan beskrivelsen af det grædende barnebarn alligevel tolkes som en måde for Ragnhild, at beskrive konsekvenserne af husmorens fravær, og dermed også understrege, hvilken værdi hun (selv) havde. Ændringen i synet på husmoren og behovet for at adressere denne ændring, udtrykkes også hos Bjørg (f.1929). Under interviewet beder jeg hendes således om at beskrive, hvad hun forstår ved en husmor:

En husmor, det er en som tar seg av hus og hjem. Og er sjef for det. Og står ansvarlig for at alt går som det skal. Det er den måten jeg definerer en husmor. Og jeg synes at... eller, jeg mener at det er et yrke. Ikke før, men nå, så liksom: husmor, disse livene, det er noe negativt. Det er litt negativt, det å være husmor. Det er liksom ikke noen jobb. Nå, ikke før, men nå... for som jeg har sagt mange ganger, når vi er kommet til den diskusjonen: ”synes du det er noe mer jobb å stå bak en disk og selge pølser, eller hva det nå måtte være, enn å være husmor? Husmoren, som har ansvaret for at alt foregår ordentlig og er ordentlig i et hjem. Både med barn og mann og selve huset og dette her?” Så jeg synes det er... jeg synes de har... det er blitt så nivelleret, det ordet husmor. Det er liksom... det er ikke noe. Det er nå min mening.

I citatet beskriver Bjørg, hvordan en husmor er en, der har ansvaret for mand, barn og hus. Hun pointerer også, at det at være husmor er et ”yrke” på like linje med alle andre yrker. Bjørgs

pointeringen af husmorrollen som et yrke, kan forstås som en kommentar til den diskussion, der var af husmorens status som henholdsvis yrke eller kald i 1950'erne og 60'erne. I denne diskussion var det særligt Norges Husmorforbund, der fremhævede husmorens arbejde som et yrke, der skulle respekteres på lige fod med alle andre yrker. For mange husmødre resulterede denne strategi dog paradoksalt nok i, at de følte sig mindre tilfredse med deres egen situation. I sammenligning med andre kvinder i lønarbejde var husmødrenes arbejdsdag betydeligt længere og lønnen fraværende (Danielsen m.fl. 2015:140). For Bjørg fremstod husmorrollen dog som et meningsgivende yrke. I citatet fremhæver hun således også kritikken af husmoren og husmorrollen. Ordet "husmor" er således, ifølge Bjørg, blevet "nivelleret", hvilket vil sige, at det er blevet glattet ud og har mistet betydning. Sociologerne Johnson og Lloyd argumenterer i den forbindelse for, at hvor det i efterkrigstiden var feministerne, der blev anset som "den anden", så er det i de senere årtier husmoren, der er blevet "den anden" (2004:2). Husmorlivet, der før havde været drømmen for mange unge kvinder i efterkrigstiden, blev i løbet af 1960'erne italesat som undertrykkende og en hindring for kvinder i, at realisere deres egne evner (Danielsen mfl. 2015:164).

En af de, som ved hjælp af husmødrenes egen udsagn, var med til at sætte fokus på denne problematik, var Betty Friedan. *Myten om kvinden* (1967 [1963]) er således blandt andet baseret på amerikanske middelklassehusmødres egne beskrivelser af den utilfredshed de oplevede i tilværelsen som husmødre. Denne utilfredshed stod i kontrast til myten om den lykkelige husmor, der realiserede sig selv gennem mand og børn, og som anså højere uddannelse som en unødigt belastning. Med udgangspunkt i Friedan (1967 [1963]) pointerer også Ahmed (2010) det magtelementet, der ligger i at fremstille husmortilværelsen som løftet om det gode kvindeliv:

The happy housewife is a fantasy figure that erases the signs of labor under the sign of happiness. The claim that women are happy and that this happiness is behind the work they do functions to justify gendered forms of labor, not as a product of nature, law, or duty, but as an expression of a collective wish and desire. How better to justify an unequal distribution of labor than to say that such labor makes people happy? How better to secure consent to unpaid or poorly paid labor than to describe such consent as the origin of good feeling? (Ahmed 2010:50)

Hvorvidt retrospektiviteten i Bjørgs fortælling har været med til at udvaske den følelse af utilfredshed hun måske selv oplevede i perioden, er ikke til at vide. Umiddelbart synes Bjørg dog, at have holdt af sin tid som husmor. Hendes nostalgiske tilgang til husmoren kan således også være en måde for Bjørg at forsvare en livsform, der har været genstand for kritik i næsten 40 år. Nostalgien kan med andre ord også være et udtryk for en oplevelse, af nutidens mangel på anerkendelse af den

livsform, Bjørg har viet en stor del af sit liv til. I forlængelse heraf kan nostalgien også forstås som et udtryk for følelsen af, at have levet et liv, Bjørg nu ikke længere på uproblematisk vis kan fortælle med stolthed om.

Som repræsentant for en yngre kvindegeneration, kan min tilstedeværelse også være med til at aktivere dette forsvar af husmoren. Dette forhold fik jeg således en oplevelse af var tilstede, under mit interview med Anne (f.1944). I min introduktion til interviewet brugte jeg således vendingen: ”Jeg er også interesseret i at høre, hvordan du i dag ser tilbage på din tid som husmor” (Bilag 3). Under interviewet stiller Anne således også sig selv dette spørgsmål:

Og hvordan jeg tenker tilbage på tiden som husmor? Jeg ville ikke ha vært den foruten - det er en fin tid. Vi hadde roen. Men tiden går så... og så tenker jeg... det eneste når jeg tenker tilbake er, utnyttet jeg det godt nok? Det vil jo alltid være sånne spørsmål. Kunne jeg ha gjort enda mer ut av det, sant? Nei, for min egen del, uansett hva du spør om, så... sånn ble min tilværelse, og det syns jeg er helt greit.

I den sidste del af Annes svar ”nei, for min egen del, uansett hva du spør om, så... sånn ble min tilværelse, og det synes jeg er helt greit”, oplevede jeg således, hvordan tonen ændrede sig og blev bestemt og afvisende. Som om, hun ville komme mig i forkøbet og værges sig mod en underliggende kritik af husmoren og husmorrollen repræsenteret ved min tilstedeværelse, som ung, kvindelig universitetsstuderende. Selvom mit formål med interviewet var at opnå en større forståelse af kvindernes liv, så kan det, at jeg søger en forståelse også indirekte tolkes som et udtryk for ”uforståenhed” og dermed kritik. Annes sidste sætning, kan således tolkes som et udtryk for en bevidsthed hos Anne, om nutidens kritiske tolkning af husmorrollen, repræsenteret ved mit projekt.

Opsummering

I dette kapitel har jeg søgt at tydeliggøre informanternes fortællinger som de retrospektive fortællinger de er, ved at fremhæve nostalgien i kvindernes fortællinger. Gennem nostalgien skaber kvinderne således en fortælling om et efterkrigstidssamfund, der udgjorde en positiv ramme for deres egne liv. Den officielle, nostalgiske fortælling om ”de glade femtiårene” er således med til at underbygge kvindernes fortællinger om, at det var i denne periode i deres liv, hvor det gode og ”rigtige” liv blev levet. Gennem nostalgien formidler kvinderne ligeledes en særlig selvfortælling, hvor måden at tilegne sig det gode liv på sker gennem at se lyst på tingene. Denne logik tydeliggøres særligt gennem mantraet ”hellere tåle end at klage”. Endelig benytter de af kvinderne, der har eller har haft en stærk husmoridentitet, nostalgien som et forsvar af den husmorrolle, der har

været under feministisk kritik de sidste 40 år. Ved at anerkende "husmoren" anerkender de således også en del af deres egen livsfortælling, de nu ikke længere på uproblematisk vis kan fortælle med stolthed om.

KAPITEL 6

”ALT VAR SÅ NATURLIG SÅNN SOM DET GIKK”: EN FORTÆLLING OM (DEN GODE) VANLIGHED

Sørine: Havde du forestillet dig, at dit liv skulle blive som det blev?

Solveig: Faktisk ja. Kunne ikke ha tenkt på andre måter å få det til.

Således svarer Solveig (f.1925), da jeg spørger hende om livet blev, som hun havde forestillet sig. Og det gjorde det. Faktisk kunne Solveig ikke forestille sig, at det kunne have gået anderledes. Eller at *hun* kunne have formet det anderledes. Spørgsmålet jeg stillede Solveig og alle de andre informanter, var ét af en række afsluttende spørgsmål, der alle skulle fungere som invitationer til selvrefleksion hos kvinderne om deres livsforløb: ”Blev livet som du havde forestillet sig?”, ”Ville du have gjort noget anderledes, hvis du kunne?”, ”Er der noget du har ændret syn på?”, ”Og hvad har været henholdsvis godt og mindre godt ved dit liv?”.

Indtil disse spørgsmål blev stillet, havde de fleste af kvinderne ikke haft problemer med at svare både detaljeret og uddybende på mine interviewspørgsmål. Da vi nåede til disse ovenstående spørgsmål, blev flere af svarene jeg fik dog relativt kortfattede. Flere gav udtryk for, at dette var vanskelige spørgsmål at svare på - at de var både u håndgribelige og for ”store”, til at kunne besvares. Når jeg alligevel opfordrede dem til at prøve, kom svarene ofte i en indforstået og konkluderende tone a la ”ting bare gik veldig naturlig” eller ”jeg synes jeg havde det bra, som jeg havde det”.

I første omgang fandt jeg disse svar frustrerende. Hvorfor fungerede mine spørgsmål ikke som de invitationer til selvrefleksive og detaljerede svar, som de var tiltænkt som? Og hvordan skulle jeg analysere et materiale, der var så indforstået og til tider fattigt på ord? Ikke desto mindre, så svarede kvinderne rent faktisk på mine spørgsmål - omend det var på en anden og mere kortfattet måde, end jeg havde forventet. Antropologen Cecilie Rubow (2003) påpeger, at det ofte er fraværet af visse temaer, beskrivelser eller aspekter i ens interviews, som sætter én på et analytisk spor (2003:237). Efter at have læst materialet igennem flere gange, begyndte jeg således at finde svarenes indbyggede grad af *selvfølge* og *indforståethed* interessant. I enkelte interviews var det tilmed næsten som om, at kvinderne fandt spørgsmålene frustrerende. Som om, svarene på

spørgsmålene var så åbenlyse og selvfølgelige, at de hverken var mulige eller interessante at italesætte. Som om, der foran hver sætning var en tavs protest mod min uvidenhed og uforstand. En slags tavst: ”(Jamen) livet gik jo som det skulle”. ”(Jamen) de levede gode, vanlige liv med mand, hus og børn”. ”(Jamen) de var jo fornøjet”. ”(Jamen) livet blev akkurat som det skulle blive, så hvad mere er der at tale om?”.

Ja, hvad mere er der at tale om? Eller rettere, hvordan og hvorfor skal man reflektere over og italesætte det, som fremstår *selvfølgelig*? Som kulturviter er det dog netop denne selvfølgelighed jeg finder interessant. Eller som etnologen Tine Damsholt formulerer det, så er kulturvidenskabens ærinde gerne “en radikal spørgen til og refleksion over det, der forekommer selvfølgelig – også hos en selv” (Damsholt 2010:21). I dette kapitel vil jeg således beskæftige mig med informanternes naturliggjorte forståelser og evalueringer af egne liv, som de kommer til udtryk gennem deres svar på de ovenstående spørgsmål. I analysen vil jeg benytte mig af teoretiske perspektiver på henholdsvis livsfortællingen og “det vanlige”, samt sociologisk og historisk litteratur om perioden.

“Alt var så naturlig sånn som det gikk”

Gennem mine afsluttende spørgsmål ønskede jeg, som ovennævnt, at få kvinderne til at reflektere over deres liv. Jeg bad dem med andre ord om at foretage et såkaldt *life review* (Arvidsson 1998). Koskinen-Koivisto har i den forbindelse fremhævet, hvordan ældre mennesker, såsom informanterne i dette projekt, har den fordel, at de har levet store dele af deres liv, hvilket giver dem et rigt materiale at basere deres *life review* på (2014:41). Jo flere af kvinderne jeg talte med, jo mere klart blev det dog for mig, at kvindernes vurderinger af livet, delte mange fællestræk. Mange vurderede således, at livet var gået som det skulle, underforstået at livet var gået som de havde forventet. Mange af kvindernes forventninger til og idéer om, hvordan et liv skal forløbe, altså deres *life-script* (Arvidsson 1998), fremstod dog relativt *selvfølgelige* for kvinderne selv. Jeg havde derfor også vanskeligt ved, at få kvinderne til at reflektere over disse idéer. Et eksempel på dette møder jeg i interviewet med Ruth (f.1927). Under interviewet spørger jeg således Ruth om, hvordan hun i dag ser tilbage på den måde, hendes liv udviklede sig på i 1950’erne og 60’erne? Til dette svarer hun:

Nei, jeg tror bare at jeg synes, at det var... liksom alt var så naturlig sånn som det gikk. Ja. Du fikk barn som du ønsket og som alle hadde gått og ventet på (ler). Så. Ja. Og siden så har det jo bare gått bra fremover. Det er jo det som er så greit, at vi har vært så heldige, når vi sånn leser og hører.

Ruths tilbageblik på denne tid er præget af en positiv forudsigelighed. Alt gik ”naturlig”. Ruths brug af ordet naturlig, er interessant. Ordet henviser til en forventning og idé hos Ruth om, hvordan denne del af hendes liv skulle forløbe. Ordet naturlig kan, ifølge Det Norske Akademis ordbok, have flere betydninger. Én af disse betydninger er: ”nærliggende; rimelig; lett forklarlig; forståelig” (Naturlig 2018). Når Ruth anvender ordet naturlig som en måde at beskrive og vurdere denne del af hendes liv på, kan det således pege tilbage på en overensstemmelse mellem, hvad hun havde forventet at der skulle ske og hvad der rent faktisk skete. For Ruth indebærer denne forventning blandt andet, at få de børn ”du ønsket og som alle havde gått og ventet på (ler)”. At få børn beskrives som en naturlig og positiv udvikling i hendes liv, og fremstår således ikke som en overraskende begivenhed eller et egentligt ”valg”. Som nævnt i kapitel fire, *stod* og *står* forventningen om at få børn fortsat stærkt i Norge (Fjell 2008). Ikke mindst i 1950’erne og 60’ernes norske samfund. Forståelsen af børn som et alment og selvfølgeligt ønske, kan ligeledes spores i Ruths sprog. Når Ruth fortæller om ønsket om børn, bruger hun således pronomenet ”du” i stedet for pronomenet ”jeg”: ”*du* fikk barn som *du* ønsket” (egen kursivering). Brugen af ”du”, der ville kunne erstattes af ordet ”man”¹⁸, altså: ”*man* fikk barn som *man* ønsket” (egen kursivering), kan tolkes som en sproglig måde at almengøre ønsket om børn på. Idet Ruth selv har fået børn, følger hendes livsfortælling således også hendes eget kulturbundne life-script. Dermed bliver denne del af udviklingen i Ruths livsforløb og –fortælling også vurderet og fremstillet af Ruth som selvfølgelig. *Selvfølgelig* ønskede du dig børn og *selvfølgelig* fik du dem. Og *selvfølgelig* var det godt.

Den positive forudsigelighed, der beskrives gennem Ruths fortælling er, ifølge samfundsforskeren Thomas Dumm (1999), også en del af fortællingen om ”ordinary life”: ”The ordinary gives us a sense of comfort; it allows us to make certain predictions about what will happen; it provides the context for the text we provide” (1999:1). Ifølge Dumm, er vanlighedens forudsigelighed således med til at skabe en tryghedsfølelse. Vanligheden er med andre ord med til at konstruere rammerne for de liv vi lever og forventer at leve.

I citatet udtrykker Ruth ligeledes en taknemmelighed over for den måde, hendes liv er forløbet på. Taknemmeligheden udtrykker hun, da hun beskriver, hvordan ”vi har vært så heldige, når vi sånn leser og hører”. Ruth kommer ikke nærmere ind på, hvad det er, hun har læst og hørt, og som hun kontrasterer sit eget held med. Citatet er dog med til at understrege den positivitet og

¹⁸ Ifølge Det Norske Akademis ordbok er ordet ”du” i udgangspunkt et *personlig pronomen*, hvorimod ordet ”man” som udgangspunkt er et *ubestemt pronomen*. I visse tilfælde kan ”du” dog også bruges som synonym for ”man”, og kan dermed fungere som et ubestemt pronomen (Du 2018).

tilfredshed, som Ruth oplever ved måden hendes eget liv er forløbet på. Denne tilfredshed tydeliggøres yderligere, da jeg spørger ind til, hvorvidt hun har ændret syn på noget eller ville have gjort noget anderledes:

Sørine: Du sagde, at det egentlig var... at alt gik veldig naturligt der på 50- og 60-tallet for dig og for dit liv. Ting skete og det var greit og sådan. Men var der nogle ting du har, når du sådan ser tilbage, er der så nogen ting du kunne have lyst til at gøre om? Eller som du har ændret syn på i forhold til familieliv eller arbejdsliv, eller nogen ting sådan?

Ruth: Nei, i grunnen ikke.

Ruths svar er kort og klart. Hun uddyber ikke, men vurderer derimod, at den måde hendes liv har formet sig på, har været den rigtige måde et liv skulle forme sig på. Ruths efterlevelse af hendes eget life-script afspejles således også i hendes positive life review. Ting gik ”naturligt”, som hun selv formulerer det. Hendes liv fulgte med andre ord normen for et godt og rigtigt kvindeliv; hun blev hustru, mor og kunne bygge et liv op rundt om sin familie.

Det er dog ikke bare Ruth, der ved et tilbageblik på denne periode, vurderer tingenes forløb som forventelige og naturlige. For nogle af kvinderne forløb tingene dog næsten så ”naturligt”, at det bliver vanskeligt for dem at sætte ord på forløbet. Under interviewet med Else (f.1936) beder jeg således også hende om at beskrive og forholde sig til, hvordan hendes liv udspillede sig i 1950’erne og 60’erne. Til dette spørgsmål ryster Else dog på hovedet – hun ved ikke, hvad hun skal sige. Spørgsmålet er for svært. I et forsøg på at omformulere spørgsmålet beder jeg hende i stedet om, at beskrive noget af det der var henholdsvis godt og mindre godt, i denne periode. Også dette spørgsmål finder Else vanskeligt at svare på. Hun svarer dog alligevel med den konstatering at: “nei, jeg kan ikke si noe spesielt om hva som var godt og mindre godt. Vi hadde det bra. Ja”. I endnu et forsøg på at få Else til at uddybe, beder jeg hende om at beskrive, hvad det konkret var, der gjorde, at de ”hadde det bra”. Hertil svarer hun:

Nei, det var jo når du ble forelsket og du... at det var veldig godt. Og hadde en fast venn, og så at vi bestemte oss for at vi skulle gifte oss... at det var veldig godt. Og det var livets gang. Det var sånn det skulle være (ler).

Ligesom Ruth, fremhæver også Else den positive forudsigelighed, som denne tid var præget af. Hun peger her særligt på forelskelsen og giftemålet som gode og vigtige begivenheder. Begivenheder, der ifølge Else, var en del af ”livets gang” og ”sånn det skulle være”. Det at finde en partner, forelske sig og gifte sig, er således centrale elementer i Elses life-script. Derfor er hendes vurdering

af disse begivenheder, der også er en del af hendes egen livshistorie, at de både var forventelige og gode. Ligesom Ruth benytter også Else sig af ”du” i stedet for ”jeg”, når hun skal beskrive, hvad som var godt. I citatets første sætning beskriver hun således, hvordan det gode ”det var jo når *du* ble forelsket og *du*... at det var veldig godt” (egen kursivering). Brugen af ”du” kan, ligesom i det ovenstående eksempel med Ruth, tolkes som et sprogligt udtryk for en almengjort association, hvor forelskelse og ægteskab på forhånd er defineret som noget *godt* – noget *selvfølgelig* godt (Ahmed 2010). Denne tolkning kan yderligere understøttes af hendes brug af ”jo” i samme sætning. ”Jo” kan således også bruges til at udtrykke, at noget er alment kendt¹⁹, hvilket er med til at understrege citatets indbyggede grad af selvfølgelighed. Else husker med andre ord tiden som god. Derfor tøver hun heller ikke, da jeg spørger hende, hvorvidt der er noget hun har ændret syn på eller ville have gjort anledes:

Sørine: Når du nu ser tilbage, er der så noget du har ændret syn på eller ville have gjort anledes?

Else: Nei, jeg har faktisk den innstillingen at vi hadde det veldig bra sånn som vi hadde det.

Ligesom Ruth afviser Else at hun nu, retrospektivt, skulle have ændret syn på eller haft lyst til at gøre noget anledes. Denne afvisning begrundes hun med udgangspunkt i en ”innstillingen” hun har. For Else indebærer denne indstilling en beslutning om, at se på fortiden ud fra den overbevisning, at ”vi hadde det veldig bra sånn som vi hadde det”. Else’s svar er interessant, idet hun med denne besvarelse mere forholder sig til en *måde* at anskue fortiden på, end hvad denne fortid indebar for hende helt konkret. Det synes således uinteressant, eller måske rettere unødvendigt for Else, at reflektere over konkrete valg eller hændelser, som hun ved et tilbageblik *måske* kunne have ønsket sig anledes. I stedet fremhæver hun denne særlige indstilling, hvor fortiden, med alt hvad den indebærer af gode og dårlige oplevelser, var som den skulle være.

Også Bjørg (f.1929) fortæller med tilfredshed om perioden. For hende var tiden tilmed den bedste i hendes liv:

Bjørg: Den gode perioden i mitt liv, det var når jeg hadde små barn. Og var husmor.

¹⁹ Ifølge Det Norske Akademis Ordbok kan ordet ”jo” bruges som et adverbium, for at ”uttrykke at noe er allment kjent” (Jo 2018).

Sørine: Ja. Hvad var det gode ved det?

Björg: Eh... Fordi at det var rolige forhold og... det var ikke noe up's and down's. Det var et rolig liv.

Sørine: Ja. Så der var en eller anden form for balance, som du satte pris på?

Björg: Ja. Absolutt. Det var det. Veldig hyggelig og vi hadde mine svigerforeldre ved siden av oss, så vi hadde det veldig godt altså. Det hadde vi absolutt. Selv om det kunne være litt mangel på penger og... og litt av hvert sånn, så... og med barn, sånn vanlig oppvekst og alt det der, og alt det tullet de finner på (ler). Men helt naturlig. Så det var mine beste år - det var hjemme i [nævner navnet på bygden]. Det var det. Det er i hvert fall det som sitter igjen, kan du si. For det har sikkert vært forskjellige andre ting som bare har gått i glemmeboken. Men det var en bra tid altså. Det var det.

Sørine: Ja, for du tænker på at der kan have været vanskelige ting, som man har glemt?

Björg: Nei, det var ikke det altså. Det var ikke det. Og alle var snille og høflige og... Ja, nei det var...

Også Björg sidder tilbage med en positiv erindring om perioden. Hun fremhæver her særligt rollen som mor og husmor, som gode og vigtige for hende. Yderligere fremhæver hun *roen*. De "rolige forhold" og "et rolig liv". Björg kobler med andre ord "ro" med noget positivt. Et roligt liv, uden for mange "up's and down's" er med andre ord et godt liv. Roen kan dog også tolkes som "at ting gik som de skulle". De ting der skete, såsom at gifte sig og få børn, var med andre ord *forventelige* og repræsenterede dermed noget roligt. Selvom Björg fremhæver, at tiden også var præget af lidt økonomiske udfordringer, så konkluderer hun, at denne tid var den bedste i hendes liv. Derfor er det heller ikke overraskende, at også hun afviser idéen om at hun nu, retrospektivt, ville have gjort noget anderledes:

Sørine: Er der noget du sådan har ændret syn på siden da? Var der noget du ville have gjort anderledes eller var der noget du ville have gjort mere, eller mindre af?

Björg: Nei, egentlig ikke. Jeg må jo si det, at det var ikke noe jeg...

For Björg forløb livet således som det skulle, hvorfor hun heller, retrospektivt, finder nogen grund til at stille spørgsmålstejn ved forløbet.

Det er dog ikke alle informanterne, der ligesom Björg fik det livsløb de havde drømt om. På trods af skuffelsen, rykker dette dog ikke ved deres idéer om, hvordan det gode liv skal leves. De kulturelt indlejrede associationer med, hvad der er *godt*, forbliver med andre ord de samme (Ahmed

2010). Dette er særligt tydeligt hos den ene af de otte kvinder, der blev skilt fra sin ægtemand. Kvinden fortæller således om en vanskelig tid i ægteskabet, hvor manden mistrivedes. Hun beretter i den forbindelse om en samtale mellem de to, hvor manden bekendtgør, at han ikke ved, hvad han lever for: ““Skjønner du ikke hva du lever for?”, sa jeg. “Du har jo både hus og hjem, og barn og familie og... og jobb og alt sammen i”. Nei, han skjønte ikke hva han levde for”. Mens informanten fortæller om denne hændelse, tydeliggør hun med sin kropssprog og toneleje den uforståenhet, hun oplevede overfor mandens udsagn. Det virkede med andre ord næsten som om, at det for hende forekommer utænkeligt at stille spørgsmålstejn ved, at det liv hun og han levede, *ikke* skulle være den gode og rigtige måde, at leve på. Informanten opremser således de ting, der for hende udgør de selvfølgelige og selvindlysende grundsøjler i det gode liv: ”du har jo både hus og hjem, og barn og familie og... og jobb og alt sammen”. Hans spørgsmål rokker således ved hendes forståelse af, hvad der måtte være den eneste rigtige måde at leve på.

Som ovennævnt var denne informant den eneste af de otte kvinder, der blev skilt. De syv andre fulgte således det livsløb de havde forventet at følge. Som det fremgår af de ovenstående eksempler, udtrykker således hverken Ruth, Else eller Bjørg heller ingen ambivalente følelser i tilbageblikket på denne periode i deres liv. Dette betyder dog ikke nødvendigvis, at disse følelser ikke *er* eller *var* tilstede. Dét det betyder, er dog, at ambivalente følelser såsom tvivl eller fortrydelse, bliver fraværende i kvindernes fortællinger om perioden. Arvidsson har påpeget, hvordan et problem med livsfortællingers retrospektive perspektiv ofte er fraværet af dramatik og modsætninger.

De meningsfulde vendepunkter løftes med andre ord frem, på bekostning af de uønskede (Arvidsson 1998:61). Psykolog Kirsten Thorsen fremhæver ligeledes, hvordan enhver livsfortælling er styret af, hvordan fortælleren ønsker at fremstille sig selv og sit eget liv. Den mundtlige livshistorie, har med andre ord altid et element af ”arrangement” eller ”præsentation” (Thorsen 1998:40). Denne præsentation vil, ifølge sociologen Erving Goffman, ofte være i pagt med kulturelle normer for, hvad der bliver anset som et ”almindeligt” og ”acceptabelt” liv (Goffman 1971).

Den selvfølgelighed, hvormed kvinderne vurderer deres egne livsløb som både forventlige og gode, er dog måske ikke så ”enestående”. I sit studie af, hvordan ældre mennesker fortæller om deres liv, finder Thorsen således også en sammenhæng mellem graden af *vanlighed* i den måde informanternes liv var forløbet på, og graden af informanternes refleksion over dette liv.

Hun skriver:

Jeg finner at de som har oppfylt livsløpsnormerne stort sett ”i tide”, i mindre grad behøver å forklare og begrunne sine liv. Det ”vanlige” livsløpet inneholder sin egen mening, sin egen oppfyllelse. Det oppfattes som selvinnlysende. (Thorsen 1998:384)

Informanternes livsløb i dette projekt, har på mange måder også fulgt normerne for deres tid og køn. De har taget lidt uddannelse, har giftet sig og fået børn. Der er med andre ord ingen af disse kvinder, der eksempelvis har valgt at leve alene (Hellesund 2003) eller har fravalgt at få børn (Fjell 2008). De er således ikke på samme måde ”tvunget” til at tage stilling til og reflektere over egne liv, som kvinder, der lever uden for normen for et ”almindeligt” kvindeliv. Samtidig har kvinderne været en del af en generation, der har oplevet et stort velstands- og velfærdsløft. Deres liv har, som jeg også viste i kapitel fem, således også en del af en større ”succesfortælling” om et Norge i vækst. Denne store fortælling kan yderligere have været med til at forstærke den fortælling om ”selvfølgelig tilfredshed” med egne liv, som kvindernes fortællinger er præget af. De havde det jo godt i forhold til deres forældres generation, så hvad mere er der, at tale om?

Den selvfølgelighed, som kvinderne udtrykker gennem deres svar kan, ifølge etnologerne Frykman og Löfgren, yderligere tolkes som et udtryk for dybden af den ”kulturelle prægning”. De skriver:

Kultur er noe annet enn et tynt ytre ferniss av handlingsmønster og rekvisita. Den kulturelle pregningen går dybere, den synker inn i bevisstheden og blir til noe naturlig og uproblematisk [...]. Mye av det vi i dag opplever som privat og personlig, er snarere reaksjoner på kravene samfunnet stiller til oss, enn individuelle drømmer, lengsel og uro. (Frykman og Löfgren 1994:222-223)

Med utgangspunkt i dette citat, kan kvindernes korte og indforståede svar forstås som et udtryk for ”dybden” af den kulturelle forståelse af, hvordan det gode liv *bør* leves – og er blevet efterlevet. Det er også denne dybde, der kan gøre det svært for kvinderne at besvare mine afsluttende spørgsmål. Hvad der fremstår naturligt og uproblematisk kan således ikke alene fremstå vanskeligt, men også unødvendigt, at italesætte.

At gøre (fortællingen om) det gode, vanlige liv

På mange måder kan ”selvfølgelighedens udtryk” også tolkes som ”vanlighedens udtryk”. Hvad kvinderne gennem deres fortællinger udtrykker som *selvfølgelig* og ikke mindst selvfølgeligt *godt*, som for eksempel at gifte sig og få børn, kan således også tolkes et udtryk for, hvad de anser som

”vanligt” eller ”almindeligt”. En forklaring på, hvorfor kvindernes positive vurderinger af egne liv er præget af så meget indforståethed og selvfølgelighed kan, som ovennævnt være, at deres kulturelle forståelser af, hvordan det gode liv skal leves, er sunket så dybt ind i deres bevidsthed, at de bliver vanskelige at italesætte. Et andet perspektiv på dette kan dog også være, at det *ikke* at italesætte og reflektere over hvordan et (godt) liv skal forløbe, er en måde at konstituere sig selv og sit eget liv som vanligt på.

I kapitlet ”On doing ’being ordinary’”²⁰ (1984) af sociolog og sprogforsker, Harvey Sacks, argumenterer denne således for, hvordan vanlighed (originalt: *ordinariness*) skal forstås som noget performativt. ”Ordinary” er således ikke noget man *er*, men noget man *gør*. Han skriver:

[...] I am not going to be talking about an ordinary person as this or that person, or as some average; that is, as a nonexceptional person on some statistical basis, but as something that is the way somebody constitutes oneself, and, in effect, a job that persons and the people around them may be coordinatively engaged in, to achieve that each of them, together, are ordinary persons. (Sacks 1984: 414-415)

Vanlighed er med andre ord, ifølge Sacks, en måde at konstituere sig selv på. I første omgang handler vanlighed således om at gøre vanlige aktiviteter, tænke vanlige tanker og have almindelig interesser. For at kunne gøre dette ”vanligheds-arbejde”, er der dog, ifølge Sacks, nogle grundlæggende vilkår, der først må være opfyldt. Disse vilkår er kompetence (originalt: *competence*) og tilgængelighed (originalt: *availability of resources*). Kompetencen består i, at den person, der *gør* vanligheden, først og fremmest må vide, hvad en almindelig aktivitet er:

Now, the trick is to see that it is not that it *happens* that you are doing what lots of ordinary people are doing, but that you know that the way to do “having a usual evening”, for anybody, is to do that. It is not that you happen to decide, gee, I’ll watch TV tonight, but that you are making a job of, and finding an answer to, how to do “being ordinary” tonight. [...] So one part of the job is that you have to know what anybody/ everybody is doing; doing ordinarily (Sacks 1984:415).

Den person, der *gør* vanligheden, må dog ikke bare vide at handlingen er vanlig – vedkommende må også have *adgang* til de ressourcer, der muliggør den vanlige handling. En fange i fængselscelle

²⁰ Kapitlet ”On doing ’being ordinary’” (1984) er udarbejdet af Gail Jefferson, idet Harvey Sacks døde i 1975. Teksten er således en redigeret transskription af forelæsning 1, foråret 1970. Der indgår dog også materiale fra forelæsning 2, vinteren 1970; forelæsning 4, foråret 1970; og forelæsning 1, foråret 1971.

uden TV, har således ikke mulighed for at tilbringe en ”almindelig” aften med at se TV (Sacks 1984:415). På samme måde har en singlekvinde uden børn heller ikke mulighed for at tilbringe en ”almindelig” aften i hjørnesofaen sammen med resten af kernefamilien. Hun har med andre ord ikke mulighed for at *gøre* et ”almindeligt” familieliv. Denne tilgang på vanlighed har mine informanter dog haft gennem deres voksenliv. Informanterne er med andre ord heterofile kvinder, der har haft mulighed for at gøre et ”vanligt liv(sløb)”, med ægteskab, hus og børn. Ved at vurdere dette liv som forventeligt og selvfølgelig, udtrykker kvinderne således også en *viden* om ”vanligheden” ved dette liv gennem deres livsfortællinger.

På en måde kan man argumentere for, at kvinderne både har gjort vanlighed gennem *den måde de har levet deres liv på*, samt gennem den måde de *fortæller* om disse liv på. Et centralt pointe hos Sacks er således måden vi konstituerer os selv og vores vanlighed på, gennem vores samtaler. Sacks perspektiver er baseret på hans analyse af historiefortælling gennem ”almindelige” samtaler (originalt: *ordinary conversations*) (1984:413). Han fremhæver således, at det er typisk for en almindelig samtale, hvor en person fortæller om en begivenhed, at det ikke er *hvad* der skete, der bliver beskrevet, men derimod ”the ordinariness of what happend” (Sacks 1984:414). Sacks understøtter denne pointe med empirisk eksempel, hvor en kvinde i en samtale beretter om en date hun havde den foregående aften:

He’s just a real, dear, nice guy. Just a real, real nice guy. So we were really talking up a storm, and having a real good time, had a few drinks and so forth, and he’s real easygoing. He’s intelligent, and he’s uh, not handsome, but he’s nice looking, and uh, just real real nice, personable, very personable, very sweet. (Sacks 1984: 416)

Kvindens beskrivelser er relativt generelle og nedtonede ”just a real, real nice guy”. Beskrivelserne af fyren er med andre ord tilpasset en ”almindelig samtale”. Her fremhæver Sacks dog, at dette ikke handler om at kvinden har gjort mere detaljerede observationer, som hun holder tilbage fra samtalen. At gøre vanlighed handler således om en særlig mentalitet – en måde at se efter det vanlige i enhver situation. Eller som Sacks selv formulerer det ”you do not get, from somebody doing ’being ordinary,’ a report of the play of the light on the liquor glasses, or the set of his eyebrows, or timbre of his voice” (1984:416). På den måde er folk som gør ”at være vanlig”, også primært optaget af at berette om det vanlige i enhver situation, idet det er det, de har indstillet deres ”blik” til. Går man tilbage til denne opgaves kapitel fire, under afsnittet hvor kvinderne fortæller om ægtemand og ægteskab, bliver særligt denne pointe interessant.

I kapitel fire beskrev jeg blandt andet den undren, jeg oplevede ved kvindernes nedtonede beskrivelser af mødet med og forholdet til deres ægtemænd. Som nævnt i kapitlet, kan dette tolkes som et udtryk for en særlig kærlighedsforståelse hos kvinderne. En forståelse, hvor den rolige og livsvarige kærlighed både opleves som den mest realistiske, men også den sande form for kærlighed. I disse fortællinger afvises således den stormfulde og episke Hollywoodfortælling om ”kærlighed ved første blik”. Disse beskrivelser kan dog, set i lyset af Sacks perspektiver, også tolkes som en måde at gøre ”being ordinary” på. I eksemplet med Anne (f.1944) fortæller hun således, at: “vi ventet i hvert fall ikke at det skulle komme en prins på hvid hest og... det gjorde vi ikke. Vi var såpass realistiske at det... det gjorde vi ikke. Nei, urealistiske drømmer hadde vi ikke, nei”. Gennem sin fortælling understreger Anne selv, hvordan hendes ”blik” har været vendt mod den realistiske og ”vanlige” kærlighedsfortælling, hvorfor det også er denne fortælling hun giver. Beretningen om mødet med hendes ægtemand er således også afdæmpet og konstaterende: ”da 16-årsdagen min kom, da kom det en blomsterbukett fra min onkel. Så spurte jeg om han [han som ble ektemannen] ville følge meg ned og hente buketten. Og siden har vi vært sammen (ler)”. Annes fortælling om mødet med ægtemanden, indeholder ingen episke beskrivelser af ægtemandens udseende eller væremåde. Hun har heller ingen detaljer om, hvordan hun selv oplevede situationen eller hvilke følelser, der gik igennem hende på daværende tidspunkt. Detaljer som disse, vil dog som før nævnt ikke kunne forventes “from somebody doing ”being ordinary”” (Sacks 1984:416). Heller ikke Turid’s (f.1941) ”blik” søger de episke kærlighedsfortællinger: ”jeg har ikke det i meg det der, hvor det hele tiden er store forelskelser og alle sånne ting. Jeg er veldig praktisk og... nyttetenkning”. Under interviewet fortæller Turid ligeledes på afdæmpet vis, hvordan hun og hendes mand mødtes. De to havde gået i skole sammen, men det var først efter nogle år, da hun blev omkring 16 år, at de ”fikk litt øye til hverandre, kanskje”. Turids måde at fortælle om begyndelsen på hun og hendes mands forhold er, ligesom Annes, kendetegnet ved fraværet at malende beskrivelser. Dette handler ikke om kvindernes evner som fortællere, men om, at der er visse temaer og visse beskrivelser, der ikke hører med til en fortælling, hvor fortælleren gør ”being ordinary”. Sacks fremhæver i den forbindelse de sociale konsekvenser det kan have for folk, der *ikke* gør ”being ordinary”:

[...] if you come home and report what the grass looked like along the freeway; that there were four noticeable shades of green, some of which just appeared yesterday because of the rain, then there may well be some tightening up on the part of your

receptient. And if you were to do it routinely, then people might figure that there is something odd about you; that you are pretentious. (Sacks 1984:418)

Ved at komme kortfattede og nedtonede beskrivelser af eksempelvis mødet med deres ægtemand, undgår kvinderne således risikoen for at synes mærkelige og ”prætentiose”. Som før nævnt *var* og *er* Norge et land, hvor værdier som lighed og det ”ikke at stikke for meget ud” står stærkt. Disse værdier var, ifølge antropologen Marianne Gullestad, særligt udtalte i 1950’erne og 60’ernes Norge, hvor idealer om rationalitet og normalitet stod stærkt (1996:227). Mine informanternes fortællinger kan således i høj grad også tolkes som fortællinger om vanlighed. Fraværet af refleksioner og udfyldende sprog, de selvsagte og naturliggjorte forestillinger om det gode liv i livsfortællingerne, kan altså ud fra Sacks’ perspektiv, netop være måden at gøre denne vanlighed på.

Opsummering

I dette kapitel har dykket ned i den tavse selvfølgelighed jeg mødte i kvindernes fortællinger om og vurderinger af egne livsløb som *gode*. Denne selvfølgelige tilfredshed hvormed kvinderne vurderede deres egne liv, tolkede jeg blandt andet, som et udtryk for en overensstemmelse mellem den måde kvinderne forventede at deres liv skulle forløbe på og den måde deres liv faktisk forløb på. Kvinderne oplevede således ikke noget behov for at reflektere over deres egne livsløb, idet det vanlige og *dermed* gode livsløb, tilsyneladende indeholder sin egen selvindlysende mening. Med udgangspunkt i Sacks (1984) argumenterede jeg yderligere for, hvordan kvindernes nedtonede, kortfattede og indforståede beskrivelser, også kan tolkes som kvindernes måde for at konstituere sig selv og egne liv som vanlige på.

AFSLUTNING

I denne opgave har jeg beskæftiget mig med otte norske kvinders fortællinger om og forståelser af ”det gode liv”. Gennem analysen har jeg brugt ”det gode liv” som et analytisk greb til at synliggøre kvindernes forståelser af hvad et godt og rigtigt livsløb skal indeholde. I kapitel et til tre introducerede jeg denne opgaves analytiske fokus, min metodiske og etiske refleksioner, samt mit valg af teoretiske og analytiske perspektiver. I fjerde kapitel dykkede jeg ned i informanternes beskrivelser af deres ungdomsdrømme og forventninger til livet. I disse drømme identificerede jeg, med inspiration fra Sara Ahmed (2010), nogle forforståelser hos informanterne, hvor ægteskab og familie på forhånd var associeret med noget godt og vigtigt. Disse forforståelser bragte informanterne med sig ind i voksenlivet, hvor de blev gift og stiftede familie som ganske unge. Efter således at have beskæftiget mig med *hvad* mine informanter talte om, når de fortalte om deres liv, gik jeg i kapitel fem videre til at undersøge, *hvordan* mine informanter talte om deres liv. Jeg beskrev her, hvordan deres fortællinger, som de retrospektive fortællinger de er, bar præg af en vis nostalgi. Denne nostalgi knyttede både an til deres erindringer om det norske samfund, som det tog sig ud i 1950'erne og 1960'erne og til deres egne liv i perioden. Nostalgien bidrog til en forskønnelse af den fortid, der dannede rammen om det gode liv med hjem og familie, samt til at fremhæve den positive indstilling, der skulle til for at tilegne sig dette gode liv. I kapitel fem gav jeg desuden plads til fortællingerne fra de få af mine informanter, der rent faktisk identificerede sig med husmorbegrebet. Nostalgien får også plads i deres fortællinger i kraft af deres forsvar for husmoren, der har været genstand for feministisk kritik i mere end 40 år. I kapitel seks behandlede jeg den selvfølgelighed hvormed mine informanter fortæller om deres livsforløb og hvordan de heller ikke bærer rundt på fortrydelser eller ting de ville have ønsket sig anderledes. Selvfølgeligheden analyserer jeg ud fra et perspektiv, hvor det vanlige liv tilsyneladende ikke kræver nogen forklaring eller refleksion, idet det i kraft af sin egen vanlighed fremstår godt og meningsgivende. Med reference til Sacks (1984) analyserer jeg afslutningsvis, hvordan netop denne ikke-reflektion og ikke-italesættelse kan forstås som en måde at gøre vanlighed på. Netop fordi det gode liv er det vanlige liv, og vanlighed fordrer selvfølgelighed og ikke-italesættelse, giver det mening at mine informanter rent faktisk får sagt en hel masse om det gode liv, ved tilsyneladende ikke at sige ret meget.

LITTERATURLISTE

- Ahmed, Sara (2004) *The Cultural Politics of Emotion*. New York: Routledge
- Ahmed, Sara (2006) *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Durham, N.C.: Duke University Press
- Ahmed, Sara (2010) *The Promise of Happiness*. Durham: Duke University Press
- Almindelig (1.september 2018) Almindelig. I: Den danske ordbog [internet]. Tilgængelig fra: <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=almindelig>. [Læst d.1 september 2018].
- Alver, Bente Gullveig og Ørjar Øyen (1997) *Forskningsetikk I forskerhverdagen. Vurderinger og praksis*. Oslo: Tano Aschenhoug
- Andersen, Bjarne Hjort (24.august 2017) Livsformer. I: Den Store Danske, Gyldendal [internet]. Tilgængelig fra: <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=117690> [Læst d.22 august 2018].
- Arvidsson, Alf (1998) *Livet som berättelse. Studier i levnadshistoriska intervjuer*. Lund: Studentlitteratur
- Avdem, Anne Jorunn og Karin Melby (1985) *Oppe først og sist i seng. Husarbeid i Norge fra 1850 til i dag*. Oslo: Universitetsforlaget
- Avdem, Anna Jorunn (2001) *Husmorparadiset*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Beauvoir, Simone de (1997) [1949] *The Second Sex*. London: Vintage
- Beck, Ulrich (1992) *Risk society. Towards a new modernity*. London: Sage
- Belk, Russell W. (1990) The Role of Possessions in Constructing and Maintaining a Sense of Past. *Advances in Consumer Research*, Volume 17,1990, s.669-676
- Berlant, Lauren (2000) The Subject of True Feeling: Pain, Privacy and Politics. I: Ahmed, Sara, Kilby, Jane, Lury, Celia, McNeil, Maureen og Beverley Skeggs (red.) *Transformations. Thinking Through Feminism*. London: Routledge, s.33–47.
- Blackman, Lisa (2012) *Immaterial bodies. Affect, embodiment, mediation*. Los Angeles: Sage
- Blom, Ida (2005) Brudd og kontinuitet. Fra 1950 og mot årtusenskiftet. I: Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.) *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, s.333-391
- Blaakilde, Anne Leonora (1990) Interview med gamle mennesker. Overvejelser om folkloristisk feltarbejde – generelt og specifikt. *UNIFOL*, nr.1990, s.53-81
- Cashman, Ray (2006) Critical Nostalgia and Material Culture in Northern Ireland. *Journal of*

- American Folklore*, 119 (472), s.137-160.
- Christensen, Lone Rahbek (1987) *Hver vore veje. Livsformer, familietyper og kvindeliv*. København, Etnologisk Forum
- Christiansen, Niels Finn og Pirjo Markkola (2006) Introduction. I: Christiansen, Niels Finn, Petersen, Klaus, Edling, Nils og Per Haave (red.) *The Nordic Model of Welfare – a Historical Reappraisal*. København: Museum Tusulanum Press, s.9-31
- Christiansen, Lene B., Frydendahl, Bolette og Christina Hee Pedersen (2013) Vendinger mod følelser og affekt. *Kvinder, køn og forskning*. Nr.3-4, 2013, s.3-8
- Coontz, Stephanie (1992) *The Way We Never Were. American Families and the Nostalgia Trap*. New York: Basic Books
- Coontz, Stephanie (2011) *A Strange Stirring. The Feminine Mystique and American Women at the Dawn of the 1960s*. New York: Basic Books.
- Cvetkovich, Ann (2003) *An Archive of Feelings. Trauma, Sexuality, and Lesbian Public Cultures*. Durham, N.C.: Duke University Press.
- Damsholt, Tine (2015) Det gode liv I etnologien. *Kulturstudier*, Nr. 1, 2015, s.37-55
- Danielsen, Kirsten (1990) *De gammeldagse piker. Eldre kvinner forteller om sitt liv*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Danielsen, Hilde (2002) *Husmorhistorier*. Oslo: Spartacus Forlag A/S
- Danielsen, Kirsten (2013) Fortellinger om fortiden. *Norsk antropologisk tidsskrift*, Årg. 24, nr. 3/4, 2013, s.259-291
- Danielsen, Hilde, Larsen, Eirinn og Ingeborg W. Ovesen (2015) *Norsk likestillingshistorie*. Bergen: Fagbokforlaget
- Davis, Fred (1979) *Yearning for yesterday. A sociology of Nostalgia*. New York: The Free Press
- Du (26.august 2018), I: Det Norske Akademis ordbok [internet]. Tilgjengelig fra: https://www.naob.no/ordbok/du_3 [Læst d.26.august 2018]
- Dumm, Thomas (1999) *A Politics of the Ordinary*. New York: New York University Press
- Ehn, Billy (1992) Livet som intervjukonstruksjon. I: Tigerstedt, Christoffer, Roos, Jeja-Pekka og Anni Vilkkö (red.) *Självybiografi, Kultur, Liv. Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion
- Ellingsæter, Anne Lise og Eirin Pedersen (2016) Institutional Trust. Family Policy and Fertility in Norway. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, Volume 23, Issue 1, 2016, s.119–141

- Erdmans, Mary Patrice (2004) *The Grasiniski Girls. The Choices They Had and the Choices They Made*. Athens: Ohio University Press
- Esping-Andersen, Gøsta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press
- Fjell, Tove (2008) *Å si nei til meningen med livet?* Trondheim: Tapir Akademisk Forlag
- Friedan, Betty (1967) [1963] *Myten om kvinnen*. Oslo: Universitetsforlaget
- Frigland, Berit og Brita Westergaard (1974) *Håndbok for norske kvinner*. Oslo: Grøndahl & Søns forlag
- Frykman, Jonas og Orvar Löfgren (1994) *Det kultiverte mennesket*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Gammeltoft, Tine (2003) Intimiteten. Forholdet til den anden. I: Hastrup, Kirsten (red.) *Ind I Verden. En grundbog I antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 273-297
- Giddens, Anthony (1976) *New Roles of sociological method. A positive Critique of interpretative sociologies*. London: Hutchinson
- Giddens, Anthony (1995) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Chicester: Polity Press
- Gilje, Nils (2017) Hermeneutik – teori og metode. I: Järvinen, Margaretha og Nanna Mik-Meyer (red.) *Kvalitativ analyse - syv traditioner*. København: Hans Reitzels Forlag
- Goffmann, Erving (1971) [1956] *The Presentation of Self in Everyday Life*. Harmondsworth: Penguin Books
- Graubard, Stephen R. (red.) (1986) *Norden – The Passion for Equality*. Oslo: Norwegian University Press
- Gregg, Melissa og Gregory J. Seigworth (red.) (2010) *The Affect Theory Reader*. Durham, NC: Duke University Press
- Gubrium, Jaber F. og James A. Holstein (2002) From the Individual Interview to the Interview Society. I: Gubrium, Jaber F. og James A. Holstein (red.) *Handbook of Interview Research: Context & Method*. Thousand Oaks – London – New Dehli: Sage Publications, s.3-33
- Gullestad, Marianne (1996) *Hverdagsfilosofer. Verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gullestad, Marianne (2001) [1984] *Kitchen-table Society. A case study of the family life and friendships of young working-class mothers in urban Norway*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gulløv, Eva og Susanne Højlund (2003) At analysere stedets betydning. I: Gulløv, Eva og Susanne

- Højlund (red.) *Feltarbejde blandt børn*. København: Gyldendal, s.130-150
- Hagemann, Gro og Hege Roll-Hansen (red.) (2005) *Twentieth-century housewives: Meanings and implications of unpaid work*. Oslo: Unipub forlag
- Hagemann, Gro (2007) Maternalism and Gender Equality: Tracing a Norwegian Model of Welfare. I: Hagemann, Gro (red.) *Reciprocity and Redistribution. Work and Welfare Reconsidered*. Pisa: Edizioni Plus – Pisa University Press, s.61-87
- Hagemann, Gro (2009a) Husarbeid og medborgerskap: Sosialdemokratisk husmorpolitikk i Etterkrigstidens Skandinavia. I: *Arbeiderhistorie*, 2009. s. 169- 187
- Hagemann, Gro (2009b) ”The Value of Unpaid Work: Economic Citizenship in Early Postwar Norway and Sweden. I Kessler-Harris, Alice og Maurizio Vaudagna (red.), *Democracy and Social Rights in the “Two Wests”*. Troino: OTTO Editore, s. 219-241
- Hamilton, Carrie (2007) Happy Memories. *New Formations*, Vol.63 (1), 2007, s.65-81
- Hastrup, Kirsten (2003) Sproget. I: Hastrup, Kirsten (red.) *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København, Hans Reitzels Forlag
- Hellesund, Tone (2003) *Kapitler fra singlelivets historie*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hellesund, Tone (2008) *Identitet på liv og død*. Oslo: Spartacus Forlag
- Hellesund, Tone (2011) A4. En tekst om å ville – og ikke ville være vanlig. *Tidsskrift for kulturforskning*. Volume 10, nr. 2-3, s. 50-61
- Hellesund, Tone, Roseneil, Sasha, Crowhurst, Isabel, Santos, Ana Cristina og Mariya Stoilova (2018) Narrating Ordinarity: Experiences of Intimacy in Contemporary Europe [upubliceret manuskript]. Universitetet i Bergen.
- Hytönen, Kirsi-Maria (2013) Hardworking Women: Nostalgia and Women's Memories of Paid Work in Finland in the 1940s. *Oral History: The Journal of the Oral History Society*, Vol.41(2), 2013, s.87-99
- Højrup, Thomas (1983) *Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering*. København: Institut for Europæisk Folkelivsforskning
- Haavet, Inger Elisabeth (2006) Milk, Mothers and Marriage. Family Policy Formation in Norway and its Neighbouring Countries in the Twentieth Century. I: Christiansen, Niels Finn, Petersen, Klaus, Edling, Nils og Per Haave (red.) *The Nordic Model of Welfare – a Historical Reappraisal*. København: Museum Tusulanum Press, s.189-215
- Illouz, Eva (1998) The Lost Innocence of Love. Romance as a Postmodern Condition. *Theory, Culture & Society*. Vol.15 (3-4), s.161-186

- Jo (26.august), I: Det Norske Akademis ordbok [internet]. Tilgjengelig fra:
https://www.naob.no/ordbok/jo_1 [Læst d.26 august 2018]
- Johannisson, Karin (2001) *Nostalgia: En känslas historia*. Stockholm: Bonnier
- Kaijser, Lars og Magnus Öhlander (red.) (2011) *Etnologiskt fältarbete*. Stockholm: Studentlitteratur
- Kitterød, Ragni Hege og Marit Rønsen (2013) Opting Out? Who are the Housewives in Contemporary Norway? *European Sociological Review*. 29 (6), s.1266-1279
- Klein, Barbro (1990) Transkribering är en analytisk akt. *RIG - Kulturhistorisk tidskrift*. Nr. 73 (2), s.41-66.
- Klepp, Ingun Grimstad (23.januar 2018) Husmorskole. I: Store Norske Leksikon [internet].
 Tilgjengelig fra: <https://snl.no/husmorskole> [Læst d.27.august 2018]
- Knudsen, Britta Timm og Carsten Stage (2016) Affektteori. I: Schiermer, Bjørn (red.)
Kultursociologi og kulturteori. København: Hans Reitzels Forlag, s.53-75.
- Koren, Charlotte (2012) *Kvinnenes rolle i norsk økonomi*. Oslo: Universitetsforlaget
- Korsvold, Tora (2016) *Perspektiver på barndommens historie*. Bergen: Fagbokforlaget
- Koskinen-Koivisto, Eerika (2014) *Her Own Worth. Negotiations of Subjectivity in the Life Narrative of a Female Labourer*. Helsinki: Finnish Literature Society / SKS
- Koskinen-Koivisto, Eerika og Hanna Snellman (2016) Bittersweet: Everyday Life and Nostalgia for the 1950s. *Finnish Studies*, Volume 19 Nr. 2, s.1-7.
- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann (2015) *Det kvalitative forskningsintervju*.
 Oslo: Gyldendal Akademisk
- Latour, Bruno (1999) *Pandora's Hope: essays on the reality of science studies*. London: Harvard University press
- Lowenthal, David (1985) *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lægreid, Sissel og Torgeir Skorgen (red.) (2001) *Hermeneutisk lesebok*. Oslo: Spartacus Forlag
- Löfgren, Orvar (2014) The Black Box of Everyday Life. Entanglements of Stuff, Affects and Activities. *Cultural Analysis*, Vol.13, 2014, s.77-98
- Löfgren, Orvar (2015) Everyday Life, Anthropology of. I: *International Encyclopaedia of the Social & Behavioural Sciences*. Bind 8, 2.udgave. New York: Elsevier, s.323-326
- Marander-Eklund, Lena (2011) *Att vara hemma och fru. En studie av kvinnligt liv i 1950-talets Finland*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland
- Massumi, Brian (1995) The Autonomy of Affect. *Cultural Critique*, Vol.31(0), s.83-109
- Melby, Kari (1995) *Kvinnelighetens strategier. Norges Husmorforbund 1915-1940 og Norges*

- Lærerinneforbund 1912-1940* [doktorafhandling]. Trondheim: Den allmennvitenskapelige høgskolen, Det historisk-filosofiske fakultet
- Melby, Kari (2005) *Husmortid. 1900-1950. I: Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.) Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet.* Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, s.255-330
- Mellemgaard, Signe (1998) *Kroppens natur. Sundhedsoplysning og naturidealer i 250 år.* København, Museum Tusulanum
- Mullen, Patrick B. (1992) *Listening to Old Voices. Folklore, Life Stories and The Elderly.* Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Myndighetsalder (13.marts 2017) Myndighetsalder. I: Jusleksikon.no [internet]. Tilgjengelig fra: <https://jusleksikon.no/wiki/Myndighetsalder> . [Læst d.29.august 2018]
- Myhre, Jan Eivind (5.januar 2018) Utvandring fra Norge. I: Norgeshistorie.no [internet]. Tilgjengelig fra: <https://www.norgeshistorie.no/industrialisering-og-demokrati/artikler/1537-utvandring-fra-norge.html> [Læst d.26.august 2018]
- Naturlig (26.august 2018), I: Det Norske Akademis ordbok [internet]. Tilgjengelig fra: <https://www.naob.no/ordbok/naturlig> [Læst 26.august 2018]
- Nielsen, Harriet Bjerrum og Monica Rudberg (2006) *Moderne Jenter. Tre generasjoner vei.* Oslo: Universitetsforlaget
- Nilssen, Vivi (2014) *Analyse i kvalitative studier. Den skrivende forskeren.* Oslo: Universitetsforlaget
- Norberg, Marie (2000) Vem är Björn? Manlighetskonstruksjoner och omförhandlingar av kön. I: Hegström, Ylva, Martinsson, Lena, Mörck, Magnus og Magdalena Petersson (red.) *Porträtt utan ram. Kön och sexualitet bortom strukturalismen.* Lund: Studentlitteratur, s.165-190
- Norges Kvinne- og familieforbund (u.å.) Historikk [internet]. Oslo: Norges Kvinne- og familieforbund. Tilgjengelig fra: <https://www.kvinnerogfamilie.no/om-oss/historikk/> [Læst d.27. august 2018]
- Norsk Senter for Forskningsdata (u.å.) Hva må jeg informere om? [internet]. Bergen: Norsk Senter for Forskningsdata. Tilgjengelig fra: http://www.nsd.uib.no/personvernombud/hjelp/informasjon_samtykke/informere_om.html . [Læst d.27. august 2018]
- Oakley, Ann (1974a) *Housewife.* London: Allen Lane.

- Oakley, Ann (1974b) *The Sociology of Housework*. Bath: Martin Robertson.
- Otto, Lene (1998) *Rask eller lykkelig. Sundhed som diskurs i Danmark i dette århundrede*.
København: Komiteen for Sundhedsoplysning
- Parsons, Talcott (1956) *The American Family. Its relation to personality and to the social structure*.
I: Parson, Talcott og Robert F. Bales. *Family Socialisation and Interaction Process*. London:
Routledge & Keagan Paul, s.13-33
- Repstad, Pål (2007) *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag*.
Oslo: Universitetsforlaget
- Ringdal, Siv (2015) *Kroppens transformasjoner. Blant unge Agder-kvinner i New York, 1945-1965*
[doktorafhandling]. Oslo: Universitetet i Oslo
- Roll-Hansen, Hege (2007) Working or Supported? The Discourse of Unpaid Houseworkers in Early
Post-War Norway. I: Hageman, Gro (red.) *Reciprocity and Redistribution. Work and Welfare*
Reconsidered. Pisa: Edizioni Plus – Pisa University Press. s.137-153
- Roll-Hansen, Hege (2012) *Arbeid og forsørgelse: en undersøkelse av kjønn, husarbeid og*
kategorisering i norske folketellinger mellom 1866 og 1940 [doktorafhandling].
Oslo: Universitetet i Oslo
- Rotevatn, Jarle (1997) *Til tjeneste for utdanningsnorge. Statens lånekasse for utdanning 1947-1997*.
Oslo: Lånekassen
- Rubow, Cecilie (2003) Samtalen. Interviewet som deltagerobservasjon. I: Hastrup, Kirsten (red.)
Ind I Verden. En grundbog I antropologisk metode. København: Hans Reitzels Forlag, s.227-247
- Sacks, Harvey (1984) On doing 'being ordinary'. I: Atkinson, John Maxwell og Heritage, John
(red.) *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge
University Press, s. 413-429.
- Sedgwick, Eve Kosofsky og Adam Frank (1995) Shame in the Cybernetic Fold: Reading Silvan
Tomkins. *Critical Inquiry*, Vol.21(2), s.496-522
- Sedgwick, Eve Kosofsky (2003) *Touching Feeling: Affect, Performativity, Pedagogy*. Durham,
N.C.: Duke University Press.
- Skarpenes, Ove (2007) Den "legitime kulturens" moralske forankring. *Tidsskrift for*
samfunnsforskning 2007/4, s. 532–557
- Soger, Sølvi (red.) (2003) *I gode og vonde dager. Familielivet i Norge frå reformasjonen til 2000*.
Oslo: Det Norske Samlaget
- SSB (27.august 2018) *Folketellingen 1866* [internet]. Tilgjengelig fra:

- https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c1_i_1866.pdf . [Læst d.27 august 2018]
- Stewart, Kathleen (1988) Nostalgia. A Polemic. *Cultural Studies*, 3 (3), s.227-241.
- Sutre (27. August 2018) Sutre. I: Bokmålsordboka [internet]. Tilgjengelig fra:
https://ordbok.uib.no/perl/ordbok.cgi?OPP=+sutre&ant_bokmaal= [Læst d.27.august 2018].
- Syltevik, Liv Johanne (2015) Cohabitation from illegal to institutionalized practice: the case of Norway 1972–2010. *The History of the Family*, Volume 20, 2015 – issue 4, s.515-529
- Tannock, Stuart (1995) Nostalgia Critique. *Cultural Studies*, 9 (3), s.453-464
- Tachibanaki, Toshiaki (red.) (2016) *Advances in Happiness Research. A Comparative Perspective*. Tokyo: Springer
- Thorsen, Liv Emma (1993) *Det fleksible kjønn. Mentalitetsendringer i tre generasjoner bondekvinne 1920-1985*. Oslo: Universitetsforlaget
- Thorsen, Kirsten (1998) *Kjønn, livsløp og alderdom. En studie av livshistorier, selvbilder og modernitet*. Bergen: Fagbokforlaget
- Vanlig (1.september 2018) Vanlig. I: Bokmålsordboka [internet]. Tilgjengelig fra:
https://ordbok.uib.no/perl/ordbok.cgi?OPP=+vanlig+&ant_bokmaal=5&ant_nynorsk=5&begge=+&ordbok=begge [Læst d.1 september 2018]
- Videregående uddannelser (24.august 2017) Videregående uddannelser. I: Den store danske [internet]. Tilgjengelig fra:
http://denstoredanske.dk/Erhverv,_karriere_og_ledelse/Paedagogik_og_uddannelse/Videregaaende_uddannelser/videregaaende_uddannelser [Læst d.29 august 2018]
- Weiss, Gail (2008) *Refiguring the Ordinary*. Bloomington: Indiana University Press.
- Wenger, Clare G. (2002) Interviewing Older People. I: Gubrium, Jaber F. og James A. Holstein (red.) *Handbook of Interview Research: Context & Method*. Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage Publications, s.259-279
- Wetherrell, Margaret (2013) Affect and discourse - What's the problem? From affect as excess to affective/discursive practice. *Subjectivity*, Vol.6(4),2013, s. 349-368
- Yrke (27.august 2018) Yrke. I: Bokmålsordboka [internet]. Tilgjengelig fra:
https://ordbok.uib.no/perl/ordbok.cgi?OPP=yrke&ant_bokmaal=5&ant_nynorsk=5&begge=+&ordbok=begge [Læst d.27 august 2018].
- Zevnik, Luka (2014) *Critical Perspectives in Happiness Research. The Birth of Modern Happiness*. Springer International Publishing : Imprint: Springer
- Åmark, Klas (2006) Women's Labour Force Participation in the Nordic Countries During the

Twentieth Century. I: Christiansen, Niels Finn, Petersen, Klaus, Edling, Nils og Per Haave
(red.) *The Nordic Model of Welfare – a Historical Reappraisal*.

København: Museum Tusulanum Press, s.299-335

ABSTRACT

This thesis is based on qualitative interviews with eight Norwegian women, who married and had children during the 1950s and 1960s in Bergen (Norway). The focus of the study has been on the women's conceptions and understandings of "the good life", and how they express these understandings when they narrate their life stories. In chapter one to three I present my analytical focus, methodological and ethical reflections, and my choice of theory. In chapter four I explore the ideas about the good life that the women express through their life stories. It here becomes clear that marriage and family are central aspects of the women's ideas about the good life, and has been since they were young. In chapter five I explore the nostalgia with which they narrate these life stories. This nostalgia is particularly connected to the Norwegian society of the 1950s and 60s and to the way their own lives were, during that time. In chapter six I investigate the way in which the women are presenting marriage and family as self evident components of the good life. Likewise they don't have any regrets about their life trajectories. I analyse the self-evidence in my informants' accounts as an example of how ordinariness is constituted through a lack of reflection and articulation. And since my informants' ideas of "the good life" in many ways are equated to their ideas of "the ordinary life" it is possible to tease out their ideas of the former from the way they are emphasizing the latter.

BILAG 1

Informasjonsskriv vedrørende deltakelse i forskningsprosjektet:

”Husmorliv på 1950- og 60-tallet”

Du er blitt bedt om å delta i et masterprosjekt som undersøker hvordan norske kvinner opplevde deres tid som husmødre på 1950- og 60-tallet. Dette informasjonsskriv gir deg bakgrunnsinformasjon om prosjektet og kontaktinformasjon på studenten som utfører det.

Hva skal studiet handle om?

Studiet kommer til å handle om hvordan norske kvinner opplevde det å være husmor på 1950- og 60-tallet. Hvordan så deres hverdag ut? Hva var de fornøyet med og hva var de mindre fornøyet med? Formålet med studiet er med andre ord å bedre kunne forstå hvordan livet som husmor ble opplevd av husmødrene *selv*. Prosjektet er en del av en masteroppgave i kulturvitenskap ved Universitetet i Bergen.

Hva innebærer det å delta i studiet?

Prosjektet innebærer at jeg vil intervju deg om din tid som husmor. Intervjuet vil bli lydopptatt og jeg vil ta notater underveis. Intervjuet innebærer at du forteller historien om livet ditt, med særlig fokus på din opplevelse av å være husmor på 1950- og 60-tallet. Jeg kommer til å spørre om hvordan hverdagen din, hjemmet ditt og familien din så ut. Jeg er også interessert i å høre om dine forventninger til livet som husmor, samt hvordan du nå ser tilbake på denne tid. Hvis du har fotografier fra denne tiden, er det fint om vi kan se på noen av disse mens vi snakker sammen.

Det er fint hvis vi kan møtes hjemme hos deg, og det er en fordel om vi kan snakke uforstyrret sammen. Tidspunktet for intervjuet avtaler vi ut fra når det kan passe deg best.

Intervjuspørsmålene vil nok bære preg av mitt danske språk, men du kan fint svare på ditt vanlige norske språk.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger, slik som navn og adresse, vil bli behandlet konfidensielt. De eneste personer som vil ha adgang til dine opplysninger er meg selv, min veileder og en arkivar. Alle

utskrifter og lydopptak vil bli oppbevart ved Etnofolkloristisk arkiv ved Universitet i Bergen. Prosjektet skal etter planen avsluttes desember 2018.

I den ferdige oppgave vil alle informanter blive anonymisert. Det vil si at alle person- og stedsnavn vil blive endret.

Studiet er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studiet.

Kontaktinformasjon på student og veileder:

Hvis der er noe du lurer på er du velkommen til å ringe eller skrive til meg eller min veileder.

Student:

Sørine Nydam Andersen
Masterstudent i kulturvitenskap
Institutt for arkeologi, historie, kulturvitenskap
og religionsvitenskap (AHKR)
Vognstølen 18 G, 5096 Bergen
Telefon: 40092966
E-post: Sorine.Andersen@student.uib.no

Veileder:

Tone Hellesund
Professor i kulturvitenskap
Institutt for arkeologi, historie, kulturvitenskap
og religionsvitenskap (AHKR)
Universitetet i Bergen
Telefon: 55589770

Samtykke til deltakelse i studien: ”Husmorliv på 1950- og 60-tallet”

Jeg har mottatt informasjon om studiet og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

BILAG 2

Var du husmor på 50- og/eller 60-tallet?

**Eller kjenner du kanskje en
som var det? Da har jeg veldig
lyst til å snakke med deg!**

Jeg er masterstudent ved Universitetet i Bergen, og skriver masteroppgave om husmorliv. Jeg ønsker derfor å høre om din tid som husmor – ditt hverdagsliv med familie, hus og kanskje jobb. Ingen fortelling er for vanlig og ingen hukommelse er for dårlig! ☺
Hvis du har lyst til å hjelpe meg eller har spørsmål om prosjektet, så ta gjerne kontakt.
På forhånd takk!

Sørine Nydam Andersen
Masterstudent i kulturvitenskap
Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap (AHKR)
Vognstølen 18 G
5096 Bergen
Telefon: 40092966
E-post: Sorine.Andersen@student.uib.no

BILAG 3

Spørgeguide: Husmorliv på 1950- og 60-tallet.

Introduktion

”Som du ved er jeg interesseret i kvinder som var husmødre på 1950- og 60-tallet. Jeg er interesseret i at høre om dit liv som husmor – hvad du var fornøjet med og hvad du ikke var fornøjet med. I løbet af interviewet kommer jeg til at stille dig spørgsmål om dit liv før du blev husmor – hvordan forestillede du dig at livet som husmor kom til at være? Jeg kommer også til at stille dig spørgsmål om din hverdag som husmor, dine gøremål og din familie. Jeg også interesseret i at høre hvordan du i dag ser tilbage på din tid som husmor. Men hvis du skal fortælle om din tid som husmor, er der så et særligt sted du har lyst til at begynde med?”

Kan du prøve at beskrive? Hvad tænker/tænkte du om det? Hvad har det betydet for dig?

Temaer og spørgsmål

Hverdagen:

- Kan du prøve at beskrive en typisk dag? En typisk uge?
- Kan du prøve at beskrive en god dag?
 - Hvad gjorde den god?
- Kan du prøve at beskrive en dårlig dag?
 - Hvad gjorde den dårlig?
- Hvordan var forskellen på en hverdag med og uden børn? Tiden før, under og efter hjemmeboende børn.

Baggrund:

- Hvornår er du født?
- Hvor er du født?
- Hvor voksede du op?
- Hvad gjorde dine forældre?
- Hvad slags skolegang har du?

Relationer:

- Hvilke relationer har være vigtigst for dig i livet?
- Forældre – søskende?
- Ægteskab
 - Hvordan mødte du din ægtefælle?
 - **Hvad var det med ham, der gjorde at han blev din ægtemand?**
 - **Hvilke tanker havde du om det at blive gift?**
 - Hvornår blev i gift?
 - Kan du prøve at fortælle om jeres bryllup?
 - Hvad betyder ægteskab for dig?
- Egne børn
 - Hvornår fik du børn?
 - Hvor mange har du?
 - Hvad betød det at få børn, for dig? Mentalt og praktisk. Eksemplificer med hændelser.
 - Har du altid vist, at du skulle have børn?
 - Hvordan var en vanlig barndom på 50-tallet?
 - Hvad var vigtig for dig ift. dine børns barndom? Prøv at give eksempler?
 - Var der forskel på din egen barndom og dine børns barndom?
- Venskab
 - Er der venskaber, der har betydet noget særligt for dig?
 - Hvilken rolle spillede venskaber i denne del af dit liv?

Hjemmet:

- Var det vanskeligt at få egen bolig?
- Hvornår fik du din egen bolig?
- Hvad betød det for dig at få egen bolig?
- Hvordan så der ud i dit hjem?
- Hvad var vigtigt for dig i et hjem?
- Hvad var det vigtigste rum?

Tid for sig selv:

- Når du havde tid for dig selv, hvad brugte du den så på? (kultur, sport, håndarbejde, organisationsarbejde osv.)
- Hvornår havde du tid for dig selv?
- Hvad var det bedste ved at have tid for dig selv? Hvad var det værste?
- Så du nogen gange film? Hvilke syntes du om?
- Kan du fortælle om en film du husker særligt godt?
- Læste du nogle bøger/magasiner? Hvilke syntes du om?

Ferie:

- Var dere nogen gange på ferie?
- Hvor tog i typisk hen?
- Kan du prøve at beskrive en ferie, du husker særligt godt?
- Hvad var det bedste ved at være på ferie?
- Var der noget, som var mindre godt ved at være på ferie?

1950'erne og 60'erne:

- Hvordan husker du denne tid?
- Politiske spørgsmål.
- Diskussioner i samfundet.

Husmor:

- Hvad er en husmor for dig?
- Hvilke forestillinger havde du om det at være husmor, inden du blev det selv?
- Kan du prøve at beskrive hvilken rolle du havde i familien?
- Hvilken rolle synes du, at husmoderen havde i datidens samfund?
- Ser du fortsat dig selv som husmor?
- Havde du perioder med lønarbejde, samtidig med at du var husmor?

Et tilbageblik:

- Når du ser tilbage på din tid som husmor i 1950'erne og 60'erne, hvordan vil du så beskrive denne periode af dit liv?
- Er der noget du har ændret syn på?
- Er der noget du ville ha gjort anderledes?

Afsluttende spørsmål:

- Vi taler så meget om lykke i dag og at folk skal være lykkelige. Var lykke noget man/du tænkte over den gang?
- Hvilket liv var det du ønsket deg da du var ung?
 - Hva var det du håpet skulle skje? Hvorfor var det viktig for deg?
- Hvilke forventninger hadde du til livet som ung?
 - Hva drømte du om?
- **Hva var det med det livet, du tenkte var et godt liv?**
- Hvilket liv er det du har ønsket for barna dine?
- Har du ønsket at de skulle leve samme type liv som du selv levde, eller er det ting du synes de burde gjøre annerledes?
- Hva tenker du har vært de beste årene/perioden av ditt liv? Hvorfor det?